



NATIONAAL  
BIBLIOTHEEK  
DE RIJSDIENST

870938

1



870938 I





Ø wyd.  
EDMUND CENAR.



# ĆWICZENIA RZĘDOWE.

MUSZTRA.

PODRĘCZNIK DO NAUKI GIMNASTYKI W SZKOŁACH I TOW. SOKOLICH.



L W Ó W.

Nakładem Związku polskich gimnastycznych Towarzystw sokolich.

I. Związkowa drukarnia w Lwowie, ul. Lindęgo 1. 4.

1896.



870938



Dis 0567

Wzmocnić ciało — a przez wyrobienie fizyczne i stosowne postępowanie pedagogiczne wpłynąć wszechstronnie na ducha jest celem zarówno gimnastyki młodzieży, jak i dorosłych.

Uwzględniając cel ten, wprowadzono do gimnastyki nie tylko te ćwiczenia, których następstwem jest spotęgowanie się siły mięśniowej i utrwalenie zdrowia, ale i takie, które, aczkolwiek mniejszego znaczenia pod względem fizycznym, ukształcają duszę i wpływają niepomniernie na urobienie charakteru.

Do tych ostatnich, w których pierwiastek etyczny przeważa nad fizycznym, należą ćwiczenia rzędowe.

Fizyczne zadanie ćwiczeń tych polega: na wzmocnieniu całego organizmu, wyrobieniu pięknego, prawidłowego układu ciała i zgrabnych poruszeń; — zadanie duchowe: na wyrobieniu przytomności umysłu, orientacyi, poczucia ładu, porządku i karności. Swym ostro rysującym się przykładem: iż jednostka musi się podporządkować pewnym prawidłom, że praca, która jej przypadła w udziale, musi być sumienną, jeśli wspólny cel osiągnąć chcemy — stają ćwiczenia rzędowe całkiem słusznie na czele wszystkich ćwiczeń gimnastycznych.

Doniosłość wychowawczą ćwiczeń rzędowych uznano już od dawien dawna, a najlepszym tego dowodem jest wcielenie ich w program nauczania szkolnego i towarzyskiego wszystkich krajów i państw cywilizowanych.

Francya poznała ich potęgę w roku 1870—71 i wnet powstały „Szkolne bataliony francuskie“, które jednak, fałszywą otrzymawszy podstawę, upadły; Rosya w lat kilka, idąc za przykładem Francyi, wprowadziła musztrę do szkół swoich a nawet Anglia, owa kraina wyłącznych gier na świeżem powietrzu, wystrzegająca się surowo wszelkiego wpływu obcych, uznała wyłączone oddawanie się grom za niedostateczne i wprowadza od lat blisko 20-stu do szkół swoich ćwiczenia rządowe i wolne.

Odbywane rokrocznie popisy uczniów i uczenie szkół londyńskich, w hali koncertowej „Hyde parku“ — w których musztra, korowody, reje i ćwiczenia wolne stanowią główną treść programu, cieszą się wielkiem powodzeniem ze strony władz szkolnych i publiczności.

Wcześniej, niż gdzieindziej zrozumiano wartość ćwiczeń rządowych u nas.

Wiekopomna Komisya Edukacyjna, jak w wielu innych kierunkach, tak i mądrymi ustawami o wychowaniu fizykiem wyprzedziła znacznie całą Europę. Zanim się zrodziła w Niemczech, w tej kolebce nowoczesnej gimnastyki, myśl wcielenia ćwiczeń rządowych w plan nauczania szkolnego, — Polska — ćwiczenia te już dawno w szkołach swoich uprawiała. Przeglądając I-szy tom „Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce“ — znajdujemy tam „Raport wizyty generalnej południowo-wschodnich wydziałów szkolnych“, złożony w roku 1782 przez ks. Szczepana Hołowczyka, w którym inspektor ten o ówczesnem wychowaniu fizykiem młodzieży szkolnej takie krótkie daje sprawozdanie: gry uczniów są: piłka, musztra i ubieganie się.

Później, gdy w roku 1807 w świeżo zrodzonym „Wielkiem Księstwie Warszawskim“, ustanowiła



„Komisya rządząca“ tak zwaną „Izbę edukacyjną“ — gdy powstały szkoły departamentowe, wydziałowe i podwydziałowe, nie zapomniano również o musztrze, a w zestawieniu płac profesorów pojedynczych kategorii szkół znajdujemy pozycyą 60 złotych polskich, na utrzymanie weterana do musztry, który również obowiązany był urządzić z młodzieżą „gry i inne ćwiczenia“, pod którymi rozumiano podówczas gimnastykę.

Od owych czasów minęło lat wiele, a chociaż każdy rok przynosił nowe zdobycze naukowe, chociaż i gimnastyka doczekała się szerokiego zastosowania, to przecie cel musztry dzisiejszej nie różni się niczem od celu dawnej i nie odbiega też od niej tak bardzo. Jak dawniej tak i dziś ćwiczymy się w niej więcej dla celów etycznych, niż fizycznych, jak dawniej tak i dziś stanowi ona podwalinę do urabiania kar-nych jednostek i mas.

We Lwowie, w październiku 1896.



# TREŚĆ.

	Stronica.
Wstęp . . . . .	III
Układ ogólny . . . . .	1
Musztra . . . . .	2
<b>I. Zastęp</b> . . . . .	<b>3</b>
Ustawienia . . . . .	3
Uszykowanie rzędu . . . . .	4
Postawa zasadna. Czucie. Zwroty głowy. Równanie i krycie. Oznaczenie skrzydeł i środka. Rozsypka i zbiórka. Ćwiczenia w zbiórce. Ćwiczenia w równaniu rzędu.	
Pochód, bieg i cwał . . . . .	9
Rodzaje. Rozkazy. Prawidła pochodu, biegu i cwału. Wćwiczenie pochodu i biegu. Urozmaicanie pochodu i biegu.	
Rozstępywanie się, łączenie i tworzenie łańcuchów . . . . .	18
Rozstęp w rzędzie na miejscu. Rozstęp w szeregu na miejscu. Tworzenie łańcuchów na miejscu. Rozstęp w rzędzie w pochodzie. Rozstęp w szeregu w pochodzie.	
Zmiany uszykowań . . . . .	26
Zmiany obrotem jednostek. Zmiany dostawianiem jednostek.	
Zachodzenie . . . . .	34
Zachodzenie na miejscu rzędu. Zachodzenie na miejscu szeregu. Zachodzenie podczas pochodu rzędu. Zachodzenie podczas pochodu szeregu.	
<b>II. Pluton</b> . . . . .	<b>38</b>
Ustawienia . . . . .	38
Uszykowanie . . . . .	40
Pochód i bieg . . . . .	40
Rozstępywanie, łączenie i tworzenie łańcuchów . . . . .	40
Rozstęp na miejscu w dwurzędzie. Rozstęp na miejscu dwuszeregu i rot. Rozstęp podczas pochodu. Tworzenie łańcuchów w dwurzędzie. Tworzenie łańcuchów w dwuszeregu.	
Zmiany uszykowań . . . . .	42
Zmiany obrotem jednostek. Zmiany dostawianiem jednostek. Zmiany dostawianiem rot.	
Zachodzenie . . . . .	53
Zachodzenie na miejscu. Zachodzenie podczas pochodu.	

<b>III. Drużyna.</b>	55
Ustawienie	56
Uszykowanie	59
Oznaczenie i rozróżnianie plutonów. Rozróżnianie półdrużyn.	
Pochód i bieg	61
Rozstępywanie i łączenie się w drużynie	61
Rozstęp plutonów (półdrużyn) na miejscu. Rozstęp rzędów na miejscu. Rozstęp jednostek na miejscu. Rozstęp plutonów podczas pochodu. Rozstęp rzędów podczas pochodu. Rozstęp jednostek podczas pochodu.	
Zmiany uszykowań	66
Zmiany obrotem jednostek. Zmiany dostawianiem rot. Zmiany zachodem plutonów. Zmiany dostawianiem plutonów. Zmiany w ustawienia figuralne.	
<b>IV. Hufiec</b>	87
Ustawienie	87
Rozróżnianie.	
Uszykowanie	89
Równanie.	
Pochód (bieg)	90
Rozstęp drużyn w hufcu	91
Zmiany uszykowań	92
Zmiany obrotem jednostek. Zmiany dostawianiem się rot. Zmiany zachodem plutonów, półdrużyn i t. d. Zmiany dostawianiem się plutonów, półdr. i t. d.	
Zachodzenie	118
<b>V. Pułk</b>	119
Ustawienia	119
Uszykowanie	122
Rozróżnianie.	
Rozstęp	123
Pochód	123
Zmiany uszykowań	123
Zachodzenie	123
Wskazówki metodyczne	124
Plan i tok ćwiczebny. Tok lekcyjny. Forma nauczania. Ton nauki i zachowanie się nauczającego.	

#### Omyłki druku:

**Strona 4:** wiersz 15 i 18 z góry zamiast Stanać w rząd! ma być Stawaj w rząd!

**Strona 87:** fig. 114. przedstawia szyk rozwarty, a fig. 115. szyk zwarty.



# Ćwiczenia rzędowe.

## Układ ogólny.

Ustawienie danej liczby ćwiczących w pewien utwór rzędowy, wprowadzenie go w ruch lub na odwrót w spoczynek, zmianę utworu danego w inny — zowiemy ćwiczeniami rzędowymi.

Ćwiczenia rzędowe rozpadają się na:

A. Musztrę zastępu, plutonu, drużyny, hufca i pułku.

Rodzaje ćwiczeń:

1. Ćwiczenia w szykowaniu (ustawianiu);
2. „ w pochodzie (biegu);
3. „ w rozstępywaniu i łączeniu;
4. „ w zmianie uszykowań (ustawień);
5. „ w zachodzeniu.

B. Korowody (pochody [biegi] ozdobne). Rodzaje: korowody dwu-, cztero- i więcej dzielne.

C. Reje (kombinacje ćwiczeń rzędowych z ów. postępowem i wolnem)

Rodzaje co do ruchu:

1. Rej pochodowy, 2. bieżny, 3. płasowy;
- co do ustawień:

Rej rzędowy, dwurzędowy, kolumnowy, krzyżowy, czworoboczny, gwiazdzisty, i t. d.



# Musztra.

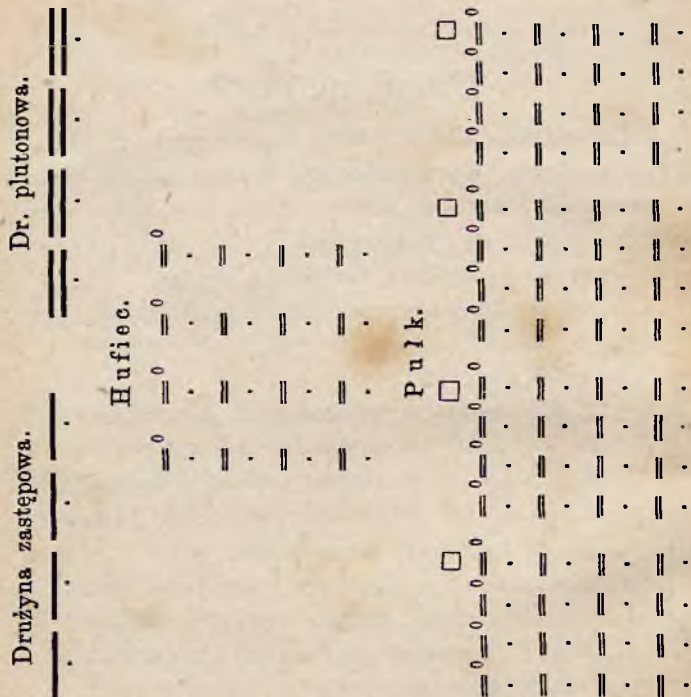
## Postanowienia zasadnicze.

Zastęp liczy najmniej 6, najwięcej 12 ćwiczących.

Pluton składa się z 2 zastępów.

Drużyna składa się z 4, wyjątkowo z 3 plutonów lub zastępów.

Hufiec składa się z 4, wyjątkowo 3 drużyn.



Pułk składa się z 4, wyjątkowo 3 hufców.

Dowództwo. Pułkiem dowodzi: pułkownik,  
 hufcem: hufcowy ( $\square$ ), drużyną: drużynowy ( $^{\circ}$ ),  
 plutonem: plutonowy ( $\cdot$ ).

## I. Zastęp.

### Ustawienia.

#### Rząd.

Rzędem nazywamy uszykowanie ćwiczących na linii prostej obok siebie, ramię przy ramieniu. Przy uszykowaniu tem oś szerokości piersi każdego ćwiczącego biegnie równoległe z linią ustawienia. (Fig. 1.).

↑  
 ^  
 . 3 kroki

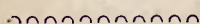


Fig. 1.

Rząd obrócony powstaje z rzędu zwykłego, jeśli ćwiczący wykonają pół obrotu (w tył zwrot).

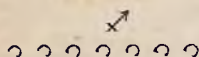


Fig. 2.

Rząd o ustawieniu skośnem (Fig. 2.) powstaje z rzędu zwykłego lub szeregu, jeśli ćwiczący wykonają  $\frac{1}{8}$  obrotu w lewo

lub w prawo (w prawo (lw.) w skos). W ustawieniu tem przecina oś szerokości piersi każdego ćwiczącego linię ustawienia pod kątem  $45^{\circ}$ .

#### Szereg.

↑  
 ^  
 ^  
 ^  
 ^  
 ^  
 ^  
 ^  
 ^  
 Szereg. (Fig. 3.). Uszykowanie się ćwiczących na linii prostej w ten sposób, iż oś szerokości piersi każdego ćwiczącego, przecina linię ustawienia pod kątem prostym, czyli, że ćwiczący stoją jeden za drugim, zowie się szeregiem.

Fig. 3. Szereg powstaje z rzędu, jeśli ćwiczący wykonają  $\frac{1}{4}$  obrotu w lewo lub prawo.

Oprócz powyższych głównych ustawień używamy w niektórych przypadkach jeszcze następujących :

Łuk czelny jest uszykowaniem ćwiczących na pewnej części obwodu koła, przyczem każdy zwrócony jest twarzą do środka. Łuk czelny powstaje z rzędu przez odpowiednie zajście skrzydeł.

Łuk (czelny) obrócony powstaje z łuku czelnego przez wykonanie  $\frac{1}{2}$  obrotu („w tył zwrot“).

Łuk boczny powstaje z łuku czelnego przez wykonanie  $\frac{1}{4}$  obrotu w prawo lub lewo.

Koło czelne jest uszykowaniem ćwiczących na linii kołowej, przyczem każdy zwrócony jest twarzą do środka koła.

Koło (czelne) obrócone powstaje z koła czelnego przez wykonanie  $\frac{1}{2}$  obrotu („w tył zwrot“).

Koło boczne powstaje z koła czelnego przez wykonanie  $\frac{1}{4}$  obrotu w lewo lub prawo.

### Uszykowanie rzędu.

Do ustawienia ćwiczących w rząd używamy rozkazu:

**Baczność! — Stanąć w rząd!**

Na rozkaz „baczność“ staje każdy ćwiczący w postawie zasadnej, na dalszy rozkaz:

**Stanąć w rząd!**

spieszą wszyscy na wskazane miejsce i ustawiają się podług wzrostu w rząd; najwyższy staje na lewym skrzydle, najniższy na prawem.

Najlepszą oceną należytego ustawienia podług wzrostu jest porównywanie poziomu barku jednego ćwiczącego z barkiem drugiego.

Jeżeli liczba ćwiczących jest wielką, lub gdy wskutek ograniczonej przestrzeni nie mogą się wszyscy pomieścić w jednym rzędzie, a do tematu danej lekcji potrzebujemy koniecznie rzędu pojedynczego, natenczas tworzymy „współrzędy“ t. j. dzielimy rząd na kilka rzędów krótszych, które umieszczamy za sobą równolegle w stosownych do potrzeby odstępach. Współrzędy te jednak pozostają pod względem taktycznym od siebie nie zależne.

## Postawa zasadna.

Okazanie i objaśnienie postawy zasadnej, którą ćwiczący na rozkaz:

**Baczność!**

przybrać powinien, rozpoczynamy od ułożenia stóp, a przechodząc kolejno wszystkie członki ciała, kończymy wykład o trzymaniu głowy. Prawidłowa postawa zasadna odznacza się następującymi cechami: pięty złączone, palce stóp rozwarłe na długość własnej stopy, nogi w kolanach naprężone, piersi wypukłone, łopatki wciśnięte\*), ramiona zwisłe, łokcie cofnięte wstecz, dłonie przyciśnięte do ud, palce u rąk złączone, kciuk leży na szwie u spodni, głowa wzniesiona, wzrok zwrócony nieco w górę.

**Spocznij!**

Rozkaz ten dozwala ćwiczącym, przybrać postawę dowolną, jednak z tem zastrzeżeniem, iż lewej nogi poruszyć z miejsca nie wolno.

## Czucie.

Jeżeli między ustawionymi w rząd większe są rozstępy, niż tego wymaga wzajemne czucie, natenczas rozkazem:

**Złącz się w pra-wo (lewo)!**

sprowadzamy ich do należytego ustawienia, które wtedy jest pod względem czucia prawidłowem, skoro

\*) Szczególną uwagę należy zwrócić na układ łopatek u młodzieży, który dość często jest nieprawidłowy.

W nauczaniu szkolnem będzie przeto obowiązkiem nauczyciela osobiście przekonać się, czy ćwiczący dobrze układa łopatki, a w razie dostrzeżonej nieprawidłowości pomoże nauczyciel ćwiczącemu przez wciskanie i zbliżenie ich ku sobie.

W ogóle zwracać należy w początkach uwagę na każdy szczegół postawy, przyczem pewna doza pedantyzmu nie jest naganną. Poprawić należy każdą prawie drobnostkę — a częstem stopniowanem wytrzymywaniem ćwiczących w postawie zasadnej — wzmacniać ich mięśnie i przyzwyczajając do prostego trzymania się — albowiem powiększej części tylko brak przyzwyczajenia jest przyczyną nie pięknego, pochylego układu ciała.



po między ćwiczącymi tyle tylko pozostaje wolnej przestrzeni, ile potrzeba do przesunięcia ręki otwartej, trzymanej w położeniu „promień“ (kciuk do góry) w kierunku z góry na dół.

Szereg jest wtedy złączonym, gdy z niego  $\frac{1}{4}$  obrotem uzyskamy rząd złączony.

### Zwroty głowy.

Zwrot głowy wykonywa się na hasło:

W prawo (lewo) **patrz!**

Przy zwrocie głowy unikać należy poruszenia barków lub nachylania głowy wprzód. Obrót głowy jest wtedy prawidłowym, gdy linia pionowa, pomyślana od oka, przeciwnego stronie obrotu, pada w płaszczyznę symetrii ciała naszego. Zwrot powrotny głowy wykonywa się na rozkaz: **baczność!**

Zwrotów głowy używa się tylko w celu wyrównania rzędu lub oddania czci starszemu, nigdy zaś jako ćwiczenia w celu wyrobienia mięśni szyi.

### Równanie i krycie.

Rząd sprowadza się do równania rozkazem:

Równaj się w pra-wo (lewo)!

Ćwiczący bez nachylania się zwracają twarz w prawo (lewo) i stosownie do tego, czy tworzą wgłębienia, czy też wypuklenia rzędu, występują wprzód lub cofają i równają swój bark prawy (lewy) z barkiem sąsiada. Rząd jest wyrównany: gdy pięty wszystkich ćwiczących znajdują się na prostej linii, gdy linia pomyślana przez barki wszystkich ćwiczących jest prostą, gdy ćwiczący, zwróciwszy w nakazaną stronę twarz, jednym okiem widzi sąsiada, drugim zaś, jakby we mgle, część rzędu, na którą patrzy.

**Kryj!**



W szeregu nie ma równania, natomiast jest krycie, które wtedy jest dokładne, gdy linia ustawienia ćwiczących jest prostą.

### Oznaczenie skrzydeł i środka rzędu.

Licząc od środka rzędu w prawo, mamy prawe skrzydło, licząc w lewo, mamy lewe skrzydło rzędu. Jeżeli w rzędzie znajduje się nieparzysta liczba ćwiczących — natenczas ćwiczący, stanowiący środek rzędu — nie należy do żadnego skrzydła i zowie się *środkowym*. Przy liczbie parzystej pada środek rzędu pomiędzy dwóch ćwiczących.

Ćwiczący — którzy stoją na obu końcach rzędu — zowią się *skrzydłowymi* (prawo i lewo skrzydłowy).

Jeśli rząd zamieni się w szereg, tedy skrzydłowy, na czele szeregu stojący, zowie się *prowadzącym* — stojący na końcu szeregu, *dozorującym*.

U rzędu rozróżnić jeszcze należy stronę czelną i stronę tylną; u szeregu zaś bok lewy i prawy szeregu.

### Rozsypka i zbiórka.

Rozsypka i zbiórka służy do wćwiczenia w szybkie ustawianie się w rząd, jak niemniej w składowanie rzędu t. j. równanie i czucie.

Na rozkaz: **Rozejść się!**

opuszczają wszyscy rząd, na rozkaz:

**Baczność! Stawaj w rząd!**

ustawiają się na nowo w rząd, równają się i przybierają postawę zasadną.

Zarządzając zbiórkę, zwraca się dowódca twarzą w tę stronę, w którą rząd ma stanąć czołem, ćwiczący zaś ustawiają się za nim w oddaleniu 3 kroków, uważając, iżby środek rzędu padł prostopadle na dowódcę (Fig. 1.).

### Ćwiczenia w zbiorce.

1. Rozkaz: Prawy (lewy) skrzydłowy x kroków naprzód, albo: w prawo zwrot, x kroków naprzód w po-chód!

Do ćwiczących: Rozejść się!

Baczność! Do skrzydłowego w rząd!

2. Rozkaz: Prawy (lewy) skrzydłowy w prawo zwrot! x kroków w po-chód! stój! w lewo zwrot!

Do ćwiczących: Do skrzydłowego w rząd cwałem — w cwał!

3. Rozkaz: Prawy (lewy) skrzydłowy x kroków w po-chód!

Do ćwiczących: W szereg za (przed) skrzydłowym biegiem — w bieg! albo: w po-chód!

Ćwiczący tworzą szereg za skrzydłowym lub przed nim, nie zmieniając następstwa rzędowego.

4. Rozkaz: Prawy (lewy) skrzydłowy w tył — zwrot! x kroków w po-chód! Do skrzydłowego w rząd!

### Ćwiczenia w równaniu rzędu.

Celem wprowadzenia ćwiczących w dobre równanie się zarządzamy (po poprzednim odpowiednim wyćwiczeniu w pochodzie) następujące ćwiczenia:

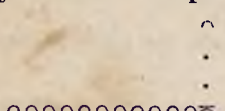
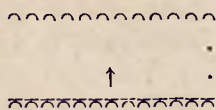

 Rozkaz: Prawy (lewy) środkowy) skrzydłowy — 3 (4, 5 i t. d.) kroki naprzód w po-chód! (Fig. 4).

Fig. 4.

Wymieniony skrzydłowy robi oznaczoną liczbę kroków, poczem staje, nie czekając osobnego rozkazu.



Równaj się do skrzydłowego (środkowego) naprzód w po-chód! (Fig. 5.).

Fig. 5.

Ćwiczący maszerują jednostajnym krokiem aż do linii czelnej, wytyczonej przez skrzydłowego, stają i równają się w prawo (lewo lub do środka).

Jeżeli rozchodzi się o dokładne wyrównanie bardzo długiego rzędu, tedy wysuwamy obu skrzydłowych i środkowego o kilka kroków wprzód, następnie rozkazujemy im wykonać  $\frac{1}{4}$  obrót w prawo, a zbadawszy ich krycie, sprowadzamy w granice ten rząd rozkazem:

Równaj się do skrzydłowych — w po-chód!

Ćwiczący ruszają naprzód krokiem jednostajnym, skrzydłowi tymczasem frontują.

### Pochód, bieg i cwał.

Rozróżniamy następujące pochody, biegi i cwały:

a) *co do kroku:*

Pochód (bieg, cwał) krokiem zwykłym: wielkość (długość) kroku równa się 75 cm., tempo: średnio rażne;

Pochód (bieg, cw.) krokiem drobnym: wielkość kroku mniejsza, niż połowa kroku zwykłego, tempo: kroku zwykłego;

Pochód (bieg, cw.) kr. szybkim: wielkość kroku mniejsza nieco, niż kroku zwykłego, tempo: przyspieszone;

Pochód (bieg) kr. dowolnym: wielkość kroku i tempo dowolne.

b) *co do kierunku:*

Pochód (bieg, cw.) naprzód: jeżeli postępujemy naprzód w kierunku prostopadłym do osi szerokości piersi naszej;

Pochód (bieg, cw.) wstecz: jeżeli postępujemy wstecz w kierunku także prostopadłym do osi szerokości piersi;

Pochód (bieg, cw.) w bok: jeżeli postępujemy bokiem w lewo lub prawo w przedłużeniu osi szerokości piersi;

Pochód (bieg, cw.) wskos: jeżeli postępujemy w kierunku ukośnym ( $45^{\circ}$ ) do osi szerokości piersi.

*c) co do uszykowania:*

Pochód (bieg) czelny: w uszykowaniu czelnym (w rzędzie) pochód wprzód;

Pochód (bieg) boczny: w uszykowaniu bocznym (w szeregu) pochód wprzód;

Pochód (bieg) ukośny: w uszykowaniu ukośnym pochód wprzód.

### Rozkazy.

Do pochodu: Na miejscu — w po-chód!

W po-chód!

Drobnym krokiem (szybkim — do wolnym krokiem) w po-chód!

Wstecz w po-chód!

Wstecz drobnym krokiem (szybkim — dowolnym) w po-chód!

Pochodem w bok (wskos) — w lewo

Do biegu (pr.) w po-chód!

i cwał: Na miejscu biegiem — w bieg!

Biegiem — w bieg!

Drobnym biegiem (szybkim — dowolnym) w bieg!

Wstecz (drobnym — szybkim — dowolnym) biegiem w bieg!

Cwałem w l. wprzód (w lewo w bok

Do wstrzymania i t. d.) w cwał!

nia pochodu,

biegu i cwał: Stanać — stój!



## Prawidła pochodu i biegu.

Prawidła, których przestrzegać należy podczas pochodu i biegu są następujące:

### a) Pochód (bieg) naprzód.

#### 1. Równoczesne wykraczanie i prawidłowe stąpanie.

W gimnastyce przyjęto zasadę, iż każdy pochód i bieg rozpoczynać należy tak, jak przy wojsku, lewą nogą. Hasłem do rozpoczęcia pochodu jest ostatnia zgłoska słowa: w po-chód! hasłem do biegu słowo: w **bieg!** Prawidłowe stąpanie polega na odpowiednim kurczeniu i wyrzucaniu nogi i stawianiu całej powierzchni stopy na ziemi, o czym bliżej w ustępie: „krok ćwiczebny“. Pierwszy i ostatni krok winni ćwiczący wykonywać silniej nieco, niż inne.

#### 2. Jednostajność kroku i rytmu

Jednostajność kroku i rytmu polega na ciągłym zgodnym wykraczaniu wszystkich ćwiczących jednokową nogą. Jednostajność kroku i rytmu, reguluje i podtrzymuje się w początkach liczeniem: raz! dwa! lub lewa! prawa!

Jeżeli ćwiczący w ciągu pochodu, wskutek nie zachowania rytmu „zgubił“ jednostajność kroku, odzyska go „zmianą kroku“.

Zmianę kroku wykonywa się podczas pochodu w ten sposób, iż zamiast np. wykonać nogą prawą krok, dosuwamy ją do lewej i szybko lewą wykraczamy, czem właśnie uzyskamy jednostajność kroku.

Zmianę kroku wyćwicza się naprzód na miejscu, następnie w pochodzie na rozkaz:

**Zmienić krok!**



### 3. Należyty układ ciała i członków.

Układ ciała podczas pochodu jest wtedy należyty: gdy tułów i głowę trzymamy prosto, ramiona pozostawione własnemu ciężarowi nabiorą ruchu wahadłowego, a nogę wykraczającą uginamy w kolanie, poczem wyprężoną wprzód, uderzamy całą stopą, zwróconą palcami na zewnątrz, z mierną siłą o ziemię.

Podczas biegu: pochylamy się nieco wprzód, głowę trzymając prosto, usta zamknięte, powietrze wciągamy nosem. Z chwilą rozpoczęcia biegu, nie czekając osobnego rozkazu, uginamy ramiona w stawie łokciowym pod ostrym kątem i ściskamy pięści. Bieg wykonywamy na palcach stóp z miernem uginaniem kolan.

Z ukończeniem biegu opuszczamy (bez rozkazu) ramiona w dół.

### 4. Krycie i rozstęp w szeregu — równanie w rzędzie — cel.

Krycie, rozstęp i równanie zachować należy podczas pochodu i biegu na tych samych zasadach, jak podczas ustawienia na miejscu, ta tylko zachodzi tu różnica, iż rozstęp w szeregu podczas pochodu jest nieco większy, niż w szeregu, ustawionym na miejscu. Cel wyznacza się prawemu skrzydłowemu lub środkowemu.

### 5. Równoczesne wstrzymanie się w pochodzie i biegu.

Do równoczesnego wstrzymania się w pochodzie przyjęto zasadę: „Po hasło „stój!“ wykonaj jeszcze krok jedną nogą, będącą w tyle, poczem drugą nogą raźnie do niej dostaw“. Celem szybkiego wyćwiczenia równoczesnego stawania, należy ćwiczących przyzwyczać do kończenia pochodu lewą nogą (prawa dostawia). Ażeby do tego doprowadzić mu-

simy rozkaz tak wypowiadać, iżby zapowiedź „sta-  
nać” wypadła w chwili, gdy ćwiczący wykraczają  
lewą nogą, a bezpośrednio potem w chwili, gdy  
wykraczają prawą nogą, należy wypowiadać hasło  
„stój!”, poczem ćwiczący robią jeszcze krok lewą  
nogą, a prawą do niej szybko dostawiają. Wielce  
ułatwiający momentami są: markowanie ostatniego  
kroku, rytm ruchu i nacisk nogi dostawiającej.

*b) Pochód wstecz.*

(Tylko na krótką odległość).

Krok wykonany wstecz, równa się połowie  
wielkości kroku wprzód.

Pochód wstecz rozpoczynać należy również lewą  
nogą, a palcami stóp suwać lekko po ziemi.

Stanąć — stój! wykonywa się według zasad  
pochodu wprzód.

*c) Pochód w bok.*

(Tylko na krótką odległość).

Pochód w bok jest pochodem dostawnym w bok;  
rozpoczyna się go nogą, odpowiadającą kierunkowi  
postępywania.

Na „Stój” wykonywa się przysun nogi z roz-  
kroku w postawę zasadną.

Od pochodu tego należy odróżnić pochód na-  
przód wykonany w uszykowaniu bocznem (szeregu).

*d) Pochód wskos.*

(Tylko na krótką odległość).

Pochód wskos jest również pochodem dostawnym,  
wykonywanym w kierunku ukośnym do osi piersi  
naszej t. j. „wprzód w lewo (pr.)” lub „wstecz  
w lewo (pr.)”.

Od pochodu tego należy odróżnić pochód wprzód,  
wykonany w uszykowaniu ukośnym, a zwany: pocho-  
dem ukośnym.

**Cwał.** Prawidła, dotyczące trzymania ciała, równania, krycia i t. d. zgodne są z praw. pochodu i biegu; nadto pamiętać należy:

Cwałując wprzód, uderzamy wcięciem stopy o piętę nogi wykroczonej.

Cwałując wstecz, uderzamy piętą o wcięcie stopy nogi zakroczonej.

Cwałując w bok, uderzamy piętą w piętę nogi rozkroczonej.

### **Wéwiczanie pochodu i biegu.**

Wprawianie ćwiczących w należyty, prawidłowy pochód i bieg, rozpoczyna się tak zwanym „krokiem ćwiczebnym“, do którego przystępujemy dopiero po odpowiedniem przerobieniu pochodu i biegu na miejscu.

#### **Krok ćwiczebny.**

Dla wyuczenia „kroku ćwiczebnego“, a względnie należytego stąpania, ustawia się ćwiczących w jeden rząd, a jeśli liczba za wielka dzielimy ich na dwie części, które po kolei do wéwiczania przystępują.

**Rozkaz: Ćwiczebny krok —**

(w tej chwili splatają ćwiczący ręce na krzyżach, chwytając się za przeciwne łokcie) w pochód — **raz!**

Na „raz“ ugina ćwiczący lewą nogę szybko w kolanie i wyrzuciwszy ją silnie wprzód robi nią krok, stawia całą stopę silnie na ziemi, przyczem równocześnie ciężar ciała całkowicie przenosi na nogę wykraczającą, prawa noga pozostaje wyprężona w tyle, jedynie pięta tej nogi wzniesie się w górę bez odrywania palców stopy od ziemi.

**Na hasło: dwa!**

wykracza ćwiczący prawą nogą według prawideł przytoczonych przed chwilą.

Jeśli dowódca chce, ażeby ćwiczący zmienili krok ćwiczebny na pochód ciągły, tedy rozkazuje:

**Zwykły krok!**

Jeśli zaś wstrzymać chce ćwiczących rozkazuje:

**Stanać — stój!**

Na hasło „stój“ wykraczają ćwiczący jeszcze raz nogą, w tyle będącą i drugą do niej szybko przyłączają.

## Wćwiczanie równoczesnego i jedno- stajnego wykraczania.

Ażeby wyćwiczyć równoczesne i jednostajne wykraczanie, ustawiamy ćwiczących w rząd lub dwurząd i wprawiamy ich naprzód w wykonywaniu jednego kroku, następnie dwóch, trzech i t. d.

Rozkaz: (Jeden) Krok wprzód - w po-chód!

Ćwiczący robią lewą nogą krok, prawą zaraz dostawiają.

Dwa kroki wstecz — w po-chód!

Dwa kroki wprzód — w po-chód!

Cztery kroki wstecz — w po-chód!

i t. d.

## Urozmaicanie pochodu i biegu.

Pochód i bieg urozmaicamy:

1. Zmianą pochodu (biegu) ciągłego, w pochód (bieg) krokiem ćwiczebnym i na odwrót.

Chcąc zmienić pochód (bieg) ciągły, w pochód (bieg) krokiem ćwiczebnym rozkazujemy:

Ćwiczebny krok — raz!

Na rozkaz „krok“ wstrzymują się wszyscy w pochodzie, uginają nogę, którą krok wykonać mieli, ku piersi i oczekują rozkazu dalszego; na raz! rozpoczynają się pochód ćwiczebnym krokiem.

Z kroku ćwiczebnego przechodzi się w pochód ciągły na rozkaz:

Zwykły krok!

2. Zmianą pochodu (biegu) w pochód (bieg) innego rodzaju.

Jeżeli ćwiczący zmienić mają rodzaj pochodu, tedy rozkazujemy:

Szybki krok!



Drobny **krok!**

Zwykły **krok!**

Jeżeli zmienić mają rodzaj biegu:

Szybki **bieg!**

Drobny **bieg!**

Zwykły **bieg!**

3. Zmianą pochodu w bieg i na odwrót bez lub z wyznaczeniem liczby kroków.

Zmieniając pochód w bieg, rozkazujemy:

Zwykłym biegiem — w **bieg!**

Szybkim       "       —       "

Drobnym       "       —       "

Zmieniając bieg w pochód:

Zwykłym (szybkim — drobnym) krokiem w **po-chód!**

Jeżeli pochód i bieg ma być naprzemian zmieniany rytmicznie, wtedy w rozkazie podać musimy liczbę, wykonać się mających kroków, pochodu i biegu np.:

Dziesięć kroków pochodu — dziesięć biegu — w **po-chód!**

Ćwiczący robią dziesięć kroków pochodu, poczem bez rozkazu 10 kroków biegu i t. d.

#### 4. Urozmaicanie klaskaniem.

Urozmaicanie pochodu lub biegu klaskaniem przeciwicza się naprzód w pochodzie na miejscu, a następnie dopiero w pochodzie lub biegu z miejsca.

Rozkaz: Z każdym piątym krokiem klasnąć (jeden raz) w dłonie, na miejscu (naprzód) w **po-chód!** raz! dwa! trzy! cztery! **pięć!**

Równocześnie z liczbą „pięć“ klasną wszyscy w dłonie, poczem, nie wstrzymując się w pochodzie, nastąpi



klasnąć z 10-tym krokiem, 15-tym krokiem i t. d. (nauczyciel liczy jednak zawsze tylko od 1 do 5).

Podobnie: klasnąć w dłonie z każdym 7, 3, krokiem i t. p.

albo: z każdym 5, 3, 7 krokiem klasnąć 3 razy szybko w dłonie;

albo: z każdym 5 krokiem klasnąć raz, a z każdym 7 trzy razy i t. p.

### 5. Urozmaicanie tupaniem.

(Tylko na wolnem powietrzu).

Urozmaicanie to odbywa się podobnie jak urozmaicanie klaskaniem.

Rozkaz: Z każdym 5 krokiem tupnij — na miejscu (naprzód) w po-chód! raz! dwa! trzy! i t. d.

Rozpoczynając pochód lewą nogą, wypada piąty krok na tę samą nogę, którą też równocześnie tupiemy; drugie tupnięcie wypada na prawą nogę, trzecie znowu na lewą i t. d.

Podobnie: tupnąć z każdym 7, 3, 10 krokiem;

albo: tupnąć 3 razy po sobie z każdym 5 krokiem.

Piąty krok wypada na lewą nogę — tą też nogą tupiemy raz, po niej zaraz tupie szybko prawa noga (stając obok pierwszej), a po prawej szybko znowu lewa, poczem prawa rozpoczyna pochód; z krokiem 10-tym będzie porządek odwrócony.

albo: z 5 krokiem raz tupnąć, a z 10-tym 3 razy i t. d.

Inne urozmaicania otrzymamy, jeśli pochód i bieg przeplatać będziemy pochodem i biegiem na miejscu, cwałem lub poskokiem.

## Rozstępywanie, łączenie i tworzenie łańcuchów w rzędzie i szeregu.

### a) *Na miejscu.*

Jeżeli ćwiczący stoją obok siebie w rzędzie ramię przy ramieniu, a w szeregu tak, iż po wykonaniu  $\frac{1}{4}$  obrotu powstanie rząd bez rozstępu — tedy rząd taki i szereg zwiemy złączonym

Jeśli jednak pomiędzy ćwiczącymi są większe odstępy, niż tego wymaga czucie rzędu i szeregu — tedy rząd i szereg taki zwiemy rozwartym.

Jednostką miary do przybierania rozstępu, czyli odmierzenia odległości ćwiczącego od ćwiczącego, jest średniej długości krok (70—80 *cm.*) lub przy mniejszych oddaleniach długość ramienia.

### 1. Rozstępywanie się w rzędzie.

W rzędzie rozróżniamy trojaki rozstępywanie jednostek:

a) rozstępywanie wolne — gdy oddalenie ćwiczącego od ćwiczącego równa się długości dwóch ramion, lub dwom krokom, skokom (Fig. 8 c);

b) rozstępywanie średnie — gdy oddalenie to równa się długości półtora ramienia lub dwom małym krokom, skokom (Fig. 8 b);

c) rozstępywanie ciasne — gdy oddalenie to równa się długości jednego ramienia lub jednego kroku, skoku (Fig. 8 a).



Kierunki rozstępywania się w rzędzie są: w bok w lewo, w bok w prawo, na zewnątrz (w lewo i

prawo) od środkowego lub któregokolwiek z góry oznaczonego ćwiczącego.

Rozstępywanie się cwałem.

Rozkaz: Na lewo wolny rozstęp cwałem — w cwał!

Przy rozstępywaniu w bok w lewo, pozostaje prawy skrzydłowy rzędu na miejscu i podnosi lewe ramię do poziomu w bok, wszyscy zaś inni, cwałując bokiem w lewo, podnoszą oba ramiona w bok — uzyskawszy nakazany rozstęp, wstrzymują się — przybierają postawę zasadną, ręk jednak nie opuszczają tak długo, aż usłyszą rozkaz: ramiona w **dół!**

Rozkaz: Na prawo wolny rozstęp cwałem — w cwał!

Przy rozstępywaniu w bok w prawo, pozostaje lewy skrzydłowy rzędu na miejscu i podnosi prawę ramię w bok, inni rozstępują się w prawo, jak podano powyżej.

Rozkaz: Na zewnątrz wolny rozstęp — cwałem — w cwał!

Przy rozstępywaniu na zewnątrz pozostaje na miejscu środkowy lub inny ćwiczący, na którego kierujący wskaże i podnosi oba ramiona w bok, inni ćwiczący rozstępują się na zewnątrz, jak powyżej.

Podobnie przybiera się cwałem rozstęp średni i ciasny.

Rozstępywanie się pochodem i poskokiem.

Przeprowadzając rozstępywanie się pochodem lub poskokiem, musimy przed wydaniem rozkazu wyznaczyć każdej jednostce rzędu stosowną liczbę kroków. Wyznaczanie kroków rozpoczyna się od owego ćwiczącego, od którego wziętym ma być rozstęp — a więc od prawego, jeżeli rozstęp wziętym ma być w lewo — od lewego, jeżeli wziętym ma być w prawo — od środkowego lub innego ćwiczącego, jeśli rozstęp ma być wziętym na zewnątrz (w lewo i prawo).

Przykład. (Fig. 9).

5 4 3 2 1

○ ○ ○ ○ ○

Fig. 9.

Założenie: Rząd złączony, utworzony z 5 ćwiczących, ma stanąć pochodem (poskokiem) w rozstępie wolnym — przyczem prawy skrzydłowy pozostać ma

na miejscu.

Wyznaczenie kroków:

Pierwszy pozostaje w miejscu.

Drugi — wykona 2 kroki (skoki) w bok.

Trzeci — wykona 4 " " " "

Czwarty — " 6 kroków (skoków) w bok.

Piąty — licząc od prawego — wykona 8 kroków w bok.

Rozstępywanie to można wykonać trojako:

a) ćwiczący rozstępują się kolejno z pełnym opóźnieniem t. zn.: że naprzód „piąty“ wykona 8 kroków (skoków), a po ukończeniu rozpoczyna „czwarty“ rozstępywanie 6 krokami, potem trzeci 4 krokami, nakoniec drugi 2 krokami.

Rozkaz: Na lewo wolny rozstęp pochodem (poskokiem) w bok — „piąty“ (4. 3 2.) w po **chód** (skacz)!

Nauczyciel liczy raz! dwa! raz! dwa! raz! trzy! aż do ośm! poczem tak samo liczy dla następnego ćwiczącego i t. d.

Sposób ten rozstępywania się używamy tylko jako ćwiczenie przygotowawcze przy metodycznym nauczaniu. Przy rozstępywaniu się pochodem w bok, który jest dostawny, liczymy dla kroku jednej nogi raz! dla sunu drugiej dwa! — przy poskokach liczymy tylko: raz! dwa! trzy! cztery! i t. d.

b) ćwiczący rozstępują się po kolei jednak z opóźnieniem o 2 kroki (skoki) to znaczy: „piąty“ rozpoczyna pochód (poskok) bokiem, po wykonaniu przez niego dwóch kroków (skoków), rozpoczyna rozstępywać się „czwarty“, po wykonaniu przez niego dwóch kroków (skoków), rozpoczyna trzeci, a po 2 krokach (skokach) trzeciego — drugi.

Rozkaz: Na lewo wolny rozstęp pochodem (poskokiem) w bok — w po-**chód** (skacz)!

Sposób ten jest wtedy najpraktyczniejszy, gdy rozstęp zarządzymy od środka



c) ćwiczący rozstępują się po kolei pochodem wprzód, przedtem jednak muszą wykonać  $\frac{1}{4}$  obrotu w odpowiednią stronę.

Rozkaz: Na lewo (pr.) wolny rozstęp pochodem wprzód — w po-chód!

Łączenie jednostek w rzędzie.

Łączenie się jednostek w rzędzie odbywa się w sposób, odpowiadający w zupełności rozstępowaniu się.

Rozkazy: Złącz się w prawo (lewo — do środka) cwałem — w cwał!

„ Złącz się w prawo (lewo — do środka) pochodem w bok (wprzód) — w po-chód! raz! dwa! raz! dwa!

„ Złącz się w prawo (lewo — do środka) poskokiem skacz! raz! dwa! i t. d.

## 2. Rozstępywanie się w szeregu.

Do rozstępywania się ćwiczących w szeregu używa się tylko pochodu.

Kierunki pochodu przy rozstępywaniu się w szeregu są: wprzód i wstecz.

### . Rozstęp wprzód.

Przy rozstępywaniu się szeregu wprzód pozostaje ostatni w szeregu (dozorujący) na miejscu, inni zaś postępują naprzód na oznaczoną liczbę kroków.

Przykład. (Fig. 10.).

Założenie: szereg składa się z 5 ćwiczących, rozstęp wolny wprzód.

a) wyznaczenie liczby kroków od dozorującego:

- |   |   |                      |                        |
|---|---|----------------------|------------------------|
| 1 | o | piąty (dozorujący) — | pozostaje na miejscu.  |
| 2 | o | czwarty —            | wykona 2 kroki wprzód. |
| 3 | o | trzeci —             | „ 4 „ „                |
| 4 | o | drugi —              | „ 6 kroków „           |
| 5 | o | pierwszy —           | „ 8 „ „                |

Fig. 10. b) Rozkaz: Rozstęp wolny wprzód w po-chód!

## Rozstępy wstecz.

Przy rozstępywaniu się szeregu wstecz, pozostaje pierwszy w szeregu (prowadzący) na miejscu, wszyscy inni zaś postępują wstecz.

Liczba kroków, którą ćwiczący wykonać mają, musi być dwa razy tak wielką, jak przy rozstępie wprzód, gdyż krok pełny wprzód równa się dwóm krokom wstecz.

Przykład. (Fig. 11.).

Założenie: szereg składa się z 5 ćwiczących, rozstępy wolny wstecz.

1	~	a) wyznaczenie liczby kroków od prowadzącego:
2	~	pierwszy (prowadzący) — pozostaje na miejscu.
3	~	drugi — wykona 4 kroki wstecz.
4	~	trzeci — " 8 kroków "
5	~	czwarty — " 12 " "
	~	piąty — " 16 " "

Fig. 11. b) Rozkaz: Rozstępy wolny wstecz — w po-**chód!**

Rozstępy ciasny uzyskuje się w szeregu, bez wyznaczania kroków, na rozkaz:

**Rozstępy wstecz — w po chód!**

Ćwiczący, oprócz pierwszego, rozstępują się pochodem wstecz, na odległość ramion wyprężonych wprzód, poczem na rozkaz: ramiona w **dół!** opuszczają ramiona i stają w post. zasadnej.

Rozstępy wolny w szeregu zarządza się najczęściej w ten sposób, że szereg zmieniamy  $\frac{1}{4}$  obrotem w rząd, następnie w rzędzie tym zarządza się rozstępy wolny w bok, na koniec rząd  $\frac{1}{4}$  obrotem zamieniamy napowrót w szereg.

**Łączenie jednostek szeregu.**

Łączenie jednostek w szeregu odbywa się zawsze tylko pochodem wprzód.

Na rozkaz: **Złącz się wprzód — w po-**chód!**** prowadzący (pierwszy w szeregu) pozostaje na miejscu, inni zaś pochodem wprzód łączą się i po kolei na krok przed poprzednikiem stają. W nauczaniu szkolnym wskazanym jest, iżby ćwiczący przy łączeniu się w chwili,

gdy zbliża się do poprzednika, podniósł wyprężone ramię w przód, używając ich jako miarę odstepu, i trzymał w poziomie tak długo, dopóki nie usłyszy rozkazu: „ram. w dół“.

### Rozstępy dowolne

Oprócz trzech rozstępów: ciasnego, średniego i wolnego w rzędzie; ciasnego i wolnego w szeregu można jeszcze odpowiednim wyznaczeniem kroków uzyskać, tak w rzędzie, jak i w szeregu, rozstęp dowolnej wielkości, który może być równy lub zwiększający się z każdym następującym ćwiczącym.

### Tworzenie łańcuchów.

Jeszcze znaczniejsze złączenie jednostek w rzędzie i szeregu, niż przy ustawieniu zwykłym, używamy przez utworzenie łańcuchów, które rząd (szereg) jako nierozzerwalną całość przedstawiają.

Tworzenie łańcuchów wprawia ćwiczących w należyte zachowanie rozstepu, równania i krycia, zresztą mają łańcuchy dość obszernie zastosowanie przy metodycznym wyuczaniu ćw. rzędowych, przy ćw. postępowych i rejach.

### Łańcuchy w rzędzie.

1. Rozkaz: Łańcuch — ręce podać — **podaj!**  
Ćwiczący podają sobie ręce (dłoń w dłoń).
2. Rozkaz: Łańcuch — ręce podaj — rozstęp wolny w lewo (prawo), cwałem — w **cwał!**  
Ćwiczący podają sobie ręce i rozstępują się.
3. Rozkaz: Łańcuch — ramię w ramię złożyć — **złóż!** (Fig. 12.).



Fig. 12.

4. Rozkaz: Łańcuch — ręce na barki sąsiadów złożyć — złóż! (Fig. 13).



Fig. 13.

5. Rozkaz: Łańcuch — ręce na biodra sąsiadów złożyć — złóż! (Fig. 14).

Ćwiczący obejmuje sąsiadów swoich, składając ręce na jego biodra odleglejsze.



Fig. 14.

6. Rozkaz: Łańcuch — w dole! (Fig. 15).  
Prawe ramię przed lewym ramieniem sąsiada.



Fig. 15.

7. Rozkaz: Łańcuch — w przodzie (górze)!  
Powstaje — gdy, stworzywszy „łańcuch w dole“, rozkarczemy ramiona podnieść wprzód (pion).



8. Rozkaz: Łańcuch — w **tyle!**

Tworzy się podobnie, jak łańcuch w dole, jednak za ciałem.

9. Rozkaz: Łańcuch — **skrzyżny** (Fig. 16.)!

Fig. 16.

## Łańcuchy w szeregu.

1. Rozkaz: Łańcuch — ręce podać — **podaj!**

każdy podaje prawą rękę poprzednikowi — lewą następnikowi — dłoń w dłoń.

2. Rozkaz: Łańcuch — ręce na barki poprzednika  
złożyć — **złóż!**3. „ Łańcuch — ręce na biodra poprzednika  
złożyć — **złóż!**4. „ Łańcuch — prawą (lewą) na bark — lewą  
(pr.) na biodra poprzednika — zło-  
żyć — **złóż!***b) Podczas pochodu (biegu).*

## 1. Rozstępywanie się w rzędzie.

Rząd złączony, będący w pochodzie — zmieniamy w rząd rozwartym pochodem ukośnym jednostek. Odmierzanie rozstępu odbywa się albo na oko, albo wznoszeniem ramion w bok

Przy rozstępywaniu się pamiętać należy — iżby ćwiczący, od którego rozpoczyna się rozstępywanie — nie zbaczał z danego kierunku pochodu, wszyscy zaś mają skrócić krok.

Rozkaz: Wolny rozstęp — na lewo (pr. — od środka — na zewnątrz) — **wskos!** (Fig. 17. i 18.), po uzyskaniu odpowiedniego rozstępu zarządza się stanąć — **stój!** albo: pełny — **krok!**

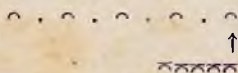


Fig. 17.

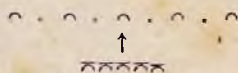


Fig. 18.

## 2. Rozstępywanie się w szeregu.

W szeregu odbywa się rozstępywanie po kolei. Każdy następny ćwiczący, oprócz prowadzącego, zwalnia krok, tak długo — dopóki nie uzyska oznaczonego rozstępu — poczem bez osobnego rozkazu zmienia krok drobny w pełny — zachowując dalej przybrany rozstęp.

Rozkaz: Na 2, (3–4) kroki, rozstęp — drobny **krok!** (Fig. 19.).

Fig. 19. Podobnie jak rozstępywanie odbywa się i łączenie jednostek w rzędzie i szeregu:

W rzędzie: Na prawo (lewo — do środka) złączyć się — **złącz!**

W szeregu: Złączyć wprzód **złącz!**  
 prowadzący zwalnia krok, każdy ćwiczący zbliżywszy się do poprzednika na przepisana odległość również zwalnia krok, gdy wszyscy ukończyli łączenie następuje rozkaz:

Pełny — **krok!** albo: stanąć — **stój!**

Tworzenie łańcuchów podczas pochodu, odbywa się zupełnie tak samo, jak w miejscu.

## Zmiany uszykowań.

Przekształcenie rzędu w szereg lub rząd obrócony i na odwrót, tak na miejscu, jak podczas pochodu (biegu) zowiemy zmianami uszykowań.

Zmiany te dokonywują się w dwojaki sposób:  
1. obrotem jednostek; 2. dostawianiem się jednostek.

### 1. Zmiany obrotem jednostek.

#### a) *Na miejscu.*

Zmiana rzędu w szereg i na odwrót.

W prawo — **zwrot!** W lewo — **zwrot!** (Fig. 20. a).



Fig. 20. a)

Obrót ( $\frac{1}{4}$ ) w prawo i lewo o kąt =  $90^\circ$  wykonywa się na pięcie, odpowiadającej stronie obrotu i palcach nogi przeciwnej

Początkowo należy ćwiczyć obroty te w dwóch taktach: na „raz” wykonywa się obrót na pięcie i palcach do postawy wykroczonej; na „dwa” ściąga się nogę, w tyle będącą, do postawy zasadnej.

Ćwierć obrotem jednostek, przeistaczamy rząd w szereg lub na odwrót, szereg w rząd.

Zmiana rzędu w rząd skośny i na odwrót.

Rozkaz: Na prawo (lewo) **wskos!** Na-**prost!**

Jeśli każda jednostka rzędu wykona  $\frac{1}{8}$  część obrotu w prawo lub lewo t. j. obróci się o kąt =  $45^\circ$ , tedy powstanie rząd skośny.

Obrót z rzędu skośnego w rząd pierwotny, wykonywa się na rozkaz: na prost!

Zmiana rzędu skośnego w szereg.

Z rzędu skośnego przechodzimy w szereg — jeśli ćwiczący wykona zwrot w prawo (lewo) o  $45^\circ$ ; rozkaz do tego jest następujący:

W szereg w prawo (lewo) — **zwrot!**

Zmiana rzędu w rząd obrócony, szeregu w szereg obrócony i naodwrot.

Jeżeli rząd lub szereg chcemy zmienić w rząd, lub szereg obrócony, lub naodwrot z obróconego rzędu lub szeregu otrzymać rząd lub szereg pierwotny rozkazujemy: w tył **zwrot!** (Fig. 20. b).



Fig. 20. b)

Zwrot w tył wykonywa się na lewej pięcie i palcach prawej stopy — przyczem lewą nogę uważamy za oś obrotu.

W początkach ćwiczyć należy obrót ten w dwóch taktach — na **raz!** obrót na pięcie l. i palcach pr. stopy — na **dwa!** przysun nogi prawej do lewej — po pewnej wprawie zwrot ten wykonywać będą ćwiczący w jednym takcie — przyczem uważać należy na stronę obrotu i szybkość w wykonaniu.

*b) Podczas pochodu (biegu).*

Zmiana rzędu w szereg, w rząd skośny i na odwrot.

Rozkaz: W prawo — **zwrot!** W lewo — **zwrot!**  
Na prawo (l) — **wskos!** Na prost!

W pochodzie wykonywają się wszystkie obroty na palcach obu stóp, w chwili, gdy wykracza noga przeciwna kierunkowi obrotu.

$\frac{1}{4}$  i  $\frac{1}{8}$  obrotu w prawo wykonywa się w wykroku w lewo,  $\frac{1}{4}$  i  $\frac{1}{8}$  obrotu w lewo w wykroku w prawo.

Rozkaz wypowiada się w ten sposób, iż słowo: „W prawo (lewo)“ wypada na wykraczającą prawą (lewą) nogę — hasło zaś „zwrot!“ wypada na nogę zgodną ze stroną obrotu — poczem wykona ćwiczący drugą nogą krok w kierunku, w jakim dotychczas



postępywał — obraca się szybko na palcach obu stóp i rozpoczyna pochód w kierunku nowym nogą, odpowiadającą temu kierunkowi.

Zmiana rzędu w rząd (szeregu w szereg)  
obrócony i na odwrót

Rozkaz: W tył — zwrot!

Obrót „w tył“ wykonywa się podczas pochodu w wyroku w prawo — na palcach obu stóp, ku lewej stronie.

Rozkaz wypowiada się w ten sposób, iż słowo „w tył“ wypada na krok wykonany prawą nogą, bezpośrednio po nim wypowiada się hasło „zwrot!“, które wypada na krok lewą nogą wykonany, poczem robi ćwiczący jeszcze prawą nogą krok w kierunku dotychczasowego pochodu, równocześnie zwraca się na palcach obu stóp w tył i rozpoczyna pochód w kierunku przeciwnym nogą lewą.

Zmiana szeregu w rząd na miejscu.

Szereg będący w pochodzie przeistaczamy w rząd na miejscu rozkazem:

Ustaw się w le-wo (prawo)!

Prowadzący staje natychmiast i robi  $\frac{1}{4}$  obrótu w stronę oznaczoną w rozkazie, po nim czynią to samo wszyscy po kolei, dochodząc jednak zawsze do czucia.

## 2. Zmiany dostawianiem jednostek.

Dostawianiem jednostek nazywamy zmiany, przy których ćwiczący opuszczają swe miejsca pierwotne w rzędzie lub szeregu i grupują się na nowo w rząd lub szereg w odwrotnym lub tym samym porządku, na kierunku prostopadłym do poprzedniego lub w jego przedłużeniu po stronie przeciwnej, przyczem zawsze jeden z ćwiczących pozostaje na miejscu pierwotnym, służąc za punkt oparcia nowemu utworowi.

a) *Na miejscu.*

## 1. Dostawianie proste.

Ćwiczący, na którego nowy szyk tworzymy, pozostaje na miejscu; dostawianie rozpoczyna najbliższego stojący.

## Zmiana rzędu w szereg

(dostawianiem wstecz).

6 5 4 3 2 1

x x x x x o

x  
o

2

3

4

5

6

Fig. 21.

Rozkaz: W szereg na prawo (lewo) — dostawić wstecz — w pochód! (Fig. 21.).

Prawo (lewo) skrzydłowy rzędu pozostaje na miejscu, inni robią  $\frac{1}{4}$  obrótu w prawo (lewo), poczem wszyscy ruszają w pochód i ustawiają się po kolei w szereg za prawo (lewo) skrzydłowym.

(dostawianiem wprzód).

o

5

4

3

2

+

x x x x x o

6 5 4 3 2 1

Fig. 22.

Rozkaz: W szereg na prawo (lewo) — dostawić wprzód — w pochód! (Fig. 22.).

Prawo (lewo) skrzydłowy pozostaje na miejscu, inni robią na hasło „chód!“ w prawo (lewo) wskos i pochodem ukosnym tworzą po kolei szereg przed prawo (lewo) skrzydłowym.

## Zmiana rzędu w rząd

(dostawianiem w bok).

Rozkaz: W rząd na prawo (lewo) — dostawić tyłem (przodem) w pochód! (Fig. 23.).

6 5 4 3 2 1 2 3 4 5 6

x x x x x o o o o o

Fig. 23.

Prawy (lewy) skrzydłowy pozostaje na miejscu, inni robią  $\frac{1}{4}$  obrótu w prawo (lewo) — ruszają w pochód, obchodzą skrzydłowego od tyłu (przodu) i ustawiają się po kolei, po jego drugiej stronie, w rząd.

Zmiana szeregu w rząd  
(dostawieniem w bok).

6 5 4 3 2 1

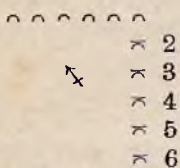


Fig. 24.

Rozkaz: W rząd na lewo — dostawić w bok — w po-chód! (Fig. 24.).

Pierwszy w szeregu (prowadzący) pozostaje na miejscu, inni wykonują  $\frac{1}{8}$  obrotu w lewo (prawy) [w lewo wskos], poczem pochodem ukośnym tworzą rząd po lewej stronie prowadzącego.

Zmiana szeregu w szereg  
(dostawieniem wprzód).

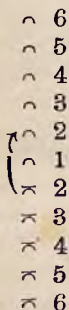


Fig. 25.

Rozkaz: W szereg — dostawić wprzód — na lewo (prawy) w po-chód! (Fig. 25.)

Prowadzący pozostaje na miejscu, inni obchodzą go na lewo (prawy) i po kolei ustawiają się przed nim w szereg.

2. Dostawianie okrążeniem.

Ćwiczący, na którego nowy szyk tworzymy, pozostaje na miejscu, dostawianie rozpoczyna najbliższy mu stojący, przyczem

poprzednio go okrąży.

Sposób ten dostawiania zaznaczamy w rozkazie dodatkiem: „okrążeniem“ n. p.

Z rzędu:

Rozkaz: W szereg na prawo — dostawić wstecz (przód) okrążeniem — w po-chód! (Fig. 26.).

Z szeregu:

Rozkaz: W rząd na lewo — dostawić w bok okrążeniem — w po-chód! (Fig. 27.).

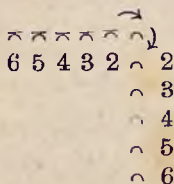


Fig. 26.

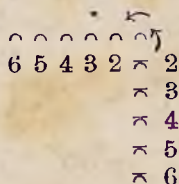


Fig. 27.

### 3. Dostawianie z ustępywaniem.

Ćwiczący, na którego nowy szyk tworzymy, ustępuje 1, 2, lub więcej kroków, jak gdyby pod naciskiem nowo powstającego szyku; dostawianie rozpoczyna najbliżej niego stojący.

#### Zmiana rzędu w szereg.

$\begin{array}{r} \sim 1 \\ \times \times \times \times \times \sim 2 \\ 6 \ 5 \ 4 \ 3 \ 2 \sim 3 \\ \sim 4 \\ \sim 5 \\ \sim 6 \end{array}$ 
 Rozkaz: W szereg na prawo (lewo) — dostawić wstecz (wprzód), pierwszy ustąpić — w po-chód! (Fig. 28).  
 Skrzydłowy ustępuje krok wprzód (wstecz), 2-gi wstępuje na jego miejsce, inni tworzą za (przed) nimi szereg.

Fig. 28.

#### Zmiana rzędu w rząd.

Rozkaz: W rząd na prawo (lewo) dostawić tyłem (przodem) — skrzydł. krok ustąpić — w po-chód!

#### Zmiana szeregu w rząd.

$\begin{array}{r} 6 \ 5 \ 4 \ 3 \ 2 \ 1 \\ \sim \sim \sim \sim \sim \sim \\ \times 2 \\ \times 3 \\ \times 4 \\ \times 5 \\ \times 6 \end{array}$ 
 Rozkaz: W rząd na lewo (pr.) — dostawić w bok — pierwszy ustąpić — w po-chód! (Fig. 29).  
 Prowadzący ustępuje krok w prawo (lewo), bezpośrednio za nim stojący, wstępuje na jego miejsce, inni dostawiają się ukośnym pochodem na lewo (prawo) w rząd.

Fig. 29.

$\begin{array}{r} 6 \sim \\ 5 \sim \\ 4 \sim \\ 3 \sim \\ 2 \sim \\ 1 \downarrow \sim \\ 3 \times \\ 4 \times \\ 5 \times \\ 6 \times \end{array}$ 
 Zmiana szeregu w szereg.

Rozkaz: W szereg — dostawić wprzód — prowadzący ustąpić — na lewo (pr.) — w po-chód! (Fig. 30).

Prowadzący ustępuje krok wstecz, inni ustawiają się przed nim po kolei w szereg.

### 4. Dostawianie od kresowego.

Dostawianie rozpoczyna ćwiczący, który stoi najdalej od nowo powstać

Fig. 30.



mającego rzędu (szeregu). (Dla ułatwienia rozkazowania nazywamy go kresowym).

### Zmiana rzędu w szereg.

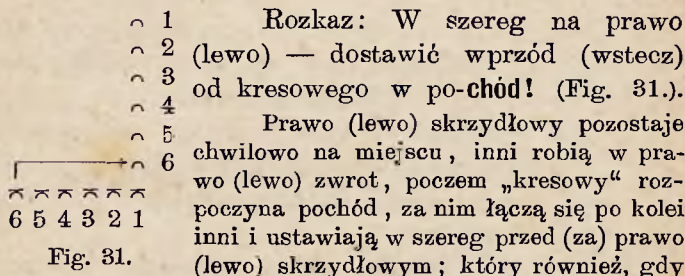


Fig. 31.

na niego kolej przyjdzie, opuszcza swoje stanowisko i ustawia się na czoło szeregu.

### Zmiana rzędu w rząd.

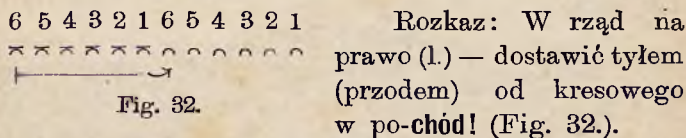


Fig. 32.

Prawo (l.) skrzydłowy pozostaje chwilowo na miejscu, inni robią obrót w pr. (l.), poczem kresowy rozpoczyna dostawianie.

### Zmiana szeregu w rząd.

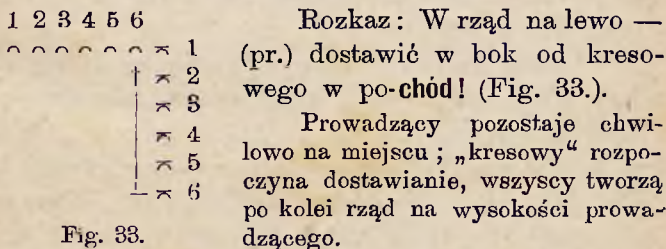


Fig. 33.

### Zmiana szeregu w szereg.

Rozkaz: W szereg wprzód — od kresowego na prawo (l.) w po-chód! (Fig. 34.).

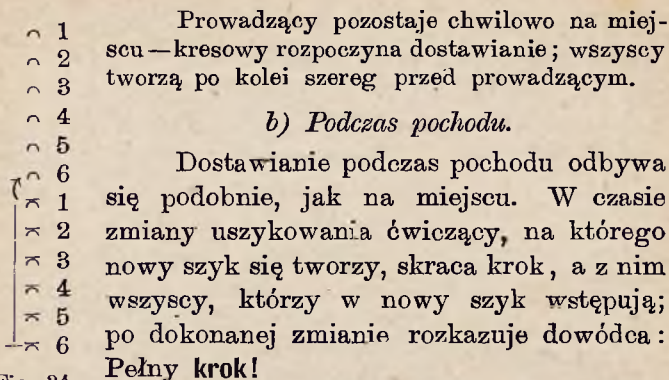


Fig. 34.

We wszystkich rozkazach opuszcza się hasło: „w pochód“ — ruch ten bowiem już istnieje — a hasłem pozostaje ostatni wyraz lub zgłoszka z danej zapowiedzi, jak np.: „wprzód“, „wstecz“, „w bok“.

### Zachodzenie.

Zachodzeniem nazywamy obrót całego rzędu (szeregu) jako jednostki, wykonany pochodem (biegiem) dokoła pewnego punktu, położonego wewnątrz lub zewnątrz rzędu (szeregu), przy czem w uszykowaniu nie następuje żadna zmiana.

Rząd (szereg) zachodzić może o kąt dowolny; najużywawsze jednak zachody są o kąt równy:  $90^{\circ}$ ,  $180^{\circ}$ ,  $270^{\circ}$  i  $360^{\circ}$ .

Liczba kroków, którą wykonać ma każdy ćwiczący przy zachodzeniu o kąt prosty, stosuje się do liczby ćwiczących danego rzędu lub szeregu; ilu ćwiczących w rzędzie (szeregu), tyle należy wykonać kroków przy zachodzeniu o kąt równy  $90^{\circ}$ , dwa razy tyle przy zachodzeniu o kąt  $= 180^{\circ}$ , trzy i cztery razy tyle przy zachodzeniu o kąt  $= 270^{\circ}$  i  $360^{\circ}$ .

Ćwiczący, stanowiący podczas zachodu oś obrotu, wykonywa na miejscu taką samą liczbę kroków, jak wszyscy inni.

a) *Na miejscu.*1. **Zachodzenie rzędu.**

Rząd może zachodzić pochodem wprzód lub wstecz. Zachód wprzód w prawo wykonywa się dokoła pr. skrzydłowego; zachód w lewo, dokoła lewego skrzydłowego; zachód wstecz w prawo, dokoła lewego skrzydłowego, zachód w lewo, dokoła prawego skrzydłowego w końcu, zachód wprzód i wstecz dokoła „środkowego“ lub innego ćwiczącego.

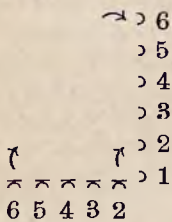


Fig. 35.

Rozkaz: Na prawo (lewo) zachód — w po-**chód!** (Fig. 35.).

Prawo skrzydłowy pochodem na miejscu zwraca się w prawo (lewo), a z nim równomiernie zachodzi cały rząd tak długo, dopóki nie wstrzymamy go rozkazem: Stanać — **stój!**

Przy zachodzeniu rzędem pa-trzy ćwiczący zawsze w stronę za-chodzącego skrzydła, a czucie utrzymuje w kie-runku osi obrotu.

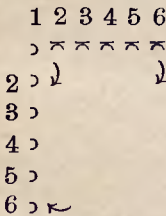


Fig. 36.

Rozkaz: Na prawo (l.) wstecz zachód — w po-**chód!** (Fig. 36.).

Lewo skrzydłowy (pr. skrz.) stano-wi oś obrotu, rząd zachodzi wstecz

Rozkaz: Na prawo (lewo) za-chód dokoła środka — w po-**chód!** (Fig. 37.).

Środkowy (jeśli rząd nieparzy-sty) pochodem na miejscu zwraca się w prawo (lewo), skrzydło prawe zachodzi wstecz, skrzydło lewe wprzód (czucie do środka).

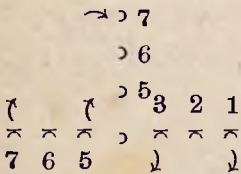


Fig. 37.

2. **Zachodzenie szeregu.**

Zachodzenie szeregiem na miejscu, ma największe zastosowanie przy rejach, mniejsze w mustrze.

Przy zachodzeniu szeregu postępują ćwiczący pochodem w bok (krok dostawny w bok), a dla łatwiejszego utrzymania krycia składają ręce na barki poprzedników.

Szereg może zachodzić dokoła prowadzącego, dozorującego, środkowego lub innego ćwiczącego.

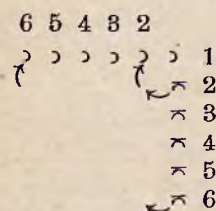


Fig. 38.

Rozkaz: Na prawo (lewo) zachodź dokoła prowadzącego — w po-chód! (Fig. 38.).

Prowadzący zwraca się zwolna w prawo (lewo) pochodem na miejscu, inni, złożąwszy ręce na barki poprzednika i kryjąc się na niego, postępują bokiem w lewo (pr.) krokiem dostawnym.

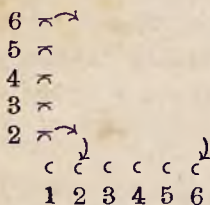


Fig. 39.

Rozkaz: Na prawo (lewo) zachodź dokoła dozorującego — w po-chód! (Fig. 39.).

Dozorujący zwraca się w prawo (lewo) pochodem na miejscu, inni zachodzą w prawo (lewo) krokiem dostawnym.

Rozkaz: Na prawo (lewo) zachodź dokoła środka — w po-chód! (Fig. 40.).

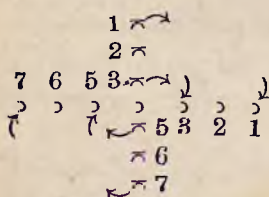


Fig. 40.

Środkowy zwraca się w prawo (lewo) pochodem na miejscu, skrzydło, przed nim się znajdujące, postępuje w prawo (l.) — skrzydło, za nim będące, postępuje w lewo (pr.) krokiem dostawnym.

## b) Podczas pochodu.

### 1. Zachodzenie rzędu.

Zachodzenie rzędu podczas pochodu różni się o tyle od zachodzenia na miejscu, że skrzydłowy,



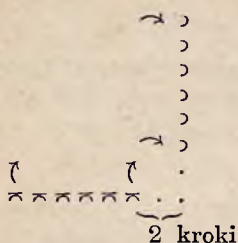


Fig. 41.

stanowiący oś obrotu, postępuje na łuku o promieniu równym 2 zwykłym krokom

Rozkaz: Na prawo (lewo) — **za-chodź!**

## 2. Zachodzenie szeregu.

Zachodzenie szeregu podczas pochodu nie jest obrotem równoczesnym lecz kolejnym.

Zmianę kierunku pochodu dokonywa każdy ćwiczący w tem miejscu, w którym ją wykonał pierwszy w szeregu t. j. prowadzący.

Zmianę tę wykonywa się w szeregu w ten sam sposób, jak zwrot w pochodzie, to znaczy — gdy zbaczam w kierunku na lewo — kończę pochód w kierunku poprzednim prawą nogą, lewą zaś rozpocynam pochód w kierunku nowym — i przeciwnie.

*Szereg może zachodzić:*

pod kątem prostym =  $90^{\circ}$ :

Rozkaz, jeżeli szereg rusza z miejsca w pochód:



Fig. 42.

Fig. 43.

Na prawo (l.) zachodź — w pochód! (Fig. 42. i 43.).

Jeżeli jest w pochodzie: Na prawo (l.) — zachodź! (Fig. 42. i 43.).

pod kątem ostrym =  $45^{\circ}$ :

Rozkaz, jeżeli szereg rusza w pochód: Na prawo

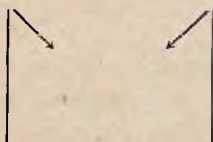


Fig. 44.

Fig. 45.

(l.) w dół wskos — w pochód! (Fig. 44. i 45.).

Jeżeli jest w pochodzie: Na prawo (lewo) w dół **wskos!**

pod kątem rozwartym =  $135^{\circ}$ :

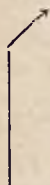


Fig. 46.

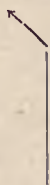


Fig. 47.

Rozkaz, jeżeli szereg rusza w pochód: Na prawo (l.) w górę wskos — w po-chód! (Fig. 46. i 49.).

Jeżeli jest w pochodzie: Na prawo (l.) w górę wskos!

pod kątem półpełnym =  $180^{\circ}$ :



Fig. 48.



Fig. 49.

Rozkaz, jeżeli szereg rusza w pochód: Na prawo (l.) przeciw — w po-chód! (Fig. 48. i 49.).

Jeżeli jest w pochodzie: Na prawo (l.) przeciw!

Łukiem równym:

Rozkaz, jeżeli szereg rusza w pochód: Koło w prawo (lewo) — w po-chód!

Jeżeli jest w pochodzie: Koło w prawo (lewo)!

Łukiem zmiennym:

Rozkaz, jeżeli szereg rusza w pochód: Ślimak w prawo (lewo) — w po-chód!

Jeżeli jest w pochodzie: Ślimak w prawo (lewo).

## II. Pluton.

### Ustawienia.

#### *Dwurząd.*

Dwurzędem zowiemy ustawienie dwóch rzędów jeden za drugim w odstępnie  $1\ m$  (licząc od pięć ćwiczących pierwszego rzędu, do pięć ćwiczących



Szykowanie dwurzędu t. j. wyrównanie, krycie w rotach, oznaczenie skrzydeł, środka, pierwszego i drugiego rzędu i t. d. odbywa się jak podano przy ćwiczeniach rzędu.

### Pochód i bieg.

Wszystko, co powiedziano o pochodzie (biegu) przy ćwiczeniach zastępu, odnosi się w całości i do dwurzędu (dwuszeregu), prócz tego pamiętać należy, że przy ruszeniu dwuszeregu w pochód (bieg), szereg prawy zbliżyć się winien już z pierwszym krokiem do czucia z szeregiem lewym.

Na niższych stopniach nauki szkolnej należy przyzwyczaić uczniów do tego, iżby na zapowiedź „W po“ prawy szereg przystąpił do czucia z szeregiem lewym (krok w lewo w bok), poczem na hasło „chód!“ wykracza już złączony dwuszereg.

### Rozstępywanie, łączenie i tworzenie łańcuchów w dwurzędzie i dwuszeregu.

W dwurzędzie i dwuszeregu rozróżniamy rozstęp rzędów i rozstęp rot.

Rozstęp rzędów, który równa się długości 1 m, zowie się rozstępem normalnym.

Rozstęp większy, niż normalny, a mniejszy, niż długość dwurzędu, zowie się rozstępem ciasnym.

Rozstęp równy długości dwurzędu lub większy zowie się rozstępem wolnym.

#### a) Na miejscu

##### 1. Rozstępywanie się dwurzędu.

Rzędy rozstępują się tylko pochodem.

Rozkaz: Rozstęp rzędowy — pierwszy rząd x kroków w pochód!

2-gi rząd pozostaje na miejscu, 1-szy rząd robi oznaczoną liczbę kroków wprzód.



Rozkaz: Rozstęp rzędowy — pierwszy rząd  $x$  kroków wprzód — drugi rząd  $x$  kroków wstecz — w po **chód!**

Rozkaz: Rozstęp rzędowy — pierwszy rząd 1., (2. 3.) krok wprzód — w po-**chód!**

Z rozstępu wolnego lub ciasnego sprowadzamy rzędy do rozstępu normalnego rozkazem:

Rozkaz: Złączyć rzędy — drugi (pierwszy) rząd wprzód (wstecz) — w po-**chód!**

## 2. Rozstępywanie się dwuszeregu i rot.

Rozstępywanie się szeregów lub rot odbywa się pochodem w bok, poskokiem lub cwałem.

Rozkaz: Rozstęp wolny w prawo (lewo — na zewnątrz) cwałem — w **cwał!**

Rozkaz: Rozstęp wolny w prawo (lewo — na zewnątrz) pochodem — w po-**chód!**

Rozkaz: Rozstęp wolny w prawo (lewo — na zewnątrz) poskokiem — **skacz!** raz! dwa! i t. d.

### *b) Podczas pochodu.*

Rozkaz: Rozstęp rzędowy wolny — **wprzód!**

2-gi rząd skraca krok, 1-szy postępuje pochodem zwykłym, gdy uzyska odpowiedni rozstęp, zmienia 2-gi rząd krok drobny, w pełny na rozkaz:

**Pełny krok!**

Rozkaz: Złączyć rzędy — **wprzód!**

1-szy rząd skraca krok, 2-gi postępuje pochodem zwykłym, po odpowiednim zbliżeniu się skraca krok również i 2-gi rząd — na rozkaz dowódcy, zmieniają oba rzędy krok drobny w pełny.

Rozstępywanie się rot w dwurzędzie i dwuszerze-  
regu jest zupełnie zgodne z rozstępywaniem się je-  
dnostek w rzędzie i szeregu.

## Tworzenie Łańcuchów.

### 1. W dwurzędzie.

Rozkaz: Łańcuch — pierwszy rząd: ręce na barki pobocznym — drugi rząd: ręce na barki (biodra — [jedną na bark, drugą na biodro]) poprzedników — złożyć — **złóż!**

Rozkaz: Łańcuch — pierwszy rząd: ręce na barki pobocznym — drugi rząd: lewą rękę na bark poprzednika — prawą na bark bocznego — złożyć — **złóż!**

### 2. W dwuszeregu.

Rozkaz: Łańcuch — pierwsi (lewy szereg): lewą rękę na bark poprzednika — prawą na bark (biodro) bocznego — drudzy (prawy szereg): odwrotnie złożyć — **złóż!**

Rozkaz: Łańcuch — pierwsi (lewy szereg): lewą rękę na biodro poprzednika, prawą na biodro (bark) bocznego — drudzy (prawy szereg): odwrotnie złożyć — **złóż!**

## Zmiany uszykowań.

Zmiany uszykowań dwurzędu wykonują się:

1. obrotem jednostek, 2. dostawianiem jednostek i
3. dostawianiem rot.

### 1. Zmiany obrotem jednostek.

*Na miejscu lub w pochodzie.*

Zmiana dwurzędu w dwuszereg i na odwrót następuje, gdy ćwiczący wykonają  $\frac{1}{4}$  obrotu w prawo lub lewo:

Rozkaz: W prawo (lewo) — **zwrot!**

Zmiana dwurzędu w dwurząd skośny i na odwrót następuje, gdy ćwiczący wykonają  $\frac{1}{8}$  obrotu w prawo lub lewo:

Rozkaz: Na prawo (lewo) — **wskos!** Na-prost!  
Zmiana dwurzędu w dwurząd obrócony i naodwrot następuje, gdy ćwiczący wykonają  $\frac{1}{2}$  obrotu:

Rozkaz: W tył — **zwrot!**

## 2. Zmiany dostawianiem jednostek.

*Na miejscu lub w pochodzie.*

Zmiana rzędu w dwurząd.

Odliczając od prawego skrzydłowego, oznaczają się ćwiczący sami na: pierwszych i drugich, na rozkaz: Od prawego odliczyć dwójki — **odlicz!**

Pierwszy ćwiczący wypowiada głośno „raz“ lub „pierwszy“ — następny „dwa“ lub „drugi“ — trzeci wypowiada znowu „raz“ — czwarty „dwa“ i t. d.

Rozkaz: W dwurząd — drudzy (dostawić się) — **wstecz!** (Fig. 52.).

2 1 2 1 2 1 2 1

○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

○ ○ ○ ○ ○ ○

2 2 2 2

fig. 52

Każdy „pierwszy“ pozostaje na miejscu, każdy „drugi“ robi prawą nogą krok wstecz ukośnie na prawo („w prawo wstecz“) i staje w kryciu za „pierwszym“ na odległość 1 m.

Zmiana dwurzędu w rząd.

Rozkaz: W rząd — drudzy (dostawić się) — **wprzód!**

Każdy „pierwszy“ pozostaje na miejscu, każdy „drugi“, robiąc lewą nogą krok ukośnie wprzód na lewo, wstępuje napowrót w linię czelną. Zamiast „drugich“ mogą się także dostawiać „pierwsi“ np.:

Rozkaz: W dwurząd — pierwsi (dostawić się na lewo) **wprzód!**

Rozkaz: W rząd — pierwsi (dostawić się na prawo) **wstecz!**

Zmiana rzędu w dwurząd zwarty i naodwrot.

Jeżeli z rzędu utworzyć chcemy odrazu dwurząd zwarty, wtedy rozkazujemy:

Rozkaz: W dwurząd — z czuciem w prawo (lewo, do środka) drudzy **wstecz!**

„Drudzy“ robią krok „wstecz na prawo“, poczem wszyscy, tak „pierwsi“, jak i „drudzy“, cwałując bokiem, łączą się do skrzydłowych w prawo (lewo) lub do środka.

Podczas pochodu skracają „drudzy“ krok, a po uzyskaniu odpowiedniego rozstępu wstępują w krycie „pierwszych“, wszyscy zaś ukośnym pochodem łączą się w oznaczoną stronę.

Zmiana dwurzędu zwartego w rząd.

Rozkaz: W rząd, z rozstępem w lewo (pr. — na zewn.) drudzy **wprzód!**

Wszyscy, prócz prawego (lewego, środkowego) skrzydłowego, rozstępują się cwałem bocznym, „drudzy“, w miarę powstających wolnych przestrzeni, wstępują w linię czelną rzędu pierwszego, stając po lewej stronie swoich „pierwszych“.

Podczas pochodu skracają wszyscy krok, rozstępują się pochodem ukośnym, „drudzy“ wstępują w linię rzędu pierwszego, poczem na rozkaz: Pełny krok! postępują dalej krokiem pełnym.

Zmiana szeregu w dwuszereg.

Oznaczenie ćwiczących: pierwszy, drugi.

Rozkaz: W dwuszereg — drudzy (na prawo) **wprzód!** (Fig. 53.).

1	o	o	2	Każdy „pierwszy“ pozostaje na miej-
2	o	o		scu, każdy „drugi“ robi prawą nogą krok
1	o	o	2	„wprzód na prawo“ i dostawia się do „pier-
2	o	o		wszego“, tworząc z nim dwójkę czelną.

1	o	o	2	Podczas pochodu skracają „pierwsi“
2	o	o		krok, „drudzy“ dostawiają się dwoma kro-
1	o	o	2	kami, poczem na rozkaz: Pełny krok! po-
2	o	o		stępują dalej krokiem pełnym.

Fig. 53.

Zmiana szeregu w dwuszereg.

Rozkaz: W szereg — drudzy **wstecz!**



„Pierwszy“ pozostaje na miejscu, „drugi“ robiąc lewą nogą krok „wstecz na lewo“, wstępuje w szereg i kryje się za swoim „pierwszym“.

Podczas pochodu „drugi“ skraca krok, a po użyciu rozstępu wstępuje w krycie „pierwszego“.

### Zmiana rzędu w dwuszerem

(ze zmianą frontu).

Oznaczenie ćwiczących: prawy, lewy.

Rozkaz: W dwuszerem — w prawo (lewo) **zwrot!**

(Fig. 54.).

l. l. l. l.  
 > > > >  
 < < < <  
 l. p. l. p. l. p.

Fig. 54.

Wszyscy wykonują zwrot w prawo (lewo), po dokonany zwrocie pozostają „prawi“ (lewi) na miejscu; „lewi“ (prawi) zaś dostawiają się na lewo (pr.) do swoich „prawych“ (l.) tworząc tym sposobem czelne dwójki.

Dostawiania dokonywa się: na miejscu, jednym krokiem; podczas pochodu, dwoma krokami.

### Zmiana dwuszeremu w rząd

(ze zmianą frontu).

Oznaczyć szeregi: (lewy szereg) lewi; (prawy szereg) prawi.

Rozkaz: W rząd — w lewo (pr.) **zwrot!** (Fig. 55.).

l. p. l. p. l. p. l. p.  
 < < < < < < < <  
 > > > > > > > >  
 p. p. p. p.

Fig. 55.

Wszyscy wykonują zwrot w lewo (prawo), po dokonany zwrocie, dostawiają się „prawi“ (lewi) na prawo (l.) w rząd.

Podczas pochodu dostawianie wykonywa się dwoma krokami.

## 3. Zmiany dostawianiem rot.

*Na miejscu i w pochodzie.*

### Zmiana rzędu w dwuszerem

(bez zmiany frontu).

Oznaczenie ćwiczących: pierwszy, drugi.

Rozkaz: W dwuszereg na prawo (lewo) — dostawić rotami wstecz — w po-**chód!** (Fig. 56).

Pierwsza rota od prawego (lewego) skrzydła pozostaje na miejscu, wszyscy inni wykonują w prawo (l.) zwrot, poczem ruszają w pochód i ustawiają się rotami czelnymi po kolei za rotą pierwszą.

Podczas pochodu wypuszcza się w rozkazie hasło „w po-**chód**“ — pierwsza rota postępuje krokiem zwykłym dalej, inni, wykonawszy zwrot, skrcają krok, a postępując w kierunku prostym, wstępują po kolei w krycie rotę pierwszej, robią zwrot w lewo (pr.), poczem pełnym krokiem postępują za prowadzącymi.

Fig. 56.

### Zmiana szeregu w dwurzęd

(bez zmiany frontu).

Odliczyć: pierwszych i drugich.

Rozkaz: W dwurzęd, dostawić rotami, na lewo (pr.) **wskos!** — w po-**chód!** (Fig. 57 a.)

		1 1	
	⊖ ⊖ ⊖ 1	⊖ ⊖ ⊖ 1	
1	⊗ ⊖ ⊖ 2	⊖ ⊖ ⊖ 2	
2	⊗ . 1	⊖ ⊗ ⊗ ⊗ 1	
1	⊖ . 2	1 2 ⊗ 2	
2	⊖ . 1	⊗ 1	
1	⊖ . 2	⊗ 2	
2	⊖ . 1	⋮	
	. 2	⋮	
		⋮	
		⋮	

Fig. 57. a)

Fig. 57. b)

Pierwsza rota szeregu pozostaje na miejscu, inni robią „wskos“ i pochodem ukośnym tworzą dwurzęd. (Zmianę tę wykonać można także bez wykonania „skosu“). (Fig. 57 b.).

Podczas pochodu pierwsza rota skraca krok, inne rozpoczynają dostawianie na hasło: **wskos!**

Po utworzeniu dwurzędu nastąpić musi rozkaz: **Pełny krok!**

Podobnie utworzyć można dwurzęd dostawianiem jednej rotę na lewo, drugiej na prawo. (Fig. 58.).

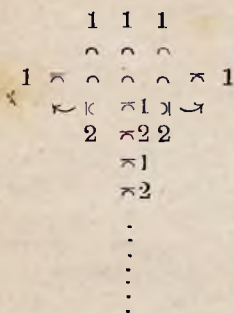


Fig. 58.

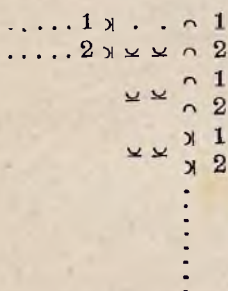


Fig. 59.

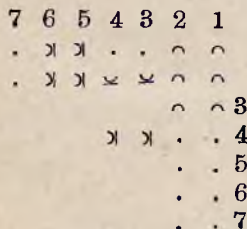


Fig. 60.

## Zmiana dwurzędu w szereg.

Rozkaz: W szereg na prawo (l.), dostawić rotami wstecz — w po-chód! (Fig. 59.).

Prawa (l.) rota pozostaje na miejscu, inne robią w prawo (l.) zwrot, zachodzą czelnie w prawo (l.), następnie w lewo (pr.) w krycie pierwszej roty, stają i robią zwrot w lewo (pr.) — tworząc w ten sposób szereg.

Podczas pochodu: pr. (l.) rota postępuje dalej, inne robią zwrot i po kolei odpadają.

## Zmiana dwurzędu w dwu- szereg

*(bez zmiany frontu).*

Rozkaz: W dwuszereg na prawo (lewo), dostawić rotami wstecz — w po-chód! (Fig. 60.).

Dwie pierwsze prawe (lewe) rotę, pozostają na miejscu, inni wykonują w prawo (l.) zwrot, poczem zachodem w prawo (l.), a następnie obrotem w lewo (pr.) wstępują w krycie pierwszych rot, stają i zwracają się w lewo (pr.).

Podczas pochodu: wypuszcza się w rozkazie hasło „w po-chód“ — pierwsze rotę postępują krokiem zwykłym dalej, wszystkie następne, po wykonanym zwrocie w prawo (lewo), skracają krok i wstępują po kolei w krycie pierwszych rot zachodzeniem.

Zmiana dwurzędu w dwurząd  
(bez zmiany frontu).

Rozkaz: W dwurząd na prawo (lewo), dostawić rotami tyłem — w po-chód! (Fig. 61).

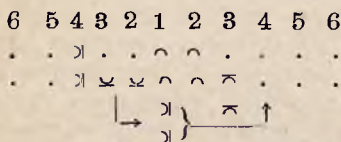


Fig. 61.

Prawa (lewa) rota pozostaje na miejscu, inni wykonują w prawo (lewo) zwrot, poczem obchodzą pierwszą rotę od tyłu, robią zwrot w lewo (pr.) i szykują się w dwurząd.

Podczas pochodu skraca pierwsza rota krok.

Zmiana dwuszeregu w rząd  
(bez zmiany frontu).

Rozkaz: W rząd — na lewo (pr. — na zewnątrz) wskos! — w po-chód! (Fig. 62—62 a).

2 1 2 1 2 1 2 1 2 1

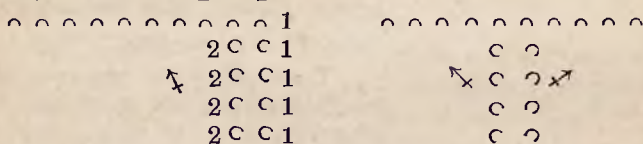


Fig. 62.

Fig. 62 a)

Pierwsza rota czelna pozostaje na miejscu, inni robią „wskos“, poczem pochodem ukośnym tworzą rząd, równając się z pierwszą rotą.

Podczas pochodu odpada hasło „w po-chód“; pierwsza rota skraca krok, po dokonanej zmianie następuje rozkaz: Pełny krok!

Zmiana dwuszeregu w dwurząd  
(bez zmiany frontu).

Rozkaz: W dwurząd — na lewo (pr.) wskos! — w po-chód! (Fig. 63.).



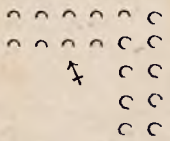

 Wszystkie — oprócz lewego (prawego) prowadzącego. robią  $\frac{1}{8}$  obrotu, poczem ukośnym pochodem tworzą dwurząd, prawy (lewy) prowadzący wstępuje w krycie jednym krokiem. Podczas pochodu skraca lewy (pr.) prowadzący krok, po dokonanej zmianie następuje rozkaz: Pełny **krok!**

Fig. 63.

### Zmiana dwuszeregu w szereg (ze zmianą frontu).

(Tylko podczas pochodu).

Rozkaz: W szereg — kolejno rotami w prawo (lewo) — **zwrot!** (Fig. 64.).

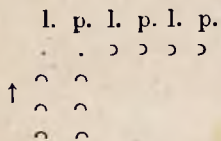

 Pierwsza rota robi, na hasło „zwrot“,  $\frac{1}{4}$  obrotu i postępuje w nowym kierunku szeregiem, gdy następna rota dojdzie do miejsca obrotu pierwszej, robi już obrót bez osobnego rozkazu, podobnie czynią wszystkie następne roty.

Fig. 64.

### Zmiana dwuszeregu z pochodu w dwurząd na miejscu (ze zmianą frontu).

Dwuszereg — będący w pochodzie — zmienimy w dwurząd, ustawiony na miejscu, rozkazem:

Ustaw się w le-wo (prawo)!

Obaj prowadzący stają, robią  $\frac{1}{4}$  obrotu w lewo (pr.), poczem prowadzący drugiego szeregu cofa się jeden krok wstecz, celem uzyskania normalnego rozstępu rządowego, następna rota wstrzymuje się na krok przed poprzednią, obaj ćwiczący wykonują zwrot, drugi cofa się krokiem wstecz, podobnie czynią wszystkie następne roty.

### Zmiana dwuszeregu w dwuszereg (bez zmiany frontu).

Rozkaz: W dwuszereg — dostawić rotami na prawo (lewo, na zewnątrz — śr.) wprzód — w po-chód! (Fig. 65.).

- Pierwsza rota pozostaje na miejscu, inne obchodzą ją na prawo (lewo, środkiem lub rozdzielają się na zewnątrz) i tworzą po kolei przed nią dwuszeręg.
- Podczas pochodu skraca pierwsza i każda dostawiona rota krok, po dokonanej zmianie następuje rozkaz: Pełny krok!
- Zmiana dwurzędu w czwórki szeregowo  
(bez zmiany frontu).
6. . . . .  
5. . . . .  
4. . κ κ  
3. ◌ ◌ ◌ ◌ 5  
2. ◌ ◌ ◌ ◌ 6  
1. ◌ ◌ ◌ ◌  
2. . . ↗  
3. . . . .  
4. . . . .  
5. . . . .  
6. . . . .

Fig. 65. Oznaczenie ćwiczących: prawe, lewe roty.

Rozkaz: W czwórki na prawo — dostawić wprzód — w po-chód! (Fig. 66.).

- „Prawi“ pozostają na miejscu, „lewi“ dostawiają się na prawo w ten sposób, iż „lewy“ pierwszego rzędu staje przed „pierwszym prawym“, „lewy“ drugiego rzędu staje przed „drugim prawym“.
- ◌ ◌ ◌ ◌ ◌ ◌  
◌ ◌ ◌ ◌ ◌ ◌  
◌ ◌ ◌ ◌ ◌ ◌  
◌ ◌ ◌ ◌ ◌ ◌  
l. p. l. p. l. p. l. p.
- Fig. 66.

Podobnie tworzy się:

W czwórki na prawo — dostawić wstecz — w po-chód!

W czwórki na lewo — dostawić wprzód — w po-chód!

W czwórki na lewo — dostawić wstecz — w po-chód!

Podczas pochodu odpada w rozkazie hasło: „po-chód“, a przy dostawianiu, skraca się krok.

Zmiana dwuszeręgu w czwórki czelne  
(bez zmiany frontu).

Oznaczenie ćwiczących: prawe, lewe roty.

Rozkaz: W czwórki, lewi wprzód! (Fig. 67.).

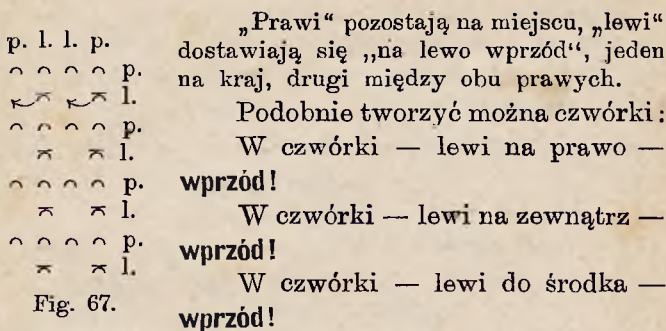


Fig. 67.

Podczas pochodu: prawi skracają krok.

### Zmiana dwurzędu w czwórki czelne (ze zmianą frontu).

Oznaczenie ćwiczących: prawe, lewe roty.

Rozkaz: W czwórki — w prawo (l.) — **zwrot!**

(Fig. 68.).

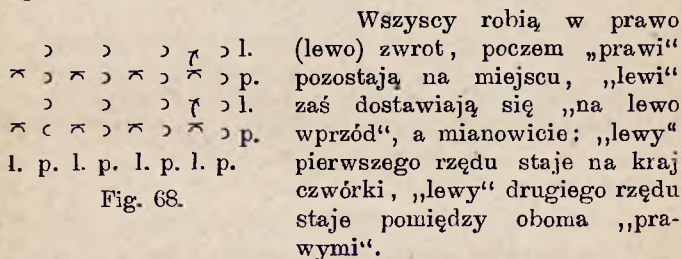


Fig. 68.

Podczas pochodu dostawiać się należy dwoma krokami.

### Zmiana czwórek czelnych w rząd (bez zmiany frontu).

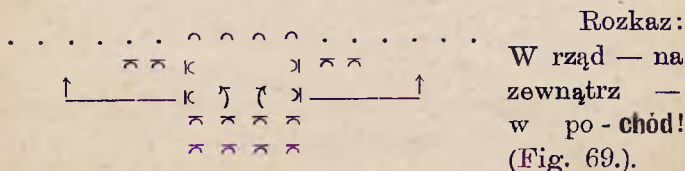


Fig. 69.





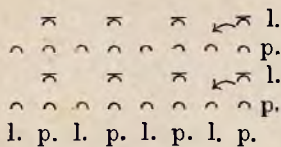


Fig. 73.

Rozkaz: W dwurząd — lewi dostawić wstecz — w po-chód! (Fig. 73.).

Prawy pozostaje na miejscu, lewy dostawia się na lewo w dwurząd, wykonując krok „wstecz w lewo“.

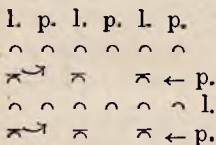


Fig. 74.

Rozkaz: W dwurząd — prawi dostawić wprzód — w po-chód! (Fig. 74.).

Lewy pozostaje na miejscu, prawy dostawia się na prawo w dwurząd, wykonując krok „wprzód w prawo“.

## Zmiana czwórek czelnych w dwurząd (ze zmianą frontu).

Oznaczenie: prawi, lewi.

Rozkaz: W dwurząd w lewo (pr.) — zwrot!

Wszyscy robią zwrot w lewo (pr.), poczem „lewi“ (pr.) pozostają na miejscu, „prawi“ (l.) zaś dostawiają się na „prawo (l.) wprzód“ w dwurząd.

Podczas pochodu dostawianie odbywa się dwoma krokami.

Niektóre zmiany uszykowań dwurzędu i dwuszerogu — można także wykonywać podobnie, jak zmiany rzędu i szeregu — okrążaniem, ustępywaniem i rozpoczynaniem od kresowego.

## Zachodzenie.

*Na miejscu.*

Dwurząd może zachodzić: dokoła skrzydłowego w prawo lub lewo, pochodem wprzód lub wstecz; dokoła środkowego lub środka w prawo lub lewo pochodem wprzód i wstecz równocześnie.

*Zachodzenie dwurzędu dokoła skrzydła.*

Rozkaz: Na prawo (lewo) zachodź — w po-chód!

Ćwiczący, który stoi w osi obrotu pierwszego rzędu (pr. (1) skrzydłowy), obraca się drobnym pochodem na miejscu, inni zachodzą pochodem wprzód; drugi rząd, uważając na rozstęp i krycie, postępuje za rzędem pierwszym, skrzydłowy przy osi obrotu wstępuje zwolna w krycie.

Rozkaz: Na prawo (lewo) wstecz zachodź — w po-chód!

Lewy (pr.) skrzydłowy pierwszego rzędu obraca się pochodem na miejscu, inni zachodzą pochodem wstecz, lewy (pr.) skrzydłowy drugiego rzędu wstępuje zwolna w krycie skrzydłowego pierwszego rzędu.

*Zachodzenie dwurzędu dokoła środka.*

Rozkaz: Na prawo (lewo) dokoła środka zachodź — w po-chód!

Ćwiczący, stanowiący środek pierwszego rzędu, obraca się na miejscu pochodem, jedno skrzydło dwurzędu zachodzi pochodem wprzód, drugie pochodem wstecz, ćwiczący, który kryje środkowego, wstępuje podczas zachodzenia również w krycie. Przed zachodzeniem należy oznaczyć środek rzędu.

Dwuszereg może zachodzić tylko pochodem w bok i to: dokoła prowadzącego, dozorującego lub środkowego.

*Zachodzenie dwuszeregu dokoła prowadzącego.*

Rozkaz: Na prawo (lewo) zachodź — bokiem w lewo (pr.) w po-chód!

Prawy (lewy) prowadzący obraca się pochodem na miejscu, inni, kryjąc go, zachodzą pochodem w bok, lewy (pr.) prowadzący równa się zwolna drobnym pochodem ze swoim współnikiem, cały zaś szereg lewy zachodzi podobnie, jak szereg prawy.

*Zachodzenie dwuszeregu dokoła dozorującego.*

Rozkaz: Na prawo (lewo) zachodź — bokiem w pr. (l) — w po-chód!

Lewy (pr.) dozorujący obraca się pochodem na miejscu, inni zachodzą w prawo (lewo) pochodem w bok; prawy dozorujący cofa się drobnym pochodem do równania ze swoim współnikiem.

*Zachodzenie dwuszeregu dokoła środka.*

Rozkaz: Na prawo (lewo) dokoła środka bokiem zachodź — w po-chód!

Ćwiczący, który tworzy środek lewego szeregu obraca się pochodem na miejscu, część dwurzędu, przed nim się znajdująca, postępuje pochodem w bok w stronę, odpowiadającą stronie obrotu, część dwuszeregu za środkowym się znajdująca, postępuje pochodem w bok w stronę przeciwną obrotowi.

*Podczas pochodu.*

Zachodzenie dwurzędu podczas pochodu odbywa się według zasad podanych przy zachodzeniu rzędu pojedynczego, drugi rząd uważać musi na krycie (Fig. 75.).

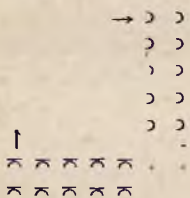


Fig. 75.

Zachodzenie dwuszeregiem jest kolejnem zachodzeniem rzędów. Dwójki czelne są możliwie najkrótszymi rzędami, przeto i tu obowiązują prawidła, przepisane dla rzędu.

Dwuszereg, podobnie jak szereg, zachodzić może pod kątem prostym, ostrym, rozwartym, półpełnym (przeciw pochód), łukiem równym (koło) i łukiem malejącym (ślimak).

### III. Drużyna.

Rząd lub dwurząd podzielony na 4 części (wyjątkowo na 3 lub 2) — odpowiadające liczebnie zasadom zastępu lub plutonu — zowie się drużyną.





*Drużyna w kolumnie.*

a) Drużyna w kolumnie czelnej (Fig. 80).

Plutony (zastępy) w ustawieniu czelnym znajdują się uszykowane za sobą w kryciu.

b) Drużyna w kolumnie czelnej półdrużynami. (Fig. 81).

Półdrużyny (2 plutony lub zastępy) w ustawieniu zasadniczym stoją za sobą w kryciu.

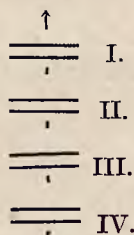


Fig. 80.

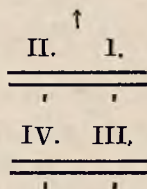


Fig. 81.

c) Drużyna w kolumnie bocznej. (Fig. 82.).

Plutony (zastępy) w ustawieniu bocznym t j. w dwu szeregu (szeregu), stoją obok siebie wyrównane.

d) Drużyna w kolumnie bocznej półdrużynami. (Fig. 83.).

Półdrużyny w ustawieniu bocznym stoją obok siebie wyrównane.

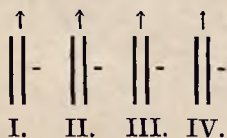


Fig. 82.

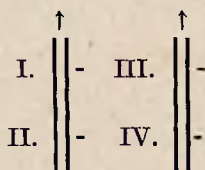


Fig. 83.

Oprócz powyższych głównych ustawień używamy jeszcze następujących:

1. Drużyna, ustawiona w czworobok (Fig. 84.).

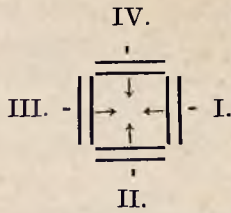


Fig. 84.

2. Drużyna, ustawiona w klin (Fig. 85.).

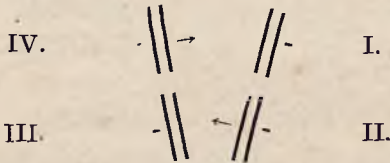


Fig. 85.

3. Drużyna, ustawiona w krzyż (Fig. 86.).

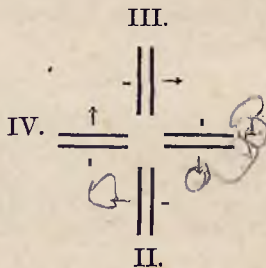


Fig. 86.

4. Drużyna, ustawiona w gwiazdę.

## Uszykowanie.

Zasadniczem ustawieniem drużyny jest dwurząd (dr. zastępowej: rząd).

Na rozkaz:

Baczność! Stawaj w dwurząd (rząd)! ustawiają się ćwiczący podług wzrostu w dwurząd (rząd).

Po wyrównaniu rzędów i unormowaniu rozstępu, następuje podział na plutony (zastępy), wyznaczenie i przydzielenie dowódców plutonu, oznaczenie skrzydeł i skrzydłowych plutonu i drużyny, oznaczenie i rozróżnienie plutonów.

### Oznaczenie i rozróżnianie plutonów (zastępów).

Zaczynając od prawego plutonu oznacza się każdy pluton liczbą porządkową: I. pluton, II. pl. III. pl., IV. pl.; oznaczenie to jest stałe.

Oprócz tego stałego oznaczenia potrzebnem jest jeszcze oznaczenie względne — zwane rozróżnianiem, które stosownie do ustawienia jest następujące:

a) *W dwurzędzie i kolumnie bocznej.*

(Fig. 87. i 88).

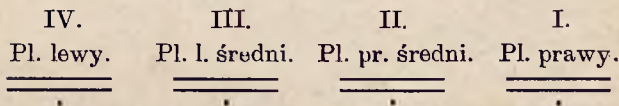


Fig. 87.

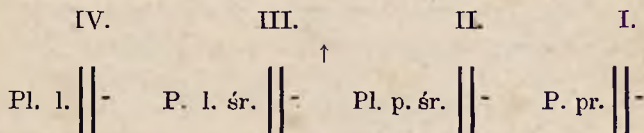


Fig. 88.

Pluton, ustawiony w dwurzędzie lub kolumnie bocznej na prawem skrzydle, zowie się „plutonem

prawym“, bez względu na to, czy to pluton pierwszy, 2-gi, 3-ci lub 4-ty; pluton, ustawiony na lewym skrzydle dwurzędu lub kolumny bocznej, zowie się „plutonem lewym“; plutony, ustawione między oboma poprzednimi, zwaą się „średnimi“ i tak: przypierający do prawego plutonu, zowie się „średni prawy pluton“, przypierający do lewego plutonu, zowie się „średni lewy pluton“ Jeżeli drużyna składa się tylko z trzech plutonów, wtedy pluton środkowy zowie się krótko: „średnim“.

b) W dwuszeregu, czwórkach i kolumnie czelnej.

(Fig. 89. i 90.).

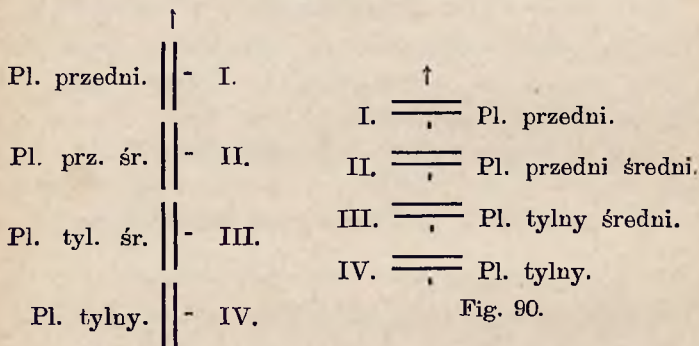


Fig. 89.

Fig. 90.

Pluton, ustawiony na przodzie dwuszeregu, ustawienia czwórkowego lub kolumny czelnej, zowie się „pl. przednim“, za nim bezpośrednio ustawiony, zowie się „plutonem średnim przednim“, następny „pl. średnim tylnym“, ostatni — „pl. tylnym“.

### Rozróżnianie półdrużyn.

W dwurzędzie i kolumnie bocznej półdrużynami zowią się oba plutony, po prawej stronie stojące, półdrużyną prawą, oba plutony po lewej stronie — półdrużyną lewą.



W dwuszeregu, czwórkach i kolumnie czelnej zowią się oba plutony przednie półdrużyną przednią, oba pl. tylne półdrużyną tylną. Półdrużyną prawą dowodzi zawsze dowódca 1-go, a półdrużyną lewą dowódca 3-go plutonu.

W każdej półdrużynie dwurzędowej należy jeszcze rozróżniać prawy i lewy pluton, w półdr. dwuszeregowej przedni i tylny pluton.

### Pochód i bieg.

Wszystkie prawidła dotychczas podane o pochodzie i biegu, mają tu w całości swoje zastosowanie, nadto pamiętać należy, iż podczas pochodu muszą plutony zachować między sobą należyty rozstęp, różnicowanie i krycie.

### Rozstępywanie i łączenie się w drużynie.

W drużynie rozróżniamy:

1. rozstęp plutonów (półdrużyn):
  - a) ciasny, b) wolny.
2. rozstęp rzędów:
  - a) ciasny, b) wolny.
3. rozstęp jednostek:
  - a) ciasny, b) średni, c) wolny.

a) *Na miejscu*

#### 1. Rozstępywanie się plutonów (półdrużyn).

Rozstępywanie się plutonów (półdrużyn) odbywa się pochodem.

Drużyna stoi w rozstępie ciasnym, jeśli pluton (zastęp) od plutonu (zastępu) znajduje się w odległości 6 kroków; w rozstępie wolnym, jeśli pluton od plutonu znajduje się w odległości własnej długości, względnie tylu kroków, ile dany pluton liczy w pierwszym rzędzie ćwiczących. Jeżeli więc w pierwszym

rzędzie danego plutonu znajduje się 8 ćwiczących wtedy pluton ten — ażeby uzyskać rozstęp wolny — ustawić się musi od poprzedniego plutonu w odległości 8 kroków, jeśli pluton liczy tylko 6 ćwiczących w pierwszym rzędzie, tedy rozstęp wolny jest zarazem rozstępem ciasnym.

Gdzie brak miejsca nie dozwala na zachowanie 6 kroków rozstępu ciasnego, tam redukuje się go do 3 kroków.

Drużyna, której plutony w stosunku do siebie stoją w rozstępie ciasnym, zowie się drużyną (kolumną) zwartą, drużyna o rozstępie wolnym między pl. — drużyną (kolumną) rozwartą.

Zmiana kolumny czelnej zwartej plutonowej (półdr.) w kolumnę rozwartą  
i naodwrot.

Rozkaz: Kolumna rozwartą! Rozstęp **wstecz!**  
Pluton przedni pozostaje na miejscu.

Dowódcy plutonów innych: **Wstecz w po-chód!**  
Plutony rozstępują się pochodem wstecz, gdy „pl. śr. pierwszy“ uzyska wolny rozstęp, wstrzymuje go plutonowy rozkazem: **Stanąć — stój!** podobnie dzieje się z „pl. śr. drugim“ i „pl. tylnym“.

Rozkaz: Kolumna zwartą! **Złączyć wprzód!**  
Pluton przedni pozostaje na miejscu.

Dowódcy plutonów innych: **W po-chód!**  
Wszystkie plutony ruszają w pochód, a uzyskawszy rozstęp normalny, wstrzymują się po kolei w pochodzie.

## 2. Rozstępywanie się rzędów.

Rozkaz: Rozstęp rzędowy wolny — **wstecz!**  
I-szy rząd przedniego plutonu pozostaje na miejscu.

D. pl. przedniego: Drugi rząd **wstecz — w po-chód!** potem: **Stanąć — stój!**

równocześnie:

D. D. pl. innych: **Wstecz w po-chód!**

Gdy I-szy rząd danego plutonu znajdzie się w odpowiednim rozstępie, woła dowódca plutonu: I-szy rząd stanąć — **stój!** tymczasem postępuje drugi rząd dalej pochodem wstecz, a gdy i ten rząd uzyska rozstęp wolny, tedy woła znowu pl.: II-gi rząd stanąć — **stój!**

Rozkaz: Kolumna zwarta! Złączyć **wprzód!**

I-szy rząd przedniego pl. pozostaje na miejscu;

D. pl. przedniego: Drugi rząd w po-chód! po-tem: Stanąć — **stój!**

równocześnie:

D. D. pl. innych: Naprzód w po-chód!

Gdy I-szy rząd danego plutonu uzyska rozstęp normalny rozkazuje d. pl.: I szy rząd stanąć — **stój!** II-gi rząd postępuje tymczasem dalej, a gdy i ten uzyska potrzebny rozstęp, woła dowódca plutonu: II-gi rząd stanąć — **stój!**

### 3. Rozstępywanie się jednostek.

Jeżeli mamy kolumnę zwartą ustawić do ćwiczeń wolnych, do ćwiczeń laską i t. p., natenczas najprzód wyłączamy dowódców plutonu na tył kolumny, następnie stosownie do woli lub potrzeby zarządzamy rozstęp rzędów (pochodem wprzód lub wstecz — albo cwałem (pochodem) bocznym po poprzedniej zmianie rzędów w szeregi), a potem rozstęp jednostek w rzędzie (cwałem, pochodem lub poskokiem).

Rozkaz: Kolumna ćwiczebna! (Fig. 91.).

Wszyscy dowódcy plutonów opuszczają swoje stanowiska i szykują się za tylnym plutonem w rząd.

#### 1. Sposób.

Teraz wyznacza dowódca drużyny, każdemu rzędowi stosowną liczbę kroków (patrz rozstęp. szeregu), następnie rozkazuje: rozstęp wprzód (wstecz) — w po-chód!

Gdy wszyscy wyznaczoną liczbę kroków wykonali, zarządza się następnie rozstęp jednostek w rzędzie (patrz rozst. rzędowny).

## 2. Sposób.

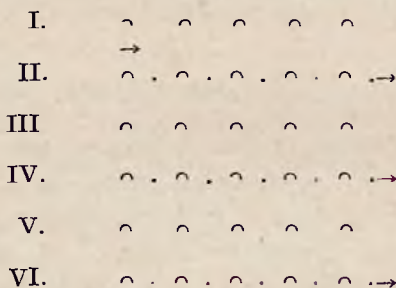
Rozkaz: Na lewo (pr.) wolny rozstęp cwałem — w **cwał!** albo: Na lewo (pr.) wolny rozstęp pochodem w bok — w **po-chód!**

Ćwiczący rozstępują się cwałem (pochodem w bok) przyczem ramiona podnoszą w bok.

D. dr.: Ramiona w **dół!** W prawo **zwrot!** Na prawo wolny rozstęp cwałem (pochodem w bok) — w **cwał!** (w **po-chód!**) Ramiona w **dół!** W lewo **zwrot!**

Po wykonaniu tych wszystkich rozkazów stoją ćwiczący w kolumnie ćwiczebnej rozwartej.

Jeżeli teraz każdy rząd parzysty t. zn. 2-gi 4, 6, i t. d., wysuniemy w lewo lub prawo w bok na



D. D. plutonów.

Fig. 91.

linię, środkującą pomiędzy dwoma szeregami, (miejsca te są na Fig. 91. oznaczone kropkami) wtedy powstanie kolumna ćwiczebna o ustawieniu (mimośrodkowym).

Łączenie się jednostek.

Kolumnę ćwiczebną zmieniamy napowrót w kolumnę zwykłą:

- a) przez złączenie ćwiczących „wprzód w prawo“.
- b) „ „ „ „wprzód w lewo“.
- c) „ „ „ „wprzód do środka“.

Rozkaz: Kolumna zwarta — złącz się wprzód w prawo ([lewo] — wprzód do środka) — w **po-chód!**



W pierwszym (drugim) przypadku łączą się ćwiczący pochodem ku prawemu (l.) skrzydłowemu pierwszego rzędu, w trzecim — ku środkowemu pierwszego rzędu.

### *b) Podczas pochodu.*

#### 1. Rozstępywanie się plutonów.

Zmiana kolumny zwartej w kolumnę rozwartą i naodwrot

*(z miejsca w pochód).*

Rozkaz: Kolumna rozwarta! — w pochód!

Przedni pluton rozpoczyna pochód — gdy oddali się na przepisana odległość, rozpoczyna następny pluton pochód (na rozkaz swojego plutonowego), podobnie czyni przedostatni i ostatni pluton.

*(Podczas pochodu).*

Rozkaz: Kolumna rozwarta!

Pluton przedni postępuje dalej zwykłym krokiem, pl. inne na rozkaz swoich plutonowych skracają krok — po uzyskaniu odpowiedniego rozstępu, rozkazuje drugi pl.: Pełny krok!

Rozkaz: Kolumna zwarta!

Pluton przedni (na rozkaz plutonowego) skraca krok, inne złączywszy się, również skracają krok, poczem rozkazuje D. dr.: Pełny krok!

#### 2. Rozstępywanie się rzędów.

Rozkaz: Rozstęp rzędowy wolny!

Wszystkie rzędy prócz pierwszego rzędu (I-szego pl.) skracają krok — a uzyskawszy po kolei rozstęp wolny, postępują na nowo krokiem pełnym.

#### 3. Rozstępywanie się jednostek.

D. dr.: Kolumna ćwiczebna — rozstęp w lewo (pr. — na zewnątrz)!

Wszyscy skracają krok, plutonowi szykują się w tyle kolumny, ćwiczący I-szego rzędu rozstępują się w lewo pochodem ukośnym, przyczem odmierzają rozstęp

na oko lub podniesieniem ramion w bok, następne rzędy czynią to samo, przyczem równocześnie przybierają także rozstęp odpowiedni przed sobą.

### Zmiany uszykowań.

Zmiany ustawień drużyny powstają:

1. obrotem jednostek;
2. dostawianiem rot (jednostek);
3. zachodem (obrotem) plutonów (półdruž. — zastępów);
4. dostawianiem plutonów (półdr. — zast.).

#### 1. Zmiany obrotem jednostek.

Każde ustawienie czelne, tak drużyny rozwiniętej, jak dr. zbitej w kolumnę zmienimy w ustawienie boczne i naodwrot  $\frac{1}{4}$  obrotem jednostek.

Rozkaz: W prawo (l.) — **zwrot!**

Ustawienie pierwotne zmienimy w ustawienie obrócone  $\frac{1}{2}$  obrotem jednostek.

Rozkaz: W tył — **zwrot!**

#### 2. Zmiany dostawianiem rot

(lub jednostek w dr. zastępowej).

Uszykowanie drużyny zmieniamy dostawianiem rot (jednostek), w następujący sposób:

Z dwurzędu (rzędu) powstaje:

a) *kolumna boczna* (bez zmiany frontu), gdy się w każdym plutonie roty (jedn.) dostawiają wstecz (wprzód).

Rozkaz: Kolumna boczna — rotami dostawić na prawo (l.) wstecz — w pochód! (Fig. 92.).

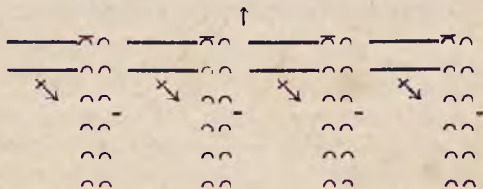


Fig. 92.

Każdy pluton zmienia ustawienie czelne w boczne, przez dostawianie się rot wstecz.

Podczas pochodu rozpoczyna się dostawianie na hasło: **wstecz!**

b) *kolumna czelna* (ze zmianą frontu); gdy się w każdym plutonie roty (jednostki) dostawiają w bok ukośnym pochodem.

Rozkaz: Kolumna — na prawo (l.) **wskos!** W pochód! (Fig. 93.).

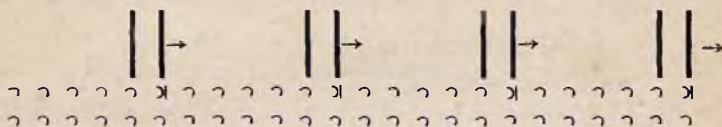


Fig. 93.

Pierwszy prawo-skrzydłowy każdego plutonu robi w prawo (l.) zwrot, inni wykonują „w prawo (l.) wskos“ — poczem pochodem dostawiają się do pr. (l.) skrzydłowego w bok i tworzą kolumnę czelną, (plutony odchyliły się z ustawienia pierwotnego o kąt  $90^0$ ).

Podczas pochodu rozpoczyna się dostawianie na hasło: **wskos!** prowadzący skracają krok.

c) *czwórka*, gdy po wykonaniu  $\frac{1}{4}$  obrotu każda druga rota dostawi się rozdzielnie w bok.

Rozkaz: W czwórki — w prawo (l.) — **zwrot!**

Wszyscy robią zwrot w prawo (l.), następnie wszyscy oznaczeni jako „prawi“ (l.), pozostają na miejscu, zaś „lewi“ (pr.) dostawiają się do prawych i tworzą z nimi czwórkę, a mianowicie: „lewy“ (pr.) z rzędu pierwszego staje jako lewy (pr.) „krajny“ w czwórce; „lewy“ (pr.) z drugiego rzędu wstępuje w środek między „prawych“ (l.) Dostawianie to wykonywają „lewi“ (pr.) jednym krokiem, i to lewą nogą. Plutonowy staje przy czwórce środkowej po stronie prawej (l.) plutonu.

Podczas pochodu odbywa się dostawianie „lewych“ (pr.) dwoma krokami.

Przed wydaniem rozkazu do utworzenia czwórek należy ćwiczących podzielić w każdym plutonie

na czwórki, czyli oznaczyć na pr. i l. W tym celu rozkazuje dowódca drużyny:

Odliczyć od prawego czwórki — **odlicz!**

Każdy dowódca plutonu występuje przed front i oznacza w swoim pl. ćwiczących na „prawych“ i „lewych“, (zawsze od prawego skrzydłowego począwszy), po czem wraca na swoje stanowisko za plutonem.

Ponieważ wystąpienie plutonowego przed front, jak i oznaczenie rot, odbyć się powinno szybko, przeto nie będzie on obchodził dwurząd dokoła, lecz toruje sobie przejście pomiędzy ćwiczącymi rozkazem: „z drogi“.

Z d w u s z e r e g u (szeregu) powstaje:

a) *kolumna czelna* zwykła lub półdr. i *dwurząd* (rząd) (bez zmiany frontu), gdy rotę (jednostki) dostawia się pochodem ukośnym w bok w pr. (l.) lub na zewnątrz.

Rozkaz: Kolumna czelna (półdr.) na prawo (l. — zewnątrz) — **wskos!** w p o c h ó d!

Pierwszy prawo-skrzydłowy każdego plutonu pozostaje na miejscu, inni wykonują „na prawo (l.) wskos“ — po czem pochodem ukośnym tworzą kolumnę czelną.

Podczas pochodu wykonywa się dostawianie na hasło: **wskos!** prowadzący skracają krok.

b) *czwórki* czelne (dwójki), gdy każda druga rota dostawi się rozdzielnie na lewo (pr. — zewn. — do śr.) w bok.

Rozkaz: W czwórki lewi — **wprzód!**

Każdy „prawy“ pozostaje na miejscu, każdy „lewy“ dostawia się do prawych, a mianowicie: „pierwszy lewy“ staje na lewym kraju czwórki — „drugi lewy“ staje między „prawymi“. Dostawianie wykonywają „lewi“ jednym krokiem, lewą nogą.

Podczas pochodu odbywa się dostawianie „lewych“ dwoma krokami.

Z c z w ó r e k powstaje:

a) *kolumna czelna*, zwykła lub półdr. (bez zmiany frontu), gdy rotę poszczególnych plutonów dostawia się w bok ukośnym pochodem:





Fig. 94.

Rozkaz: Kolumna czelna (półdr.) na lewo (pr.) — **wskos!** w po-chód! (Fig. 94).

Lewa (pr.) połowa pierwszej czwórki każdego plutonu pozostaje na miejscu, inni robią „w lewo (pr.) wskos“ — poczem pochodem ukośnym i dostawianiem w bok tworzą kolumnę czelną.

Podczas pochodu odbywa się dostawianie na hasło: **wskos!** prowadzący skracają krok.

b) *dwurząd* (bez zm frontu), gdy się rotę całej drużyny do-

stawiają w bok ukośnym pochodem:

Rozkaz: W dwurząd na lewo (pr.) — **wskos!** w po-chód!

Lewa (pr.) połowa pierwszej czwórki, pierwszego plutonu, pozostaje na miejscu, inni robią „w lewo (pr.) wskos“ — poczem pochodem ukośnym i dostawianiem tworzą dwurząd.

Podczas pochodu odbywa się dostawianie na hasło: **wskos!** prowadzący skracają krok.

c) *dwurząd* (ze zm. frontu), gdy po wykonaniu  $\frac{1}{4}$  obrotu każda druga rota dostawi się w bok:

Rozkaz: W dwurząd w lewo (pr.) — **zwrot!**

Wszyscy robią w lewo (pr.) zwrot — „lewi“ po zwrocie pozostają na miejscu — „prawi“ dostawiają się jednym krokiem ukośnym „wprzód w prawo“ w linię dwurzędu.

Podczas pochodu odbywa się dostawianie dwoma krokami.

d) *dwuszereg*, gdy każda druga rota dostawi się wstecz.

Rozkaz: W dwuszereg lewi — **wstecz!**

Każdy „prawy“ pozostaje na miejscu, każdy „lewy“ dostawia się wstecz za „prawego“ swojej czwórki, wykonując jeden krok prawą nogą.

Podczas pochodu wstępują „lewi“ w krycie przez skrócenie kroku.

Z kolumny czelnej powstaje:

*dwuszereg*, (bez zm. fr.) gdy rotę każdego plutonu dostawiają się wstecz.

Rozkaz: W dwuszereg na prawo (l.) — dostawić rotami wstecz — w po-chód!

Każdy pluton zmienia ustawienie czelne w boczne, przez dostawianie się rot wstecz na prawo (lewo).

Podczas pochodu odbywa się dostawianie na hasło: wstecz!

Z kolumny bocznej powstaje:

*dwurząd*, gdy rotę każdego plutonu dostawiają się w bok pochodem ukośnym.

Rozkaz: W dwurząd na lewo (pr.) — wskos! — w po-chód!

Każdy pluton zmienia pochodem ukośnym ustawienie boczne w czelne.

Podczas pochodu odbywa się dostawianie na hasło: wskos! prowadzący skracają krok.

### 3. Zmiany zachodem (obrotem) plutonów (zastępów lub półdruzżyn).

Uszykowanie drużyny zmienia się przez zachód plutonów (lub półdr.) o kąt równy  $90^{\circ}$  następująco:

Z dwurzędu powstaje:

Kolumna czelna, zwykł. lub półdr.

Z dwuszeregu (czwórek) powstaje:

Kolumna boczna, zwykł. lub półdr. (a gdy pl. wykonają przeciwchód pozostanie na nowo dwuszereg).

Z kolumny czelnej (bocznej) zwykłej lub półdr. powstaje:

Dwurząd (dwuszereg).

## Zmiana dwurzędu w kolumnę czelną

### a) zachodem pl. (zast.) na miejscu.

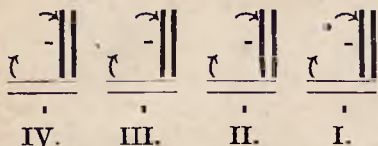


Fig. 95.

Rozkaz: Kolumna — na prawo (l.) zachodź — w po-chód! (Fig. 95.).

Każdy pluton (zastęp) zachodzi w prawo (lewo) o kąt  $90^{\circ}$ , potem staje.

### b) podczas pochodu.

Rozkaz: Kolumna — na prawo (l.) — za-chodź!

## Zmiana dwurzędu w kolumnę czelną półdrużynami

### a) zachodem półdr. na miejscu.

Rozkaz: Kolumna półdrużynami — na prawo (l.) zachodź — w po-chód!

Pluton prawy i „pr. średni“ tworzą jedną półdrużynę; pl. „średni lewy“ i lewy tworzą drugą półdrużynę, które na dane hasło zachodzą, tworząc kolumnę półdrużynami.

### b) podczas pochodu.

Rozkaz: Kolumna półdrużynami na pr. (l.) — za-chodź!

## Zmiana dwuszerogu w kolumnę boczną.

### a) zachodem pl. (zast.) na miejscu.

Rozkaz: Kolumna boczna w lewo — na miejscu zachodź — w po-chód!

Lewy (pr.) prowadzący każdego plutonu obraca się pochodem na miejscu w lewo (pr.) — inni pochodem w bok (dostawnym) zachodzą o kąt  $90^{\circ}$ .

## b) z miejsca w pochód.

Rozkaz: Kolumna boczna w lewo — pl. zachodź — w po-chód! (Fig. 96.).

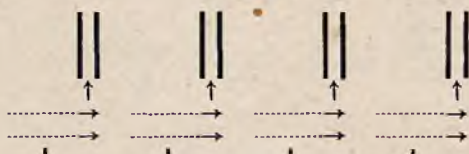


Fig. 96.

Każdy pluton zachodzi dwuszeregiem pod kątem prostym — gdy kolumna już utworzona rozkazujemy: Stanąć — stój!

## c) podczas pochodu.

Rozkaz: Kolumna boczna w lewo — plutonami — zachodź!

Plutony zachodzą dwuszeregiem pod kątem prostym — jak przy tworzeniu kolumny z miejsca w pochód.

Zmiana dwuszeregu w kolumnę boczną półdrużynami tworzy się podobnie — jak kolumnę plutonami.

Rozkazy: Kolumna boczna w lewo — półdr. na miejscu zachodź — w po-chód!

Rozkazy: Kolumna boczna w lewo — półdr. — zachodź — w po chód!

Rozkazy: Kolumna boczna w lewo — półdr. — zachodź!

Zmiana dwuszeregu w dwuszereg  
zmieniony

(przeciwchodem plutonów).

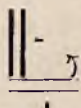
Rozkaz: Plutonami na prawo (l.) przeciw — w po-chód!

Każdy pluton robi przeciwchód w prawo (l.) i łączy się w dwuszereg.

Podczas pochodu: Pl. na pr. (l.) — przeciw!



## Zmiana kolumny czelnej (pl., zast. lub półdr.) w dwurząd



a) *zachodem pl. na miejscu.*

Rozkaz: W dwurząd — na lewo (pr.) **zachodź** — w **po-chód!** (Fig. 97.).  
Plutony zachodem na miejscu tworzą dwurząd.



b) *podczas pochodu.*

Rozkaz: W dwurząd — na lewo (pr.) — **za-chodź!**

Podczas zachodzenia plutonów skracają krok skrzydłowi, około których obrót się odbywa, po utworzeniu dwurzędu kroczą wszyscy pochodem zwykłym.



Fig. 97.

## Zmiana kolumny bocznej (pl., zast. lub półdruż.) w dwuszereg

a) *zachodem pl. na miejscu.*

Rozkaz: W dwuszereg na prawo (l.) **na miejscu zachodź** — w **po-chód!**  
Plutony zachodzą pochodem dostawnym w bok i tworzą dwuszereg.

b) *z miejsca w pochód.*

Rozkaz: W dwuszereg odpaść na prawo (l.) **zachodź** — w **po-chód!** (Fig. 98.).

Plutony zachodzą dwuszeregiem pod kątem prostym i łączą się w dwuszereg drużynowy.

c) *podczas pochodu.*

Rozkaz: W dwuszereg odpaść na prawo (l.) — **za-chodź!**

Plutony zachodzą dwuszeregiem pod kątem prostym i łączą się w dwuszereg drużynowy.



I.



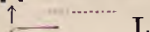
II.



III.



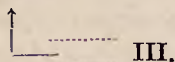
IV.



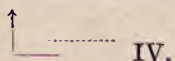
I.



II.



III.



IV.

Fig 98.

#### 4. Zmiany dostawianiem plutonów.

Zmiana dwurzędu w kolumnę czelną

a) na miejscu.

D. dr.: Kolumna na prawy pluton! (Fig. 99.).

D. pl. śr. pr. — {W czwórki w prawo **zwrot!**} W po-  
 śr. l. — l.: {albo tylko: W prawo **zwrot!**} **chód!**  
 po dostawieniu {Stanać **stój!**} } W dwurząd w lewo  
 się wstecz: {albo: Ustaw się w l.!!} **zwrot!**

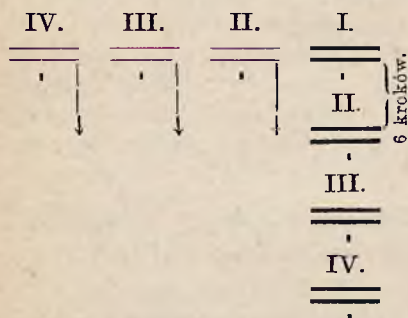


Fig. 99.

Pluton prawy po-  
 zostaje na miejscu  
 nie zmieniony, plu-  
 tony: średni prawy,  
 śr. lewy i lewy two-  
 rzą na rozkaz swoich  
 dowódców czwórki  
 w prawo, poczem na  
 hasło: pochód! za-  
 chodzą w prawo i  
 drogą najkrótszą  
 dążą do uszykowa-  
 nia się w kolumnę  
 czelną w porządku  
 następstwa, stosując

się przytem do prawideł rozstępu drużynowego. Skoro czoło plutonu, dostawiającego się w kolumnę, zrówna się ze skrzydłem plutonu stojącego w miejscu, rozkazuje plutonowy: Stanać **stój!** W dwurząd w lewo **zwrot!** poczem zmniejsza się rozstęp plutonów do 3 kroków. Jeżeli drużyna składa się z zastępów lub plutonów o małej liczbie ćwiczących wtedy, zamiast tworzenia czwórek, wykonują ćwiczący tylko w prawo **zwrot**, a przybywszy w krycie ustawiają się w lewo.

Podobnie tworzy się kolumnę na lewy pluton. Kolumnę na plutony „średnie“ tworzy się nieco odmiennie, a mianowicie: jeśli tworzymy kolumnę na pl. „średni prawy“, tedy w rozkazie nie oznaczamy plutonu, na który kol. utworzyć należy, gdyż przyjętą jest zasada, iż tworzy się ją na pluton „śr.

prawy“ — jeśli zaś chcemy utworzyć kolumnę na pl. „śr. lewy“, natenczas musimy w rozkazie pluton ten wymienić.

D. dr.: Kolumna (rozwartą)! (Fig. 100).

Pluton „śr. prawy“ pozostaje na miejscu.

D. pl. pr.: W czwórki w lewo **zwrot!** (albo tylko w lewo zwrot) — w po-chód!

D. pl. śr. lewego i lewego: W czwórki w prawo **zwrot!** (albo tylko w lewo zwrot) — w po-chód!

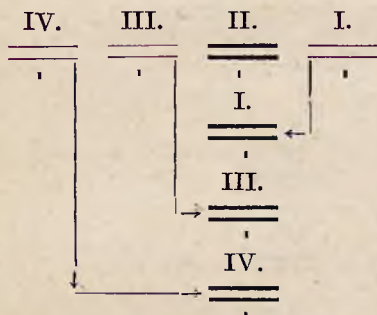


Fig. 100.

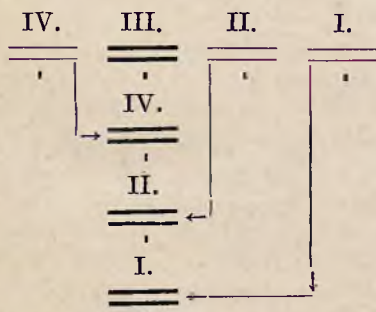


Fig. 101.

Pluton „prawy“ zachodem w lewo, a następnie w prawo ustawia się dwurzędem za plutonem „śr. prawym“, pl. „śr. lewy“ zachodem w prawo, a następnie w lewo — ustawia się dwurzędem za pl. „prawym“, pl. „lewy“ zachodem w prawo, a następnie w lewo ustawia się na końcu kolumny.

D. dr.: Kolumna — na „śr. lewy“ pluton! (Fig. 101.).

Pluton „śr. l.“ pozostaje w miejscu, pl. lewy ustawia się jako śr. pierwszy, pl. „śr. prawy“ jako pl. „śr. drugi“, pl. prawy jako ostatni.

D. dr.: Kolumna (rozwartą) przed prawy (l. śr.) pluton (Fig. 102. i 103.).

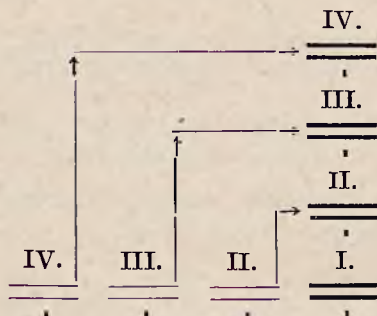


Fig. 102.

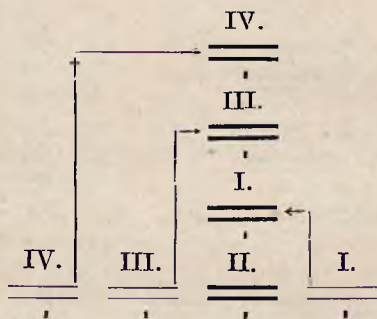


Fig. 103.

Oznaczony przez dowódcę pluton pozostaje na miejscu nie zmieniony, inne zaś pochodem czelnym — który następnie przechodzi w boczny czwórkami, tworzą kolumnę przed linią dwurzędę drużyny.

*b) z miejsca w pochód.*

D. dr.: Kolumna na prawy pluton! W pochód!

D. pl. śr. pr. — śr. l. — l. : { W czwórki w prawo zwrot!  
{ albo: W prawo zwrot!



po wejściu w krycie: { W dwurząd w lewo zwrot!  
albo: Ustaw się w lewo!  
W po-chód!

Pluton prawy rusza z miejsca pochodem czelnym, inne plutony tworzą czwórki w prawo lub wykonują tylko w prawo zwrot, ruszają w pochód, a zaszedłszy po kolei w krycie plutonu przedniego, frontują i postępują dalej pochodem czelnym.

Podobnie tworzy się kolumnę na lewy pluton, i oba średnie.

*c) podczas pochodu.*

D. dr.: Kolumna! (K. na pr. [l — śr. l.] pluton)!

D. pl. pr.: { W czwórki w lewo zwrot!  
albo: W lewo zwrot!

D. pl. śr. l. i l. { W czwórki w prawo zwrot!  
albo: W prawo zwrot!

po wejściu w krycie: { W dwurząd w pr. (l.)  
zwrot:  
albo: Ustaw się w pr.  
(l)! W po-chód!

Pluton „średni prawy“ postępuje pochodem czelnym; pluton prawy tworzy czwórki w lewo lub wykonuje tylko „w lewo zwrot“ i pochodem bocznym wstępuje w krycie przedniego plutonu, frontuje i postępuje za nim; pluton „średni lewy“ tworzy czwórki w prawo (lub tylko „w prawo zwrot“) i pochodem bocznym wstępuje w krycie plutonów poprzednich frontuje i postępuje czelnie naprzód, to samo czyni pluton „lewy“.

Zmiana dwurzędu w kolumnę czelną  
półdrużynami.

D. dr.: Kolumna — półdrużynami na prawo  
(lewo)!

Odbywa się zupełnie tak samo, jak plutonami z tą tylko różnicą, że dwa plutony, obok siebie będące, zlewają się w półdrużynę.

Zmiana czwórek (dwuszeregu) w kolumnę  
czelną w bok

(tylko podczas pochodu).

D. dr.: Kolumna czelna w lewo (pr.) — w bok!  
(Fig. 104.)

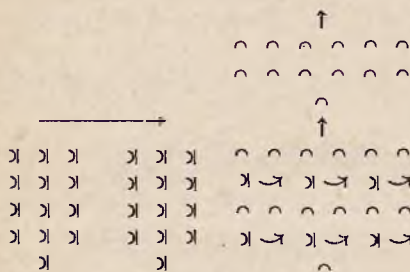


Fig. 104.

(pr.) i postępuje w kierunku prostopadłym do kierunku poprzedniego, plutony następne dochodzą do miejsca, w którym przedni zwrot wykonał, i czynią to samo na rozkaz swoich plutonowych.

Podobnie tworzy się kolumnę półdrużynami.

Zmiana dwuszeregu w kolumnę boczną  
a) na miejscu.

D. dr.: Kolumna boczna w prawo (l)! (Fig. 105).

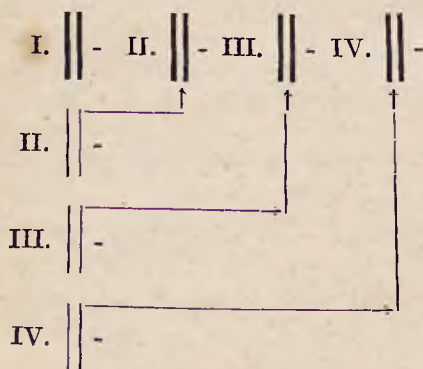


Fig. 105.

D. pl. przedniego: W dwurząd w lewo **zwrot!** jeśli postępowano dwuszeregiem natenczas tylko: w lewo **zwrot!**

Pluton przedni z czwórek tworzy dwurząd w lewo

D. pl. średnich i tylnego: W pochód! Stań! **stój!**

Pluton przedni pozostaje na miejscu, pluton następny (średni przedni) zachodzi na prawo (lewo) pod kątem prostym i po 6 krokach zachodzi na

lewo, a zrównawszy się z czołem plutonu poprzedniego staje; pluton śr. tylny i pluton tylny albo postępują za pl. poprzednim, albo z miejsca zachodzą na prawo (lewo) „wskos w górę“ i w odstępach 6 kroków szykują się w kolumnę.

Gdy zmianę tę dokonywamy podczas pochodu wtedy przedni pluton skraca krok.

### Zmiana dwuszerogu w kolumnę boczną półdrużynami

*a) na miejscu.*

D. dr.: Kolumna boczna półdrużynami w prawo (lewo)!

D. pl. półdrużyny tylnej — w pochód!

Półdrużyna tylna zachodzi w prawo (lewo) dwuszerogiem pod kątem prostym, po 6 lub 12 krokach zachodzi w lewo, a zrównawszy się z czołem półdr. przedniej staje.

Podczas pochodu i z miejsca w pochód, postępuje się tak, jak podano przy kol. bocznej zwykłej.

### Zmiana kolumny czelnej w dwurząd

*a) na miejscu.*

D. dr.: W dwurząd plutonami dostawić w lewo (prawo)! (Fig. 106.).

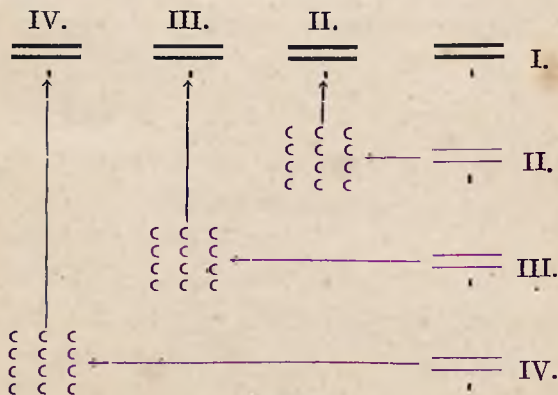


Fig. 106.

Dowódcy plutonów } W czwórki w lewo (pr.) **zwrot!**  
 (prócz przedniego): } albo: W lewo (pr.) **zwrot!**

Pluton przedni pozostaje na miejscu nie zmieniony, inne plutony tworzą czwórki w lewo (pr.) albo tylko zwrot na rozkaz swoich dowódców, którzy stają na czoło plutonu.

D. D. pl.: W po **chód!**

Pluton przedni pozostaje na miejscu, inne plutony ruszają czwórkami (dwuszeregiem) w pochód; gdy się pluton „średni przedni“ wysunie zupełnie z krycia plutonu przedniego, natychmiast frontuje na rozkaz plutonowego:

W dwurząd w prawo (lewo) **zwrot!**

gdy dwuzser.: Ustaw się w prawo (l.)! W po-**chód!** i pochodem czelnym dostawia się do plutonu przedniego (obecnie już prawego), przyczem plutonowy rozkazuje:

Stanąć — **stój!**

Tak samo dostawia się pluton „średni tylny“ i „tylny“.

Jeśli z kolumny czelnej utworzyć mamy dwurząd przez dostawianie plutonów na zewnątrz tj. na lewo i prawo, w tedy rozkazujemy:

D. dr.: W dwurząd pl. dostawić na zewnątrz!  
 (Fig. 107.).

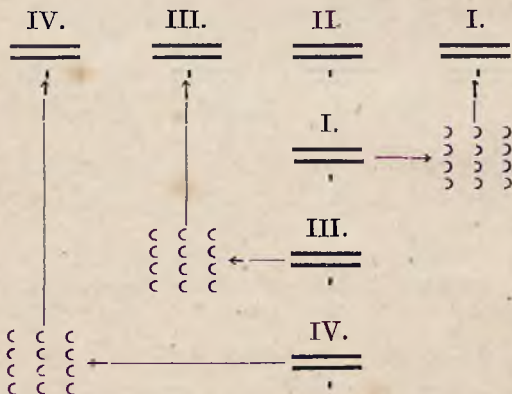


Fig. 107.



D. plutonu śred. { W czwórki w prawo zwrot!  
 przedniego: { albo: W prawo zwrot!

D. pl. śr. tylnego { W czwórki w lewo zwrot!  
 i tylnego: { albo: W lewo zwrot!

Pluton przedni pozostaje na miejscu niezmieniony, plutony stosownie do rozkazu tworzą czwórki lub zwykły zwrot, plutonowi stają na czoło plutonu.

D. D. pl.: W po-chód!

Pluton przedni stoi na miejscu, pluton „średni przedni“ wysuwa się na prawo z krycia, frontuje i dostawia się na prawo do plutonu, stojącego w miejscu; plutony „śr. tylny“ i „tylny“ wysuwają się na lewo z krycia, frontują i dostawiają się po kolei na lewo.

*b) podczas pochodu.*

D. dr.: W dwurząd — pl. dostawić w lewo (pr. — na zewnątrz)!

D. pl. przedniego: Drobnny krok!

D. D. pl. innych: { W czwórki w lewo zwrot!  
 { albo: W lewo zwrot!

poczem rozpoczyna się dostawianie w sposób powyżej opisany, gdy dwurząd zupełnie z formowany rozkazuje:

D. dr.: Pełny krok!

Zmiana kolumny czelnej w czwórki  
 lub dwuszereg  
 (odpadaniem)

*ze zmianą frontu (tylko podczas pochodu).*

D. dr.: W czwórki (dwuszereg) na prawo (lewo) kolejno odpaść! (Fig. 108.).

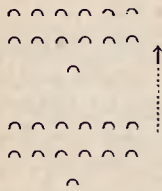
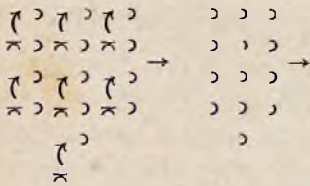


Fig. 108

D. plut. przedniego:  
W czwórki w prawo (w lewo) — **zwrot!**

albo: W prawo (lewo) — **zwrot!**

Pluton przedni tworzy czwórki w prawo (lewo); gdy pluton ten zejdzie z miejsca, w którym obrót wykonał, wstępuje na to miejsce pluton następny i również na rozkaz swojego plutonowego tworzy czwórki w prawo (lewo) i łączy się za pl. przednim; tak samo postępują plutony dalsze.

### Zmiana kolumny czelnej w kolumnę czelną półdrużynami

#### a) na miejscu.

D. dr.: Kolumna czelna półdrużynami dostawić w lewo (pr.)!

D. pl. śr. przedn.: { W czwórki w l. (pr.) **zwrot!**  
D. pl. tylnego: { albo: W lewo (pr.) **zwrot!**

Pluton „przedni“ i „średni tylny“ pozostają na miejscu niezmienione, plutony inne tworzą na rozkaz czwórki, plutonowi stają na czoło czwórek.

D. D. pl.: W **po-chód!**

Czwórki ruszają w pochód, frontują i dostawiają się na lewo (pr.), tworząc kolumnę półdrużynową, a mianowicie: pl. „średni przedni“ dostawia się do plutonu przedniego, pl. „tylny“ do plutonu „śr. tylnego“.

#### b) podczas pochodu.

Zmianę podczas pochodu wykonywa się tak, jak na miejscu, tylko plutony „przedni“ i „śr. tylny“ skracają na czas dostawiania krok — poczem zaraz na rozkaz D. dr. przechodzą znowu w krok pełny.

Zmiana kolumny czelnej półdrużynami  
w kolumnę zwykłą, w dwurząd, w czwórki  
lub dwuszereg.

Tworzenie kolumny zwykłej z kol. półdruż. jest  
odwróceniem postępowania dopieroco powyżej opi-  
sanego; dostawianie się zaś półdrużyn w dwurząd i  
t. d. odbywa się zupełnie tak samo, jak dostawianie  
plutonów.

Rozkazy druży-  
nowego: { Kol. pl. dostawić w pr. (l.)!

W dwurząd dostawić na lewo (pr.)!

W czwórki (dwusz.) na pr. kolejno odpaść!

Zmiana kolumny bocznej dwuszeregowej  
w dwuszereg (kol. bocznej czwórkowej  
w czwórki)

*a) z miejsca w pochód.*

D. dr.: W dwuszereg (czwórki) odpaść na prawo  
(l.)! (Fig. 109.).

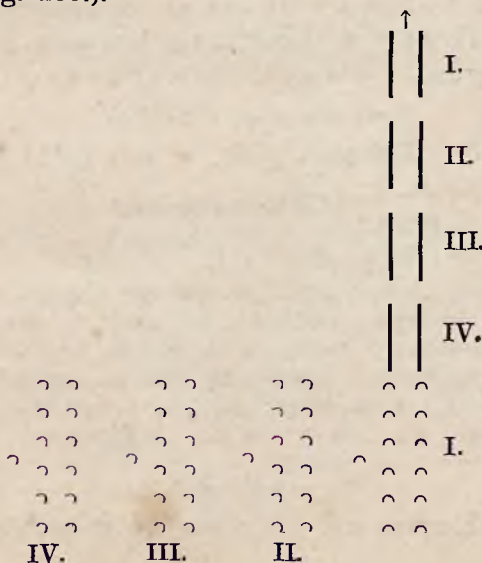


Fig. 109.

Dowódcy plutonów (prócz pierwszego): Na prawo (l.) — wskos!

D. dr.: W po-chód!

Pluton prawy (l.) rusza pochodem bocznym, plutony inne pochodem ukośnym krokiem skróconym, gdy dany pluton wejdzie w krycie pl. poprzedniego rozkazuje plutonowy:

W dwuszereg (czwórki) w lewo (pr.) — zwrot! —

Pełny — krok!

poczem pluton łączy się za plutonem poprzednim.

*b) podczas pochodu.*

D. dr.: W dwuszereg (czwórki) odpaść na prawo (l.)!

Pluton prawy (lewo) postępuje w dotychczasowym kierunku.

D. pl. innych: Na prawo (l.) wskos!

Dotyczące plutony robią „na pr. (l.) wskos“, po kolei w chodzą w krycie, poczem przechodzą napowrót w pochód boczny.

Zmiana kolumny bocznej dwuszeregowej (czwórkowej) w kolumnę boczną półdruszynami dwusz. (czwórkowemi).

*a) z miejsca w pochód.*

D. dr.: Kolumna półdr. w lewo (pr.)!

D. pl. śr. l.: { W lewo wskos!

D. pl. praw.: {

D. dr.: W po-chód!

Pluton „lewy“ i pl. „śr. prawy“ ruszają w pochód krokiem zwykłym, plutony „śr. lewy“ i „prawy“ pochodem drobnym, następnie z chwilą wejścia w krycie pl. poprzednich przechodzą oba pl. ostatnie w pochód boczny i krok pełny: pl. „śr. lewy“ łączy się za pl. „lewym“, pl. „prawy“ za pl. „śr. prawym“.

*b) podczas pochodu*

wykonywa się, jak z miejsca w pochód.



Zmiana kolumny bocznej półdrużynami w kolumnę boczną plutonami i w dwuszeręg.

Zmiana kol. boczn. półdr. w kolumnę plutonami odbywa się przez dostawianie w bok pl. tylnych; zmiana zaś w dwuszeręg odbywa się, jak zm. z kolumny bocznej plutonami.

### Zmiany w ustawienia figuralne.

Zmiana dwurzędu w czworobok.

D. dr.: Czworobok na trzeci (I. II. IV.) pluton! zachód — w po-chód! (Fig. 110.).

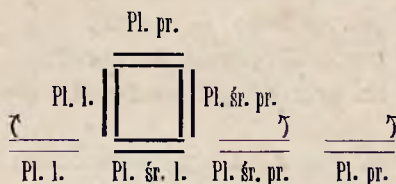


Fig. 110.

Pluton trzeci (I. II. IV.) pozostaje na miejscu, inne plutony zachodzą w odpowiednią stronę i tworzą czworobok.

Zmianę tę można wykonać także pochodem ukośnym.

Zmiana dwurzędu w klin.

D. dr.: W klin! zachód — w po-chód! (Fig. 111.).

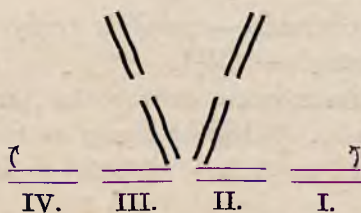


Fig. 111.

Półdrużyna prawa i lewa zachodzą do siebie o kąt równy  $45^{\circ}$ .

Zmiana dwurzędu w krzyż.

D. dr.: Krzyż! (Fig. 112.).

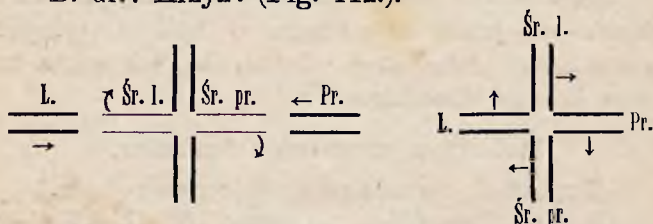


Fig. 112.

D. pl. pr.: w lewo — **zwrot!**

D. pl. lew.: W prawo — **zwrot!**

D. pl. śr. pr.: W tył — **zwrot!** Na prawo zachodź!

D. pl. śr. lew.: Na prawo zachodź:

D. dr.: W po-**chód!**

Pluton śr. pr. po uskutecznienu „w tył zwrot“ zachodzi pod prostym kątem w prawo; pl. śr. lewy zachodzi również pod prostym kątem w prawo; pl. prawy i lewy wykonawszy zwrot ku środkowi drużyny dochodzą dwuszeregiem, aż do zetknięcia się z plutonami średnimi i ustawiają się w dwurząd na lewo.

Zmiana krzyża w gwiazdę.

Gwiazdę tworzy się z krzyża przez odpowiednie zajście i ustawienie się rzędów.

D. dr.: Gwiazda — przednie rzędy zachodzić — w po-**chód!** Stanać — **stój!**

Oprócz formowania czworoboku, krzyża i gwiazdy z dwurzędu, dadzą się figury te również utworzyć z kolumny czelnej, bocznej i innych ustawień.

## IV. Hufiec.

Cztery drużyny (wyjątkowo 3 lub 2) tworzą hufiec, każdą drużyną dowodzi drużynowy, plutonem plutonowy.

### Ustawienia.

Cztery są główne ustawienia hufca:

1. Szyk rozwinięty. — 2. Szyk zwykły. —
3. Kolumna — i 4. Czwórki.

W ustawieniach tych rozróżniamy:

W szyku rozwiniętym: szyk rozwinięty czelny (Fig. 113.) i boczny.

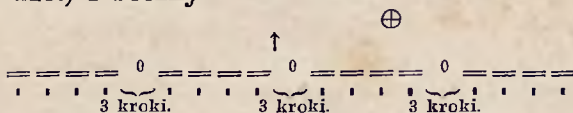


Fig. 113.

W szyku zwykłym: szyk zwykły zwarty (Fig. 114.) i rozwarty (Fig. 115.).

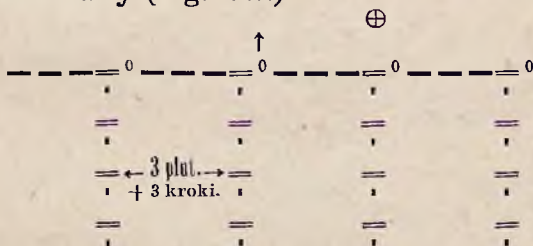


Fig. 114.

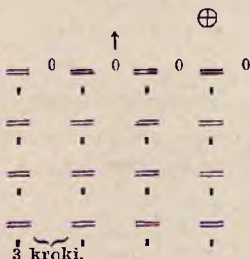


Fig. 115.

W kolumnie: kolumnę utworzoną z plutonów (Fig. 116.); z półdrużyn (Fig. 117.); z drużyn (Fig. 118.); i półhufców (Fig. 119.).

W czwórkach: czwórki czelne (Fig. 120.) i boczne (szeregowy).

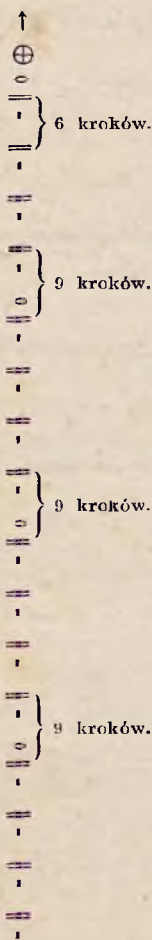


Fig. 116.

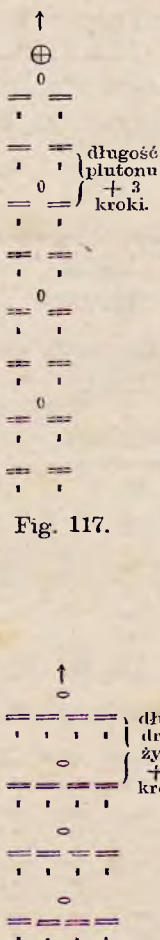


Fig. 117.

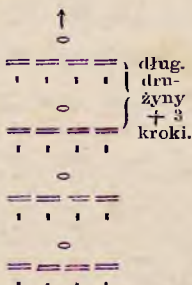


Fig. 118.

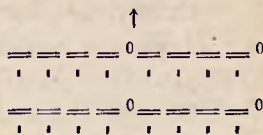


Fig. 119.

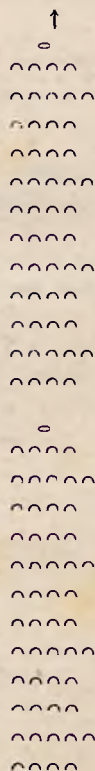


Fig. 120.



## Rozróżnianie drużyn.

Drużyny, tworzące hufiec, oznacza się stale liczbami porządkowymi (I., II., III., IV. drużyna) nadto rozróżniać należy w ustawieniu: 1. i 2. drużynę prawą, dr. lewą, dr. średnią prawą i średnią lewą; — w ustawieniach zaś 3. i 4. drużynę przednią czelną, dr. tylną, dr. średnią przednią (1) i dr. średnią tylną (2).

## Uszykowanie.

Zasadniczem uszykowaniem hufca może być:

a) szyk rozwinięty — albo

b) szyk zwykły zwarty,

zależy to od woli dowódcy i od wielkości miejsca, w którym hufiec się szykuje.

Jeżeli hufiec — który jest w rozsypce — stanąć ma w szyku rozwiniętym, natenczas rozkazuje dowódca:

Baczność! Hufiec w szyk rozwinięty!

Drużynowi stają na jednej linii, jeden od drugiego w oddaleniu, równajacem się długości drużyny dwurzędowej + 3 kroki — i gromadzą swoją drużynę w dwurząd, wołając:

Pierwsza (2., 3., 4.) drużyna — w **dwurząd!**

Po uszykowaniu się drużyn w dwurząd, poprawiają drużynowi rozstęp i krycie, następnie stają na swoje stanowiska na prawem skrzydle.

Jeżeli hufiec stanąć ma w szyku zwykłym — wtedy rozkazuje dowódca:

Baczność! Hufiec — w **szyk!**

Drużynowi stają na jednej linii, jeden od drugiego w oddaleniu równajacem się jednego plutonu + 3 kroki i gromadzą swoją drużynę w kolumnę — wołając:

Pierwsza (2., 3., 4.) drużyna — w **kolumnę!**

Gdy drużyny uszykowały się w kolumny, sprawdza każdy drużynowy krycie i rozstęp, poczem staje na prawe skrzydło pierwszego plutonu swojej drużyny.

## Równanie.

Równanie szyku zwykłego, rozwartego, rozwiniętego i t. d., należy do hufcowego. Jeżeli wskutek liczebnie wielkich plutonów, szyk rozwinięty zajmuje nader długą linię — wtedy najłatwiej wyrównać go zastosowaniem równania do skrzydłowych:

D. h.: Równanie w prawo (l.) — skrzydłowi (3, 4, i t. d. kroki) naprzód — w po-chód!

Skrzydłowi — wykonawszy oznaczoną liczbę kroków — stają i robią zwrot w prawo (lewo) — hufcowy zaś sprawdza krycie ich — poczem rozkazuje:

Równaj się do skrzydłowych — w po-chód!

Cały hufiec rusza naprzód, a zrównawszy się ze skrzydłowymi — staje, skrzydłowi równocześnie z tem frontują.

## Pochód (bieg).

Podczas pochodu którymkolwiek szykiem stosuje się równanie do drużyny „średniej prawej“ — podczas pochodu kolumną i czwórkami stosuje się krycie do drużyny przedniej.

Hufiec rusza w pochód na rozkaz hufcowego: W pochód! z którym równocześnie dowódcy drużyn wydają hasło: Drużyna w po-chód!

Do wstrzymania pochodu rozkazuje hufcowy: Stanąć!

D. D. dr.: Drużyna stanąć — stój!

Jeżeli dowódca chce hufiec cofnąć — wtedy rozkazuje: Czołem wstecz! W pochód!

D. D. dr.: Drużyna w tył zwrot! — W po-chód!

D. h.: Stanąć!

D. D. dr.: Drużyna — stanąć — stój!

D. h.: Czołem wprzód!

D. D. dr.: Drużyna w tył — zwrot!

## Rozstępywanie i łączenie drużyn w hufcu.

W każdym ustawieniu hufca rozróżniamy rozstęp dwojaki: ciasny i wolny, który jednak zawsze tylko odnosi się do wolnej przestrzeni pomiędzy drużynami (a nie plutonami).

W szyku rozwiniętym i zwykłym wynosi rozstęp ciasny 3 kroki, w kolumnach 9 kroków; rozstęp wolny zaś równa się we wszystkich ustawieniach conajmniej długości, którą drużyna w danej formacji posiada.

### Rozstępywanie się drużyn w szyku rozwiniełym.

1. Rozkaz: W szyk rozwinięty rozwarty! (rozstęp wolny na prawo i lewo od dr. śr. pr.)!

Drużyna „średnia prawa“ pozostaje na miejscu, inne drużyny rozstępują się od niej na odległość, równającą się długości własnej, a mianowicie:

Dowódca drużyny prawej rozkazuje:

W czwórki w prawo — **zwrot!** W po-chód!

Po stosownem odstąpieniu — rozkazuje:

Stanąć — **stój!** W dwurząd w lewo — **zwrot!**

Dowódcy drużyny lewej i średniej lewej:

W czwórki w lewo — **zwrot!** W po-chód!

Po uzyskaniu rozstępu wstrzymują się drużyny i frontują.

2. D. h.: W szyk rozwinięty rozwarty na lewo (pr.)!

Drużyna pr. pozostaje na miejscu, inne rozstępują się na lewo.

Łączenie się rozwartego szyku rozwiniętego odbywa się analogicznie do rozstępywania — rozkaz dowódcy:

Złączyć wszyscy zwarty (także: na pr. — lewo)!

## Rozstępywanie się drużyn w szyku zwykłym.

(*Na miejscu i w pochodzie*).

1. D. h.: W szyk rozwarty!

Drużyna „średnia prawa“ pozostaje na miejscu, inne drużyny tworzą, na rozkaz swoich dowódców — czwórki — biorą (pochodem) stosowny rozstęp, stają i frontują.

Podczas pochodu przybiera się rozstęp pochodem ukośnym.

2. D. h.: Wszyk rozwarty na lewo (pr.)!

Drużyna prawa (l.) pozostaje na miejscu, niezmiennona.

D. D. dr. innych: W czwórki w lewo (pr.) — **zwrot! W po-chód!**

Drużyny rozstępują się na odległość taką, iżby na dany rozkaz utworzyć mogły szyk rozwinięty — gdy rozstęp osiągnięty, rozkazują:

D. D. dr. (po kolei): Stanać — **stój!** W prawo — **zwrot!**

Łączenie się w szyk zwarty odbywają drużyny na rozkaz:

D. h.: W szyk zwarty na prawo (l.)!

Podczas pochodu łączą się drużyny pochodem ukośnym.

Rozstępywanie i łączenie się drużyn w innych ustawieniach hufca dzieje się podobnie, jak rozstępywanie i łączenie plutonów w drużynie, jednak zawsze pochodem wpród.

## Zmiany uszykowań.

Logiczny rozwój zmian uszykowań hufca polega na:

- a) zmianie frontu jednostki;
- b) „ uszykowania drużyny;
- c) „ miejsca drużyny w hufcu;
- d) zmianach, powstających z połączenia zmian a) i b), a) i c), b) i c), a) b) i c).



Z uwagi jednak na zręczniejsze przedstawienie rzeczy i lepszy pogląd na cały układ tej części ćwiczeń hufca, przyjmujemy za podstawę system następujący:

1. Zmiany obrotem jednostek;
2. Zmiany dostawianiem się rot w plutonach półdrużynach, drużynach i półhufcach;
3. Zmiany zachodem plutonów, półdrużyn, drużyn i półhufców;
4. Zmiany dostawianiem się plutonów, półdrużyn, drużyn i półhufców.

#### 1. Zmiany obrotem jednostek.

Każde uszykowanie czelne hufca zmieni się w uszykowanie boczne, jeżeli ćwiczący wykonają  $\frac{1}{4}$  obrotu w prawo (l.); każde uszykowanie boczne, wskutek  $\frac{1}{4}$  obrotu jednostek — zamieni się w czelne; każde uszykowanie czelne lub boczne zamieni się w uszykowanie czelne lub boczne obrócone, jeżeli ćwiczący wykonają  $\frac{1}{2}$  obrotu.

#### 2. Zmiany dostawianiem się rot.

Uszykowanie hufca zmieniamy dostawianiem się rot w następujący sposób:

Z szyku rozwiniętego powstaje:

a) *Kolumna boczna* (bez zmiany frontu):

*plutonami*, gdy w każdym plutonie dostawia się rotę wstecz.

Rozkaz: Kolumna plutonami — rotami dostawić na prawo (l.) wstecz — w po-chód!

*półdrużynami*, gdy w każdej półdrużynie dostawia się rotę wstecz.

Rozkaz: Kolumna półdrużynami — rotami dostawić na pr. (l.) wstecz — po-chód!

*drużynami*, gdy w każdej drużynie dostawia się rotę wstecz.

Rozkaz: Kolumna drużynami — rotami dostawić na prawo (l.) wstecz — w po-chód!

*półhufcami*, gdy w każdym półhufcu dostawią się rotę wstecz.

Rozkaz: Kolumna półhufcami — rotami dostawić na prawo (l.) wstecz — w po-chód!

b) *Kolumna czelna* (ze zmianą frontu). Przez pochód ukośny plutonów, półdrużyn, drużyn i półhufców powstanie kolumna czelna plutonami, półdrużynami, drużynami i półhufcami.

Rozkaz: Kolumna plutonami — (półdr., druž., półhufc.) na prawo (l.) — **wskos!** W po-chód!

c) *Czwórki*, gdy po wykonaniu  $\frac{1}{4}$  obrotu jednostek, każda druga rota dostawi się rozdzielnie w bok.

Rozkaz: W czwórki — w prawo (l.) — **zwrot!**

Z szyku (zwykłego — rozwartego) powstaje:

a) *Kolumna boczna* (bez zmiany frontu):

*drużynami*, gdy w każdym plutonie dostawią się rotę wstecz.

Rozkaz: Kolumna drużynami — rotami dostawić na prawo (l.) wstecz — w po-chód!

b) *Kolumna czelna* (ze zmianą frontu):

*drużynami*, gdy każdy pluton wykona ukośny pochód w prawo (l.).

Rozkaz: Kolumna drużynami — na prawo (l.) — **wskos!** W po-chód!

Z kolumny bocznej i czelnej (plutonami, półdrużynami, drużynami i półhufcami) powstaje:

a) *Szyk rozwinięty*, gdy każdy oddział wykona ukośny pochód.

Rozkaz: W szyk rozwinięty — na lewo (pr.) — **wskos!** W po-chód!

Nadto jeszcze z kolumny czelnej drużynami powstaje:

b) *Szyk (zwykły, rozwinięty) boczny*, gdy w każdym plutonie dostawiają się rotы wstecz; zaś

c) *Szyk rozwinięty boczny*, gdy w każdej drużynie dostawiają się rotы wstecz.

Z c z w ó r e k powstaje:

a) *Szyk rozwinięty boczny* (bez zmiany frontu), gdy drugie rotы (t. zw. „lewi“) dostawiają się wstecz;

b) *Szyk rozwinięty czelny* (bez zmiany frontu), gdy cały hufiec wykona ukośny pochód w lewo (pr.);

Rozkaz: W szyk rozwinięty na lewo (pr.) — **wskos! W po-chód!**

c) *Szyk rozwinięty czelny* (ze zmianą frontu) w lewo (pr.), gdy po  $\frac{1}{4}$  obrotu jednostek dostawiają się rozdzielone pierwsze rotы („prawi“) w dwurząd.

d) *Kolumna czelna plutonami, półdrużynami, drużynami i półhufcami*, gdy każdy oddział wykona ukośny pochód w lewo (pr.).

Rozkaz: Kolumna pl. (półdr., druž., półh.) na lewo (pr.) — **wskos! W po-chód!**

### 3. Zmiany zachodem plutonów, półdr., druž. i półhufców.

(Na miejscu — z miejsca w pochód i podczas pochodu).

(Ze zmianą frontu).

Przez zachód plutonów, półdr., druž. i półh. o kąt równy  $90^{\circ}$ , zmienia się uszykowanie hufca następująco:

Z szyku rozwiniętego powstaje:

a) *Kolumna czelna plutonami* (ze zm. fr.), (półdr., druž. i półh.) gdy każdy pluton (półdr., dr. i półh.) wykona zachód w prawo (l.).

Rozkaz: Kolumna plutonami (półdr., dr., półh.) na prawo (l.) — **w bok!**

D. D. dr.: zarządzają kolumnę pl. (półdr.), albo zachód dwurzędu.

Z szyku (zwykłego lub rozwartego) powstaje:

a) *Kolumna czelna drużynami* (ze zm. fr.), gdy każdy pluton wykona zachód w prawo (l.).

Rozkaz: Kolumna drużynami — na prawo (l.) — w bok! (Fig. 121.).

D. D. dr.: zarządzają dwurzęd.

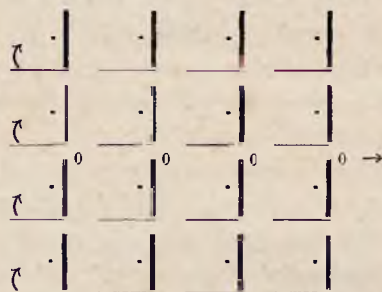


Fig. 121.

b) *Kolumna czelna plutonami* (ze zm. fr.), gdy każda drużyna wykona zachód kolumną w prawo (l.).

Rozkaz: Kolumna plutonami — na prawo (l.) — odpaść! (Fig. 122.).

D. D. dr.: zarządzają zachód kolumny drużynowej

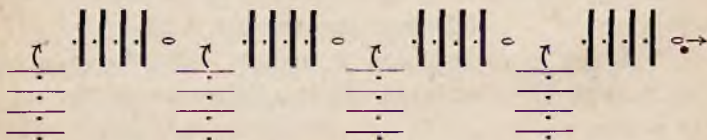


Fig. 122.

c) *Kolumna czelna półdrużynami* (ze zm. fr.), gdy dwa przednie plutony (kolumny drużynowej) wykonają zachód w pr. (l.), i utworzywszy półdrużynę,



ustępują z miejsca, a na ich miejsce wstępują dwa plutony tylne i również zachodem w prawo (l.) utworzą półdrużynę.

Rozkaz: Kolumna półdrużynami — na prawo (l.) — **odpaść!** — W pochód! (Fig. 123.).

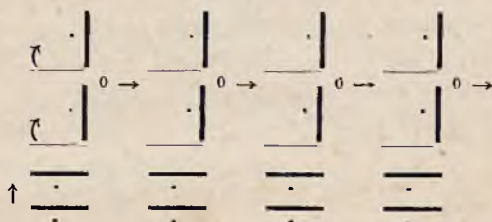


Fig. 123.

D. D. dr.: Zarządzają kolumny półdrużynami zachodem z miejsca w pochód!

d) *czwórki* (bez zm. fr. — z miejsca w pochód), gdy drużyny po kolei odpadną w szyk czwórkowy.

D. h.: W czwórki na prawo (lewo) — **odpaść wprzód!**

D. D. dr.: Drużyna w czwórki w prawo — **zwrot!**

D. h.: W pochód!

następnie:

D. dr. prawej: Na lewo (pr.) **odpaść!** W **po-chód!**  
Pluton I-szy zachodzi czwórkami.

D. pl. II-go, pierwszej drużyny: Pluton na lewo (pr.) **zachodź** — w **po-chód!**

poczem: Na — **prost!**

następnie po kolei łączą się za sobą pl. III. i IV. na rozkaz swoich plutonowych.

D. D. dr. innych: Drużyna w **po-chód!**

Gdy drużyna dojdzie pochodem bocznym w krycie drużyny przedniej rozkazuje:

D. dr.: Na lewo (pr.) — **odpaść!**

D. pl.: Pluton na lewo (pr.) — **za-chodź!**

Plutony łączą się po kolei w czwórki.

Z kolumny plutonami powstaje:

a) *Szyk rozwinięty* (ze zm. fr.), gdy każdy pluton wykona zachód w prawo (l.).

Rozkaz: W szyk rozwinięty na prawo (l.) — w bok!

D. D. dr.: Zarządzają dwurzęd zachodem plutonów.

b) *Szyk zwykły rozwarty* (ze zm. fr.), gdy każda drużyna wykona zachód w prawo (l.) kolumną.

D. h.: W szyk na p. (l.) — w bok! W poch.!(Fig. 124.).

D. D. dr.: Zarządzają zachód drużyn.

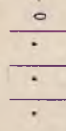
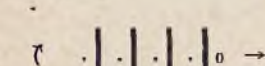
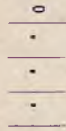
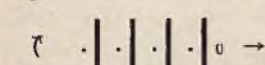
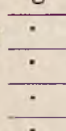
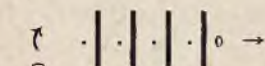
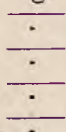
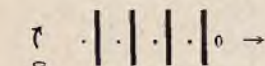


Fig. 124.

c) *Kolumna półdrużynami* (ze zmianą frontu — podczas pochodu).

D. huf.: Kolumna półdrużynami na prawo (l.) — w bok! (Fig. 125.).

D. druž. przedniej: Kolumna półdrużynami na prawo (l.) — w bok!

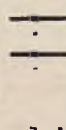
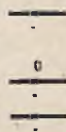
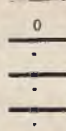


Fig. 125.

D. D. pl. przedniego i średnio przedniego: Pluton na pr. (l.) — za-chodź! Na prost!

Oba plutony zachodzą równocześnie w prawo (lewo) i tworzą półdrużynę — poczem pochodem: „Na prost” ustępują z miejsca — gdy w miejsce to wstąpią następne dwa plutony, zarządzają plutonowi zachód na prawo (lewo), poczem „na prost” — to samo dzieje się z dalszemi drużynami.

d) *Kolumna drużynami* (ze zmianą frontu — podczas pochodu).

D. h.: Kolumna drużynami na prawo (l) w bok! (Fig. 126.).

D. dr. przedniej: Drużyna w dwurząd — pl. na pr. (l.) — **za-chodź!**

Plutony zachodzą w pr. (l.) i tworzą dwurząd — poczem pochodem „Na prost” — ustępują z miejsca, na ich miejsce wstępują kolumny następne, tworzą dwurząd i łączą się za drużyną przednią.

e) *Kolumna półhufcami* (ze zmianą frontu — podczas pochodu). Zmianę tę tworzy się podobnie, jak zmianę w kolumnę drużynami.

f) *Czwórki* (bez zm. fr.) — gdy po utworzeniu czwórek w pr. (l.) — odpadną plutony zachodem w szyk czwórkowy.

D. h.: W czwórki na prawo (l.) — **odpaść wprzód!**

D. D. dr.: W czwórki w prawo (l.) — **zwrot!** **odpaść w lewo (pr.)!** W **po-chód!**

Z kolumny półdrużynami powstaje:

a) *Szyk rozwinięty* (ze zm. fr.), gdy każda półdrużyna wykona zachód w pr. (l.).

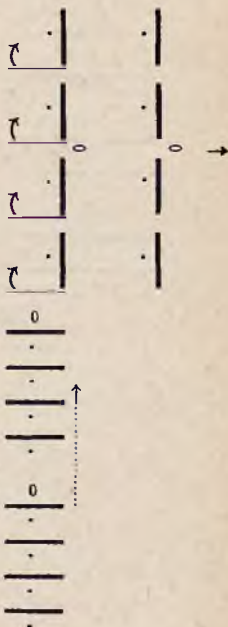


Fig. 126.

Rozkaz: W szyk rozwinięty na prawo (l.) — w bok!  
D. D. dr.: Zarządzają zachód półdrużyn.

b) *Kolumna plutonami* (ze zm. frontu — podczas pochodu).

D. h.: Kolumna pl. w pr. (l.) — w bok! (Fig. 127.).

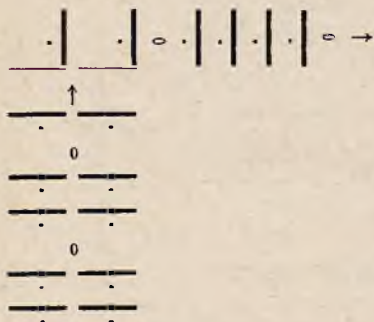


Fig. 127.



Fig. 128.

D. dr. przedniej: Kolumna w prawo (l.) — w bok!

D. D. pl. przedniej półdruż.: Pluton na prawo (l.) — **za-chodź!**

Plutony — każdy z osobna — zachodzą w prawo (l.) poczem: **Na prost!**

Gdy przednia półdrużyna ustąpiła, wstępują po kolei na jej miejsce następne półdrużyny — zachodem w prawo (l.) odpadają w plutony i łączą się za pl. poprzednimi.

c) *Kolumna drużynami* (ze zm. fr — podczas pochodu).

D. h.: Kolumna drużynami na prawo (l.) — w bok! (Fig. 128.).

D. dr. przedniej: Drużyna w dwurząd na pr. (l.) — w bok! **za-chodź!**



Obie półdrużyny zachodzą równocześnie w prawo (l.) i tworzą dwurząd — poczem: Na **prost!** — na ich miejsce wstępują po kolei drużyny dalsze i wykonują to samo.

d) *Kolumna półhufcami* (ze zm. fr. — podczas pochodu) zmiana ta wykonuje się, jak zm. w kol. drużynami.

e) *Czwórki* (bez zm. fr. — w pochód lub podczas pochodu) zmiana ta wykonuje się, jak zm. kol. w czwórki.

Z kolumny drużynami powstaje:

a) *Szyk rozwinięty* (ze zm. fr.), gdy każda drużyna wykona zachód dwurzędem w prawo (l.).

Rozkaz: W szyk rozwinięty — na prawo (l.) w bok!

D. D. dr.: Zarządzają zachód drużyn.

b) *Szyk zwykły* (ze zm. fr.), gdy każdy pluton wykona zachód w prawo (l.).

Rozkaz: W szyk — na prawo (lewo) w bok! (Fig. 129.).

D. D. dr.: Zarządzają kolumnę w bok.

c) *Kolumna plutonami* (ze zm. fr. — z miejsca w pochód), gdy drużyny po kolei utworzą kolumnę w bok i ustąpią z miejsca.

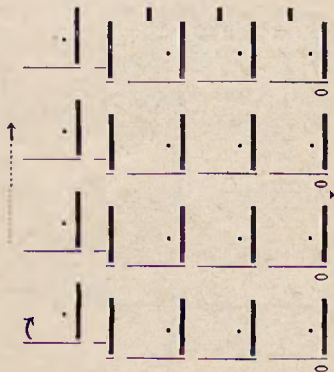


Fig. 129.

Rozkaz: Kolumna plut. — na prawo (l.) w bok! W pochód! (Fig. 130.).

D. dr. przedniej: Kolumna — na prawo (l.) w bok — zachód — W pochód!

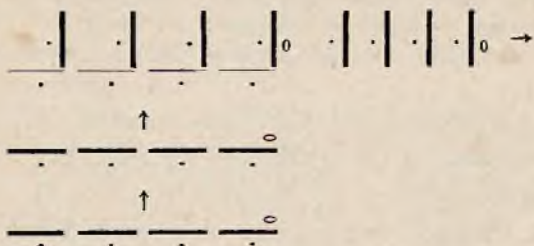


Fig. 130.

Plutony zachodzą w prawo (l.) — poczem: D. dr.:  
Na **prost!**

Drużyna przednia ustępuje z miejsca, a na jej miejsce wstępują po kolei następne i tworzą kolumnę.

d) *Kolumna półdrużynami* (ze zm. fr.), gdy drużyny kolejno — zachodem półdrużyn i bocznym pochodem — ustąpią z miejsca.

Rozkaz: Kolumna półdr. na prawo (l.) w bok —  
W pochód! (Fig. 131.).

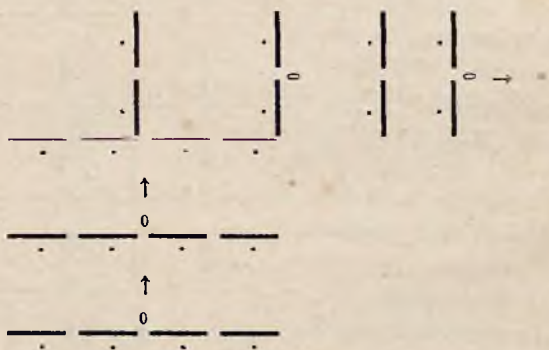


Fig. 131.

D. dr. przedniej: Kolumna półdr. na prawo (l.)  
w bok — zachód — W pochód!

Półdrużyny zachodzą w prawo (l.) — poczem: Na  
**prost!**

Drużyna przednia ustępuje z miejsca, a na jej miejsce wstępują inne.

e) *Czwórki* (bez zm. fr.), gdy drużyny — po utworzeniu czwórek — odpadną zachodem w szyk czwórkowy.

Rozkaz: W czwórki na prawo (l.) — odpaść wprzód — W pochód!

D. D. dr.: Zarządzają czwórki w prawo (l.) — następnie zachód drużyny w lewo (pr.).

Z każdej kolumny bocznej (pl., półdr., dr., półh.) tak w ustawieniu dwuszeregowym, jak i czwórkowym — powstaje:

*Szyk rozwinięty boczny* (dwuszeregowy) lub *czwórki* (ze zm. frontu), gdy każdy oddział wykona zachód w prawo (l.).

Rozkaz: W szyk boczny — na pr. (l) odpaść! W pochód!

D. D. dr.: zarządzają zachód oddziałów.

Z czwórek powstaje:

a) *Kolumna boczna* plutonami, półdr., drużynami (ze zm. fr. — z miejsca w pochód), gdy każdy pl., półdr., drużyna wykona czwórkami zachód w prawo (lewo).

Rozkaz: Kolumna pl., (półdr., drużynami) — na prawo (l.) w bok! — W pochód!

D. D. dr.: Zarządzają zachód — poczem: Na **prost!**

#### 4. Zmiany dostawianiem plutonów, półdrużyn, drużyn i półhufców.

Przez dostawianie się plutonów, półdr., drużyn i półhufców zmienia się uszykowanie hufca następująco:

Z szyku rozwiniętego powstaje:

a) *Szyk zwykły* rozwarty (bez zm. frontu), gdy każda drużyna utworzy kolumnę dostawianiem się

plutonów wstecz — za „śr. prawy pl.“ — lub którykolwiek inny.

Rozkaz: W szyk! albo: W szyk — plutony prawe (l.), (śr. l.) na czele! (Fig. 132.).

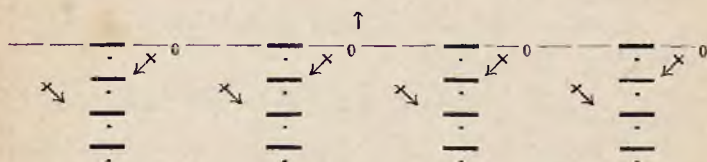


Fig. 132.

D. D. dr.: Kolumna! albo: Kolumna na prawo (l.) śr. l. pluton!

D. D. pl.: W czwórki (w prawo — lewo) **zwrot!**  
W **po-chód!**

Każda drużyna tworzy kolumnę wstecz na oznaczony pluton.

Podczas pochodu tworzy się szyk tak samo, jednak przy tworzeniu kolumny w drużynach obowiązują zasady podane w mustrze drużyny.

b) *Kolumna* plutonami (bez zmiany frontu), gdy plutony całego hufca dostawiają się wstecz na prawo (lewo).

Rozkaz: Kolumna plutonami na prawo (l.)!

D. dr. prawej: Kolumna na prawo!

D. D. pl. prawej dr.: W czwórki w prawo **zwrot!**  
W **po-chód!**

Drużyna tworzy kolumnę podług zasad podanych w mustrze drużyny.

D. D. dr. innych: W czwórki w prawo **zwrot!**  
W **po-chód!**

Drużyny zachodzą o kąt  $45^{\circ}$ — $90^{\circ}$  na prawo — kierunkiem tym postępują przez pewien czas — następnie zachodzą w lewo, a wstępując w krycie drużyny przedniej, tworzą kolumnę na rozkaz drużynowego:

Kolumna — ustaw się w **lewo!**



Podobnie tworzy się kolumnę w lewo lub na „śr. prawą“, „średnio lewą“ drużynę.

Jeżeli kolumna ma odrazu, z chwilą tworzenia się, rozpocząć pochód, rozkazuje dowódca hufca:

Kolumna plutonami — na prawą (l. — śr. pr. — śr. l.) drużynę — w pochód! (Fig. 133.).



Fig. 133.

Dowódca drużyny oznaczonej zarządza:

Kolumna — w pochód!

Dowódcy innych drużyn zarządzają również utworzenie kolumny — poczem ukośnym pochodem wstępują drużyny w krycie dr. przedniej w porządku wyrażonym w zasadach tworzenia kolumny w drużynie.

Podczas pochodu odbywa się wszystko tak samo.

c) Kolumna półdrużynami (bez zm. frontu), gdy półdrużyny dostawiają się wstecz — tak — jak to poprzednio plutony wykonywały.

Rozkaz: Kolumna półdrużynami na prawo (l. — „śr. pr.“ — „śr. l.“ dr.)!

Jeżeli kolumna półdr. ruszyć ma odrazu z miejsca w pochód wtedy rozkazuje:

D. h.: Kolumna półdrużynami (na prawą — lewą — średnią lewą drużynę) — w pochód! (Fig. 134.).

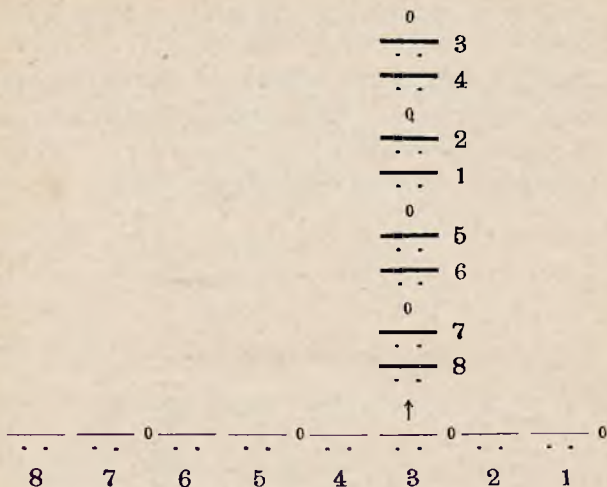


Fig. 134.

D. dr. (oznaczonej): Kolumna półdrużynami — w pochód!

Prawa półdrużyna rusza z miejsca naprzód — lewa półdrużyna, stworzywszy czwórki wstępuje w krycie, a sfrontowawszy postępuje za nią — tymczasem wszyscy inni tworzą czwórki w stronę drużyny, którą hufcowy wymienił, jako prowadzącą; — na rozkaz swoich drużynowych ruszają z miejsca, a doszedłszy pochodem bocznym w krycie przednich półdrużyn — frontują i postępują za przednimi półdrużynami.

Podczas pochodu dzieje się wszystko tak samo.

d) Kolumna drużynami (bez zm. frontu), gdy drużyny dostawiają się wstecz.

Rozkaz: Kolumna drużynami — (na prawą — l. — śr. pr. dr.)!

Drużynowi (prócz oznaczonego w rozkazie) zarządzają czwórki — poczem pochodem dostawiają się drużyny wstecz.

e) Kolumna półhufcami (bez zm. fr.) gdy półhufiec lewy (pr.) dostawi się wstecz.

Rozkaz: Kolumna półhufcami -- na prawo (l.)!  
Półhufiec prawy (l.) pozostaje w miejscu.

D. D. dr. drugiego półh.: W czwórki w prawo (l.) — **zwrot!** W po-**chód!**

Półhufiec lewy dostawia się wstecz w krycie półhufca prawego.

Z szyku zwykłego powstaje:

a) *Szyk rozwinięty* (bez zmiany frontu), gdy plutony dostawiają się w bok na prawo (l.), lub na zewnątrz do plutonu czelnego.

D. h.: W szyk rozwinięty! (Fig. 135).

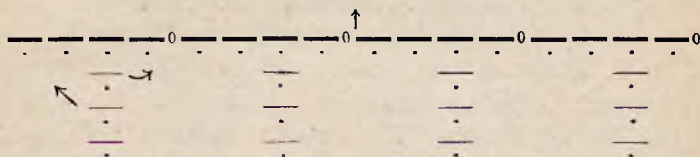


Fig. 135.

D. D. dr.: Drużyna w dwurząd!

D. D. pl.: W czwórki w prawo (l.) — **zwrot!**  
W po-**chód!** W dwurząd w lewo (pr.) — **zwrot!** Sta-  
nąć — **stój!**

Każda drużyna przechodzi z kolumny w dwurząd sposobem podanym przy mustrze drużyny.

b) *Kolumna* plutonami (bez zm. fr. z miejsca w pochód), gdy drużyny dostawiają się kolumnami wstecz za drużyną czelną.

D h.: Kolumna na pr. dr. w pochód! (Fig. 136.).



Fig. 136.

Albo: Kolumna wprzód — na prawą (l. — śr. l.) drużynę! W pochód!

D. dr. oznaczonej: Drużyna w po-**chód!**

D. D. dr. innych: Drużyna na prawo (l.) — **wskos!**

**W po-chód!**

Drużyna, która stanowić ma czoło kolumny rusza w pochód, inne drużyny pochodem ukośnym łączą się za nią po kolei.

c) *Kolumna półhufcami* (bez zm. fr.), gdy lewy (pr.) półhufiec dostawi się wstecz za prawym (l.) półhufcem.

D. h.: Kolumna półhufcami na prawo (l.)!

Prawy (l.) półhufiec tworzy *szuk. rozwinięty*.

D. D. dr. l. (pr.) półh.: W czwórki w prawo (l.) **zwrot!** Odpaść na prawo (l.) wprzód! D. D. pl. lewego, śr. l. i śr. pr.: W prawo (l.) **wskos!** D. D. dr.: W po-**chód!** D. D. pl.: Na **prost!** D. D. dr.: Stanać **stój!** W dwurząd w lewo (pr.) **zwrot!**

Każda drużyna lewego (pr.) półhufca wykonuje czwórkami **zwrot**, poczem pluton prawy (l.) rusza w pochód, a inne po kolei ukośnym pochodem wstępują w krycie, i łączą się w czwórki, stają i frontują.

d) *Czwórki* (ze zmianą frontu), gdy drużyny, stworzywszy czwórki, dostawiają się za sobą.

D. h.: W czwórki na prawo (l.) odpaść w bok!

D. D. dr.: W czwórki na prawo (lewo) odpaść w bok!

D. D. pl. I.: Pluton w czwórki w prawo (l.) — **zwrot!** D. dr.: W po-**chód!**

D. D. pl. innych: Pluton w po-**chód!**

Gdy plutony następne dojdą do miejsca ustawienia pl. przedniego rozkazują:

D. D. pl.: W czwórki w prawo (lewo) — **zwrot!** poczem pluton łączy się za plutonem poprzednim, drużyna za drużyną.

Z kolumny plutonami powstaje:

a) *Szuk. rozwinięty* (bez zm. fr.), gdy drużyny dostawiają się dwurzędem w bok do drużyny czelnej.



D. h.: W szyk rozwinięty! (Fig. 137.).

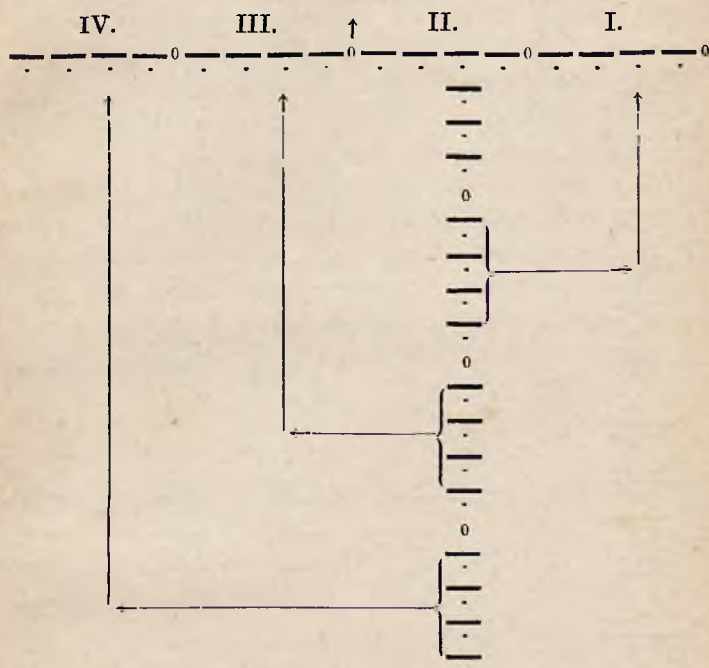


Fig. 137.

Na rozkaz drużynowych tworzą:

- Drużyna „przednia“ dwurząd;
- „ „średnia pierwsza“ czwórki w prawo;
- „ „średnia druga“ czwórki w lewo;
- „ „tylna“ czwórki w lewo;

następnie drużyny, które utworzyły czwórki, postępują pochodem bocznym tak długo — dopóki nie uzyskają dla siebie tyle miejsca, iżby sfrontowawszy rozwinąć się mogły w dwurząd — gdy to nastąpi — dostawia się każda drużyna dwurzędowa w linię czelną.

Podobnie można szyk rozwinięty utworzyć na prawo lub lewo.

Również i w sposób przedstawiony (Fig. 138.), gdzie plutony odpadają kolejno w dwuszereg (czwórki) w prawo (l.), powstaje frontowaniem szyk rozwinięty.



Fig. 138.

b) Szyk zwykły (bez zmiany frontu), gdy się drużyny kolumnami dostawiają w bok do drużyny czelnej.

D. h.: W szyk! albo: W szyk na lewo (pr.)! albo: W szyk rozwarto! (Fig. 139.).

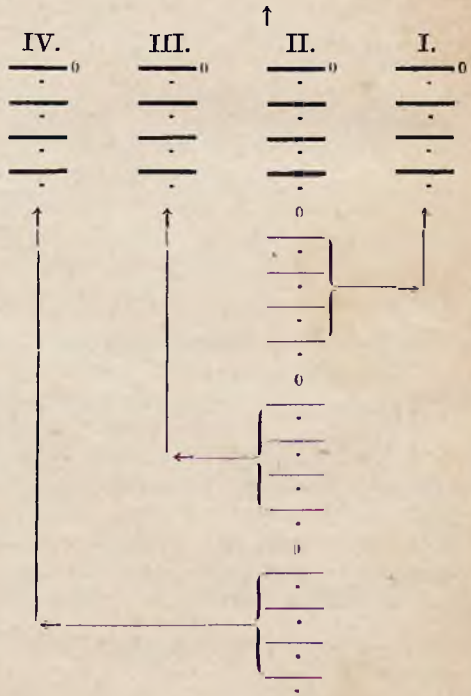


Fig. 139.

Drużyna przednia pozostaje niezmieniona, inne drużyny na rozkaz swoich drużynowych tworzą czwórki, poczem pochodem bocznym (w pochodzie marszem ukośnym) wysuwają się z krycia i dostawiają w szyk.

c) *Kolumna półdrużynami* (bez zmiany frontu), gdy się plutony „śr. przednie“ i „tylne“ dostawiają w bok na lewo (pr.) do plutonów pozostałych.

D. h.: Kolumna półdrużynami na lewo (pr.)!

D. D. dr.: Kolumna półdrużynami na lewo (pr.)!

D. D. pl. śr. I. i tylnego każdej drużyny: Na lewo (pr.) wskos! W po-chód!

Plutony przednie i „średnie drugie“ pozostają na miejscu, względnie skracają krok, — jeżeli zmiana się podczas pochodu odbywa — inne zaś plutony ukośnym pochodem dostawiają się do nich w półdrużyny.

d) *Kolumna drużynami* (bez zm. frontu), gdy drużyny utworzą dwurząd.

D. h.: Kolumna drużynami! (Fig. 140.).

D. D. dr.: Drużyna w dwurząd!

Każda drużyna tworzy z kolumny plutonowej dwurząd przez dostawianie plutonów na zewnątrz pl. czelnego.

e) *Kolumna półhufcami* (bez zmiany frontu).

D. h.: Kolumna półhufcami na lewo (prawo)!

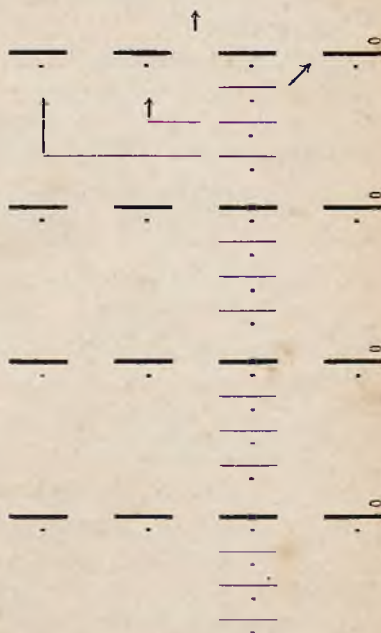


Fig. 140.

D. dr. przedniej i śr. drugiej: Drużyna w dwurząd!

D. dr. śr. pierwszej i tylnej: W czwórki w lewo (pr.) — **zwrot!** W po-**chód!**

Gdy się drużyny wysuną z krycia na stosowną odległość rozkazuje:

D. dr.: Kolumna czelna: w dwurząd w prawo (l.) — **zwrot!**

a następnie: Drużyna w dwurząd!

poczem dochodzą druž. dwurzędem w linię czelną družyn, stojących na miejscu.

f) *Czwórki* (ze zmianą frontu).

D. h.: W czwórki na prawo (l.) odpaść w bok! (Fig. 138.).

D. dr. przedniej: W czwórki na prawo (lewo) kolejno odpaść!

D. pl. przedniego I. dr.: Pluton w prawo (lewo) **zwrot!** D. dr.: W po-**chód!**

Plutony ruszają w pochód — a gdy wstąpią w miejsce ustawienia przedniego plutonu rozkazuje d. pl.:

W czwórki w prawo (l.) — **zwrot!**

To samo czynią dalsze drużyny.

Z kolumny półdrużynami powstaje:

a) *Szyk rozwinięty* (bez zmiany frontu) — gdy się półdrużyny dostawiają w bok na prawo (l.) lub na zewnątrz półdr. czelnej.

b) *Szyk zwykły* (bez zmiany frontu).

D. h.: W szyk! albo: W szyk rozwarty!

albo: W szyk na lewo (prawo) (zwykły, rozwarty):

D. dr. przedniej: Kolumna pl. — dostawić w pr. (lewo)!

Drużyna przednia tworzy kolumnę zwykłą.

Dowódcy innych družyn zarządzają utworzenie czwórek — następnie pochód — po uzyskaniu należytego rozstępu, drużyny frontują, równają się czołem swoim



z czołem drużyny stojącej na miejscu — w końcu z kolumny półdrużynami tworzą, na rozkaz drużynowego, kolumnę plutonami.

c) *Kolumna plutonami* (bez zmiany frontu):

D. h.: Kolumna plut. na prawo (l.)! (Fig. 141.).

D. D. dr.: Kolumna na prawy

(l.) pluton!

Wszystkie plutony „lewe“ (półdrużyny) tworzą, na rozkaz swoich plutonowych, czwórki w prawo — następnie pochodem wstępują w krycie swoich prawych plutonów i frontują.

d) *Kolumna drużynami* (bez zm. frontu).

D. d.: Kolumna drużynami na lewo (pr.)! (Fig. 142.).

Na rozkaz drużynowych i plutonowych — tworzą drużyny dwurząd — dostawieniem się półdrużyn na lewo (pr.) a to — przez utworzenie czwórek — pochodu i frontowania.

e) *Kolumna półhufcami* (bez zmiany frontu), gdy półdrużyny dostawiają się w lewo (pr.) w półhufce.

f) *Czwórki* (ze zmianą frontu) — jak z kolumny plutonami.

Z kolumny drużynami powstaje:

a) *Szyk rozwinięty* (bez zmiany frontu), gdy drużyny dostawiają się w bok na prawo (l) lub na zewnątrz drużyny czelnej.

D. h.: W szyk rozwinięty (na pr. — l.)!

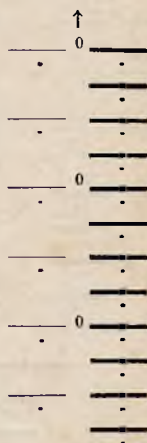


Fig. 141.

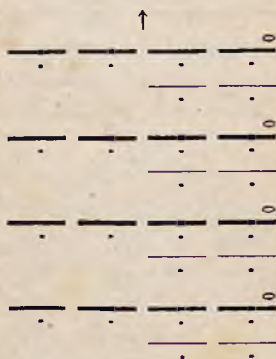


Fig. 142.

Drużyny dostawiają się tak samo, jak w drużynie przy zmianie kolumny plutonowej w dwurząd.

b) *Szyk zwykły* (bez zmiany frontu).

D. h.: W szyk na prawo (l.)! (Fig. 143.)



Fig. 143.

Fig. 144.

Wszystkie drużyny tworzą kolumnę, jednak każda następna na inny pluton; drużyna przednia pozostaje na miejscu, inne pochodem czelnym dostawiają się w szyk.

c) *Kolumna plutonami* (bez zmiany frontu), gdy plutony każdej drużyny dostawiają się wstecz.

D. h.: Kolumna! albo: Kolumna na prawo (lewo)! (Fig. 144.).

D. D. dr.: Kolumna! (kolumna na prawy (lewy) pluton!).

Każda drużyna tworzy kolumnę — stosownie do rozkazu drużynowego.

d) *Kolumna półdrużynami* (bez zmiany frontu):

D. h.: Kolumna półdrużynami na prawo (l.)!

(Fig. 145.).

D. D. dr.: Kolumna półdrużynami na prawo (l.)!

Wszystkie prawe (l.) półdrużyny — pozostają na miejscu, wszystkie lewe (pr.) półdr. tworzą czwórki, stosownym zachodem wstępują w krycie swoich prawych (l.) półdrużyn i frontują.

e) *Kolumna półhufcami*

(b. zm. fr.), gdy drużyny „śr. przednia“ i „tylna“ dostawiają się na lewo (pr.) do drużyn pozostałych.

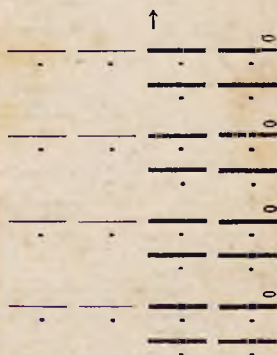


Fig. 145.

f) *Czwórki* (ze zmianą frontu).

D. h.: W czwórki odpaść na prawo (l.) w bok!

W pochód!

Dowódca drużyny przedniej zarządza czwórki i pochód — dowódcy innych drużyn zarządzają pochód czelny, poczem drużyny po kolei — w miejscu ustawienia przedniej drużyny — tworzą czwórki i łączą się za drużyny poprzednie.

Z kolumny półhufcami powstaje:

a) *Szyk rozwinięty*; b) *Szyk zwykły*; c) *Kolumna pl. — półdr. — dr. i d) Czwórki* (bez zm. fr.), gdy oddziały stosownie się dostawiają w bok lub wstecz.

Z czwórek powstaje:

a) *Szyk zwykły* (bez zmiany frontu).

D. h.: W szyk na lewo (pr.)! (Fig. 146.).

D. dr. przedniej: Kolumna — na lewo (pr.)

wskos! W pochód!



Fig. 146.

Drużyna przednia tworzy kolumnę ukośnym pochodem.

D. D. dr. innych: W dwurząd w lewo (pr.) — **zwrot!** W po-chód!

następnie:  
Kol. w bok — na prawo (l.) **zachodź!** Na prost!

Drużyny tworzą dwurząd — poczem ruszają w pochod — podczas pochodu tworzą kolumnę w bok zachodem plutonów — w końcu pochodem „na prost” dostawiają się na lewo (pr.) do drużyny przedniej.

b) *Szyk zwykły* (ze zmianą frontu — z miejsca w pochod lub podczas pochodu).

D. h.: W szyk w lewo (pr.) w bok! (Fig. 147.).



D. D. dr. (równocześnie): Kolumna w lewo (pr.) w bok! W pochód!

D. pl. przedniego: Pluton w dwurząd w lewo (pr) **zwrot!** W po-chód!

Po ustąpieniu plutonu przedniego, wstępują po kolei w miejsce jego plutony następne, frontują i łączą się za poprzednim.

c) *Kolumna plutonami* (ze zmianą frontu podczas pochodu).

D. h.: Kolumna na lewo (pr.) w bok!

W pochód! (Fig. 148.).

D. dr.: Kolumna na lewo (pr.) w bok! W pochód!

D. pl. przedniego: Pluton w dwurząd — w lewo (prawo) — **zwrot!**

Po ustąpieniu pl. przedniego, frontują po kolei w miejscu tem samym wszystkie następne plutony całego hufca.

d) *Kolumna półdrużynami* (ze zmianą frontu) podobnie, jak plutonami.

e) *Kolumna drużynami* (ze zmianą frontu) podobnie, jak plutonami.

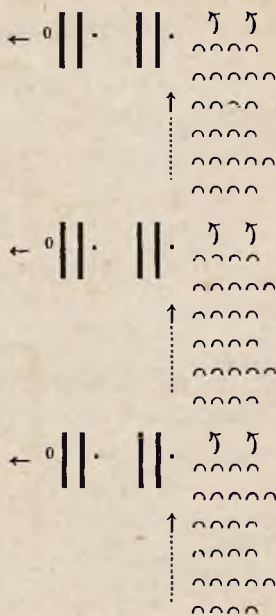


Fig. 147.

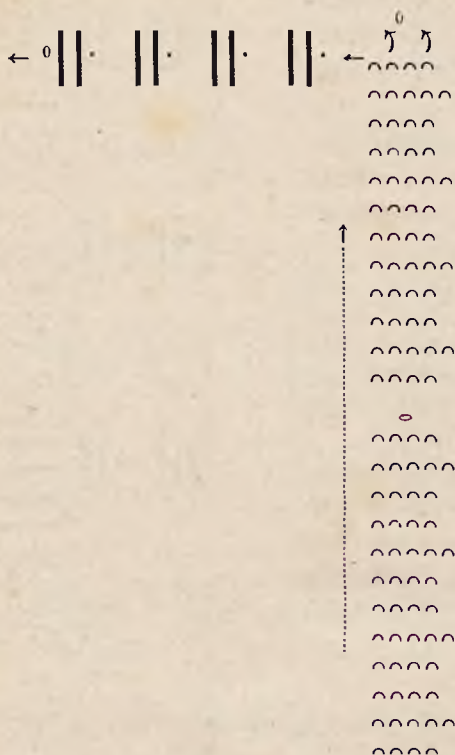


Fig. 148.

f) *Kolumna półhufcami* (ze zmianą frontu) podobnie, jak plutonami.

### Zachodzenie.

Zasady, podane przy zachodzeniu drużyny, mają i tu swe pełne zastosowanie. Zachodzenia szykiem rozwiniętym nie zarządza się.

## V. Pułk.

Cztery hufce (wyjątkowo 3 lub 2) tworzą pułk. Każdym hufcem dowodzi hufcowy, drużyną — drużynowy, plutonem — plutonowy.

### Ustawienia.

Główne ustawienia pułku są:

1. Szyk rozwinięty. 2. Szyk zwykły.
3. Szyk kolumnami. 4. Kolumna. 5. Czwórki.

W ustawieniach tych rozróżniamy:

W szyku rozwiniętym: szyk rozwinięty czelny (Fig. 149.) i boczny;

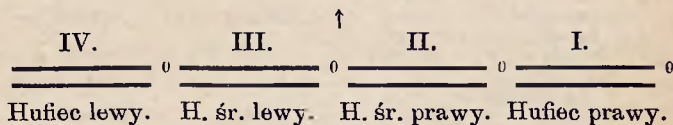


Fig. 149.

W szyku zwykłym: szyk zwarty (Fig. 150.) i rozwarty;

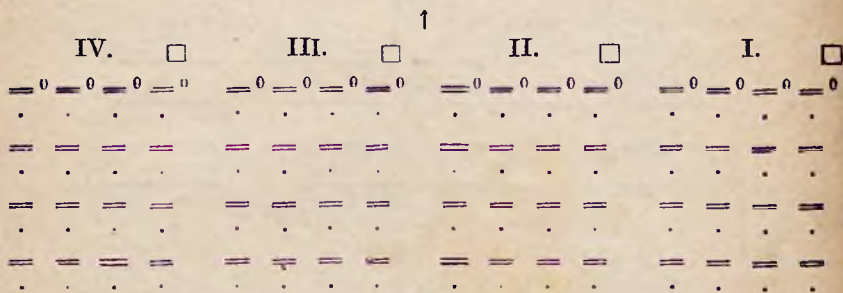


Fig. 150.

W szyku kolumnami: szyk kolumnami plutonowymi, (Fig. 151.) półdrużynowymi, drużynowymi (Fig. 152.) i półhufcowymi;

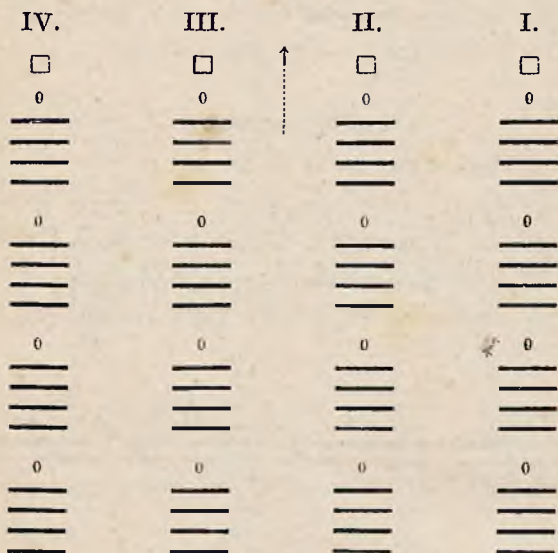


Fig. 151.

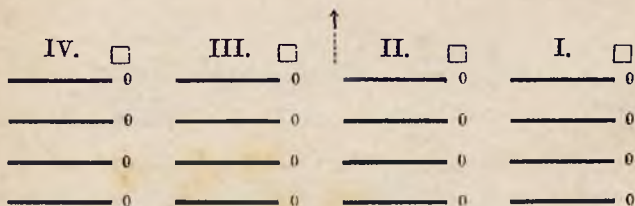


Fig. 152.

W kolumnie: kolumnę plutonami (Fig. 153.), półdrużynami (Fig. 154.), drużynami (Fig. 155.), półhufcami (Fig. 156.) i hufcami (Fig. 157.).

W czwórkach: czwórki czelne i boczne.



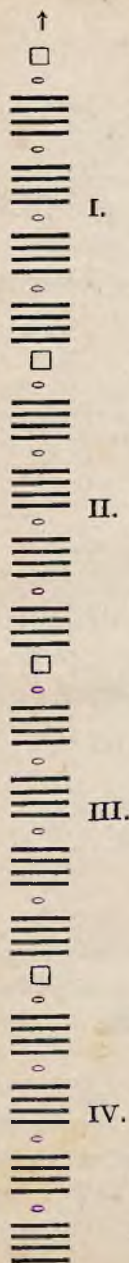


Fig. 153.

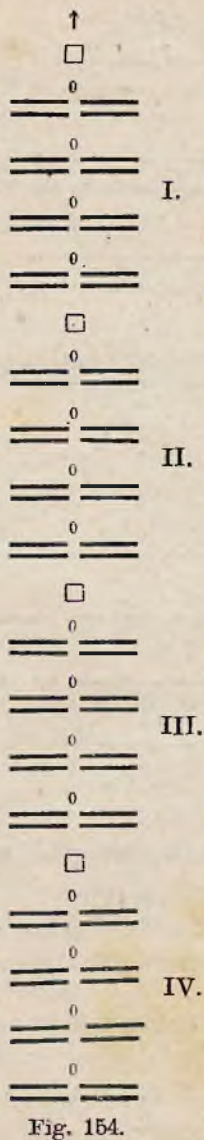


Fig. 154.

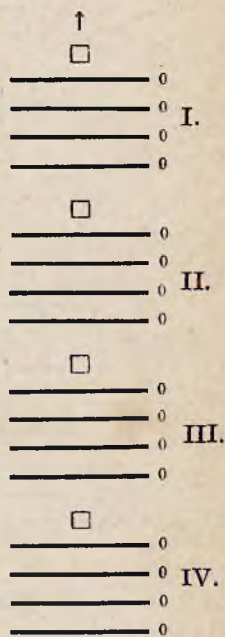


Fig. 155.

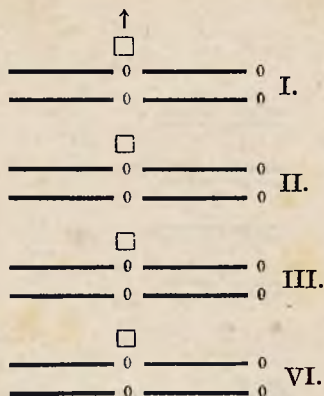


Fig. 156.

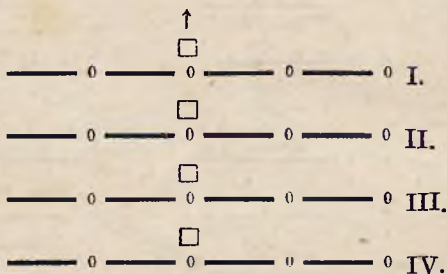


Fig. 157.

### Uszykowanie pułku.

Zasadniczem uszykowaniem pułku jest szyk rozwinięty — z powodów przestrzennych jednak używa się szyku zwykłego, jako zasadniczego.

### Rozróżnianie.

Oprócz oznaczenia hufców liczbami porządkowymi, rozróżniamy podobnie, jak drużyny w hufcu: hufiec prawy, średni prawy, średni lewy, lewy; hufiec przedni, średni pierwszy, średni drugi, tylny.

### Rozstęp.

Normalny rozstęp pomiędzy hufcami w pułku jest dwa razy większy, niż między drużynami w hufcu; rozstęp wolny równa się zawsze (w kolumnie) długości danego oddziału.

Rozstępywanie i łączenie się hufców odbywa się podobnie, jak rozstępywanie i łączenie drużyn.

### Pochód.

Podczas pochodu szykiem równanie stosuje się do hufca średniego prawego — w kolumnach stosuje się krycie do hufca przedniego.

### Zmiany uszykowań.

Każda zmiana uszykowania pułku odbywa się zupełnie analogicznie do odpowiedniej zmiany uszykowania hufca.

Dowódca pułku wydaje rozkazy ogólne, hufcowi zarządzenia jego wprowadzają w czyn.

### Zachodzenie.

Zachodzenie pułku odbywa się tylko w kolumnach, nigdy zaś w szykach. Zasady zachodzenia są te same, co przy hufcu i drużynie.



## Wskazówki metodyczne.

### Plan i tok ćwiczebny.

Zakres materiału ćwiczebnego, wyznaczony na pewien okres czasu i dla pewnego wieku, zowie się planem ćwiczebnym.

Rozłożenie planu na poszczególne lekcye zowie się tokiem ogólnym czyli „Rozkładem ćwiczebnym“, a przeprowadzenie danego tematu lekcyjnego na podstawie praw pedagogii, fizjologii i higieny zowie się tokiem lekcyjnym.

Plan każdy stosować się musi do fizycznych potrzeb, a w szkołach także do intelektualnego uzdolnienia ćwiczących się. Z tej to przyczyny różni się gimnastyka chłopców od gimnastyki dziewcząt; gimnastyka ludowa od leczniczej; szkolna od towarzyskiej i zawodowej.

Prawo ustanawiania planów gimnastyki szkolnej należy do władzy szkolnej, — dydaktyczne zaś granice gimnastyki towarzyskiej oznaczają wydziały Towarzystw, i ich grona nauczycielskie.

Przy układaniu toku ogólnego ćwiczeń rządowych w szkołach i Towarzystwach gimnastycznych, uwzględniać należy następujące zasady ogólne:

a) ćwiczenia rządowe powinny wchodzić w program każdej lekcji gimnastyki, w formie zastępowania do ćwiczeń wolnych i z przyborami;



b) po pewnej liczbie lekcyi ćwiczeń wolnych i z przyborami, przeznaczają się jedną wyłącznie na ćwiczenia rzędowe, z wymiarem czasu 15 – 20 minut — (w porze letniej liczba lekcyi tych powinna być większą\*);

c) ćwiczenia rzędowe, które nie wymagają podrzędnych rozkazów — należy, jako łatwiejsze — umieścić w rozkładzie ćwiczeń przed ćwiczeniami rzędownymi z organizacją podkomendnych;

d) w szkołach średnich i Towarzystwach gimnastycznych, przy sprzyjających warunkach, należy w porze letniej przy końcu roku naukowego odbyć kilka ćwiczeń hufca na boisku lub w polu.

### Tok lekcyjny.

„Tok lekcyjny może być analityczny i syntetyczny; dobra metoda łączy we właściwy sposób oba toki“ t. zn.: 1. że każda nowa lekcyja ćwiczeń rzędowych oprzeć się winna na odnośnych wiadomościach nabytych poprzednio (powtórzenie typowych ćwiczeń — analiza), a potem następuje 2. przedstawienie nowej rzeczy (synteza).

Opracowując tok lekcyjny ćwiczeń rzędowych, należy wziąć także pod uwagę ustawienie zasadnicze, a mianowicie: do ćwiczeń rzędowych zastępu ustawiamy ćwiczących w kilku rzędach za sobą, do ćwiczeń plutonu — w kilku plutonach za sobą, do ćwiczeń drużyny i hufca — w dwurzędzie, do ćwiczeń pułku w szyku.

---

\*) Uwzględnienie pór roku przy niektórych rodzajach ćwiczeń jest ze stanowiska higienicznego nader ważnym momentem np.: ćwiczenia w biegu trwałym, nie powinny się odbywać w sali gimnastycznej lecz w lecie na boisku, gdyż wzbijający się kurz z podłogi szkodzi zdrowiu — podobnie ćwiczeniom rzędownym i wszelkim skokom wolnym wyznaczać należy większy zakres w lecie, niż w zimie.

### Forma nauczania.

Przy nauczaniu ćwiczeń rzędowych posługujemy się formą okazującą w połączeniu z formą opisową i rozkazującą. Okazanie ćwiczenia, jasne, dokładne objaśnienie i dobry rozkaz są najważniejszymi warunkami udatnego wykonania.

Dobre bowiem wykonanie pod względem rzeczowym wymaga dobrego okazania i objaśnienia, dlatego ćwiczenia, których nauczyciel nie może sam okazać, należy demonstrować z uczniami przed frontem; wykonanie precyzyjne zaś wymaga w ćwiczenia się, dlatego — skoro ćwiczący ruch jaki źle wykonali, należy ruch ten powtórzyć z nimi kilka razy; w tym celu zarządza się szybki powrót do pierwotnego ustawienia, który wykonać mają na rozkaz: **Wróć!** — Tak wykonanie rzeczowe, jak i precyzyjne zależy od dobrego rozkazu. Co do formy składa się rozkaz z dwóch części: zapowiedzi t. j. objaśnienia, co ma być wykonane i hasła t. j. części, oznaczającej czas, w której dany ruch ma być wykonany. Nadto styl rozkazu musi być zwięzły, poprawny a wygłoszenie (ton i interpunkcja) należyte. Jeżeli rozkaz co do stylu i formy jest zły, jeżeli wypowiemy go nie dość głośno lub niewyraźnie, wykonanie będzie liche, natomiast — gdy zapowiedź będzie zawierała wszystko to, co do zrozumienia danego ćwiczenia niezbędnem jest, jeżeli rozkaz wypowiemy tonem doniosłym, a hasło silnie i energicznie — wtedy wykonanie musi być dobre, bo ton taki elektryzuje i wzbudza energią.

Po zapowiedzi należy zrobić pauzę, iżby ćwiczący zorientować się mogli, poczem dopiero wypowiada się hasło. Nie wolno jednak między zapowiedzią i hasłem robić uwag — jeśliby konieczna po-

trzeba tego wymagała — należy po uwadze cały rozkaz powtórzyć t. j. zapowiedź i hasło.

Jeżeli zapowiedź jest dłuższa lub składa się z części, należy ją w stosownem miejscu przerwać na chwilę — jak np. w rozkazie: W szereg na prawo — dostawić wstecz — w po-chód! (Fig. 21.), w pierwszej części (w szereg na prawo) wypowiedzianej, co mamy utworzyć (z rzędu) i na którą stronę — w drugiej zawiadamiamy, że szereg należy utworzyć w tyle za rzędem — (boć i przed rzędem się go tworzy) — w końcu dajemy hasło do wykonania. Przy ćwiczeniach drużyny, hufca i pułku różniamy rozkazy główne i podrzędne. Pierwsze wygłasza główny dowódca — są one ogólne i odnoszą się do całości danego ruchu, drugie dotyczą tylko poszczególnych części oddziału i są nieraz, odnośnie do jednego i tego samego rozkazu głównego, rozmaite.

Ponieważ rozkaz główny, zawsze się odnosi wyłącznie do całego oddziału, a nigdy do pewnej tylko części — przeto najważniejszem jest, ażeby przy wszystkich ćwiczeniach, wymagających organizacji podkomendnych, pozostawić im samodzielność wdziałaniu, aż do ukończenia danej formacji.

### **Ton nauki i zachowanie się nauczającego.**

„Ton nauki zależy od osobistych przymiotów nauczyciela. Każdy ma właściwy sposób uczenia, którym większe lub mniejsze budzi zajęcie. Dobry ton nauczania wymaga: miłości do uczniów, łagodno surowego obejścia się z nimi, życia w nauczaniu, ożywienia przedmiotu, taktu w obejściu się i poprawianiu usterek“.

Stając przed oddziałem, należy zająć takie miejsce, iżby wszyscy ćwiczący się dowódcę swojego

widzieli i naodwrot on wszystkich miał na oku i każdy błąd spostrzegł.

Postawa nauczyciela powinna być przykładną — postawa zasadna, (ramiona zwisłe) jest najodpowiedniejszą.

Przy rozkazywaniu należy nateżenie głosu, zastosowywać do liczby ćwiczących i przestrzeni, w której się ćwiczenia odbywają; stosowne znaki ręką pomagają w zrozumieniu, nieraz niedosłyszanego rozkazu.

Z cierpliwością bezustanną należy zwracać uwagę uczniów na ich układ ciała, postawę, chód i wszelkie ruchy; rozumnym słowem pobudzać do energicznego wykonywania rozkazów, wytykać opieszałość.

Z chwilą zarządzenia rozkazu: „Bacność“ należy żądać wojskowego rygoru i konsekwentnie go przestrzegać, gdyż najmniejsze w tym kierunku przekroczenie sprowadza w szeregi niekarność. Z drugiej strony znów nie powinno się nateżenia tego przedłużać bez potrzeby, a w szczególności nie pozostawiać ćwiczących bezczynnie w miejscu, objaśniać rażno lub — gdy forma nauczania wymaga dłuższego czasu — zarządzić spoczynek.









240

085254/18r

